

VERBUM HISTORIAE

VEDECKÝ INTERNETOVÝ ČASOPIS KATEDRY HISTÓRIE
PEDAGOGICKEJ FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

2/2018

Bratislava 2018

Bratislava 2018

Vedecký internetový časopis Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave

<http://www.fedu.uniba.sk/sucasti/katedry/katedra-historie/casopis-verbum-historiae/>
<http://verbum-historiae.blogspot.sk/>

verbum.historiae@gmail.com

Editori:

Mgr. Miriam Viršinská, PhD.

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – predseda (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)

PhDr. Anna Bocková, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD. (Slovenské technická univerzita, Bratislava)

dr. Jure Gašparič, PhD. (Ústav najnovších dejín, Lubľana)

dr. Jaromir Jeszke (Univerzita Adama Mickiewicza, Poznań)

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Michal Pehr, Ph.D. (Masarykov ústav a archív Akadémie vied ČR, Praha)

Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Alain Soubigou (Parižska univerzita, Paríž)

Mgr. Monika Tihányiová, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Mária Tonková, Csc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. et Peadr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita, České Budějovice)

Mgr. Miriam Viršinská, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Recenzenti:

prof. PhDr. Július Bartl, CSc.

PhDr. Anna Bocková, PhD.

Grafická úprava: Mgr. Pavol Makyna, PhD.

© Vydáva Katedra histórie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, Bratislava

Vychádza 2x ročne, 6. ročník

ISSN: 1339-4053 (online)

Fotografia na titulnej strane: Učiteľ a študent na Viedenskej univerzite. Okolo r. 1440. Zdroj: Viedeň, Rakúska národná knižnica, Cod. 3145, fol 1r.

Obsah

ÚVOD.....	5
KAMENICKÝ MIROSLAV	
<i>Editoriál.....</i>	5
ŠTÚDIE.....	6
NEUMANN MIROSLAV	
<i>Stredoveké vojenstvo v počítačových hrách a v skutočnosti na príklade západnej Európy v 12. storočí.....</i>	7
KAMENICKÝ MIROSLAV	
<i>Učitelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách do konca 18. storočia</i>	23
VIRŠINSKÁ MIRIAM	
<i>Štúdium evanjelickej teológie vo Viedni v 19. storočí a Karol Kuzmány</i>	48
TONKOVÁ MÁRIA	
<i>Dejepis a učitelia histórie v začiatkoch moderného slovenského vzdelávacieho systému.....</i>	69
DOKUMENTY.....	83
VIRŠINSKÁ MIRIAM (ed.)	
<i>Úvaha o učiteľskom povolani na konci 19. storočia.....</i>	83
PRÁCE ŠTUDENTOV.....	90
DUREC JAROSLAV	
<i>Spoločenské postavenie slovenského učiteľa v rokoch 1918 – 1938 I.</i>	91
RECENZIE.....	103
BAUMANN EVA (rec.)	
SNYDER, Timothy: <i>O tyranii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia.....</i>	104
DENDYS IVANA (rec.)	
PEJČOCH, Ivo: <i>Ženy v tretím odboji : Kurýrky spravodajských služieb, prevadččky a príslušnice protikomunistických odbojových skupín.....</i>	106
TONKOVÁ MÁRIA (rec.)	
ILAVSKÝ, Martin: <i>Ako učiť históriu: History in a Textbook.....</i>	108
SPRÁVY.....	116
BAUMANN EVA	
<i>Medzinárodná vedecká konferencia Inovatívne trendy v odborových didaktikách – Prepojenie teórie a praxe výučbových stratégií kritického a tvorivého myslenia 2018.....</i>	117
STRAPEK FRANTIŠEK	
<i>Medzinárodný workshop Atlas ťažkých otázok</i>	120
AUTORI.....	122

Editoriál

V roku 2019 si pripomenieme 100 rokov od založenia Univerzity Komenského. Pri tejto príležitosti nezaškodí obzrieť sa za históriou vysokoškolského vzdelávania na Slovensku. Je známe, že univerzity v Európe začali vznikať už od konca 11. storočia. Za prvú je považovaná Bolonská univerzita (zal. 1088). V stredoveku sa však na území Slovenska, ba i celého vtedajšieho Uhorska, nepodarilo založiť univerzitu, ktorá by pretrvala aspoň jedno storočie. V 15. storočí (1465) síce vznikla v Bratislave Univerzita Istropolitana, avšak nedožila sa ani konca predmetného storočia. Dlhšie pôsobiaca univerzita bola založená až v roku 1635 v Trnave. Aj to boli dôvody, prečo pomerne veľké množstvo študentov zo Slovenska študovalo na zahraničných univerzitách. A viacero z nich potom aj vyučovalo na zahraničných univerzitách. Práve tejto téme sú venované tri štúdie v najnovšom čísle nášho časopisu. Jeho obsah pokračuje v trende čiastočne tematického zamerania jednotlivých zväzkov.

Úvodnou štúdiou v aktuálnom čísle je príspevok Miroslava Neumanna o zbraniach, zbroji a spôsobe boja vo vybraných počítačových hrách zameraných na stredovek. Tieto autor porovnáva so skutočnosťou na príklade západoeurópskeho vojenstva 12. storočia. Nasledujú tri príspevky z vedeckého kolokvia *Učitelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945* (uskutočnilo sa v Bratislave 10. decembra 2018). Miroslav Kamenický informuje o učiteľoch zo Slovenska na zahraničných univerzitách do konca 18. storočia. Štúdia Miriam Viršinskej osvetľuje štúdium evanjelickej teológie vo Viedni v 19. storočí s hlavným zameraním na jedného z profesorov Karola Kuzmányho. Mária Tonková sa vo svojom príspevku zameriava na učiteľov histórie v začiatkoch moderného slovenského vzdelávacieho systému v prvej polovici 20. storočia.

V rubrike dokumenty Miriam Viršinská publikuje zaujímavý prameň o problémoch výchovy slovenských žiakov na konci 19. storočia. Číslo obsahuje tradične aj študentskú prácu Jaroslava Dureca o spoločenskom postavení slovenského učiteľa v rokoch 1918 – 1938. Nasledujú aj ďalšie obligatórne rubriky – recenzie a správy o vedeckých podujatiach. Eva Baumann recenzuje dielo známeho autora Timothy Snydera *O tyránii. Dvanásť poučení z 20. storočia*. Ivana Dendys zasa hodnotí dielo českého autora Iva Pejčocha *Ženy v tretím odboji*. Mária Tonková posudzuje slovenskú učebnicu dejín vydanú v angličtine *History in a Textbook*. Číslo obsahuje aj správy z dvoch vedeckých podujatí.

Miroslav Kamenický

ŠTÚDIE

Stredoveké vojenstvo v počítačových hrách a v skutočnosti na príklade západnej Európy v 12. storočí

Miroslav Neumann

Táto štúdia má za cieľ priblížiť zbrane, zbroj a spôsob boja vo vybraných počítačových hrách zameraných na stredovek a porovnať ich so skutočnosťou na príklade západoeurópskeho vojenstva 12. storočia. Keďže obľuba počítačových hier u detí stúpa, je dôležité, aby vedeli pri učení sa rozlišovať skutočnosť od fikcie. Množstvo počítačových hier a ich rôznorodosť neumožňuje stopercentnú deskripciu každého titulu individuálne, a preto sa sústredíme na najčastejšie sa vyskytujúce typy zbraní, zbroje a ich využitie. Keďže je veľmi ťažké presne zaradiť používanie rôznych druhov zbroje a zbraní pre ich geograficky a chronologicky nerovnomerný výskyt, zameriame sa na hlavných „predstaviteľov“, ktorí boli prítomní na bojiskách stredovekej Európy. V kontradikcii s populárnymi počítačovými hrami, filmami či knihami v 12. storočí neexistoval na bojisku len rytier v krúžkovej zbroji mávajúc veľkým mečom. Zbrane boli rôznorodé a špecificky upravované na jednotlivé úlohy, ktoré mali na starosť individuálne zložky vojska. To, že bol istý typ zbroje archeológmi datovaný do tohto obdobia, nezaručuje, že by sme ho videli u majority vojakov. Výzbroj a výstroj bola z veľkej časti individuálna záležitosť, čiže by sme si nemali predstavovať stredoveké vojsko ako jednoliate. Ten, kto si mohol dovoliť koňa, zasa spadol do inej kategórie, keďže jazda (najmä ťažká) hrala rozhodujúcu úlohu vo väčšine bojových stretov tohto obdobia. V počítačových hrách sa vyskytujú zväčša dva typy kategorizácie: buď vyzerajú vojaci rovnako (strategické hry), alebo hráč sám získava časti výzbroje a podľa štatistických hodnôt ich obmieňa (typické pre žánre RPG¹).

Odborná literatúra na danú problematiku je značne bohatá, keďže téma vojenstva a stredoveku je veľmi populárna. Môžeme spomenúť napríklad zahraničné publikácie: *Western Warfare in the Age of The crusades 1000 – 1300*² v ktorej autor podáva detailný opis spôsobu boja križiakov vrátane ich zbraní, ochrannej zbroje, typov hradov či taktiky; *Zbraně a bojové techniky středověkých válečníků*,³ kde autor podáva detailný opis stredovekého vojska v rokoch 1000 – 1500, ako aj typov zbraní, zbroje, obliehacích techník či špecifiká pechoty, jazdy a velenia, ktoré prezentuje na pozadí významných bitiek stredoveku, ako boli napríklad Hastings, Hattin,

¹ RPG: Role-playing game – typ počítačovej hry, kde si hráč vytvorí vlastného hrdinu, preskúmava mapu, plní úlohy, bojuje s nepriateľmi a vylepšuje si svoje zdatnosti, ako aj zbrane či zbroj.

² FRANCE, John: *Western Warfare in the Age of The crusades 1000 – 1300*. Londýn : Taylor and Francis e-Library, 2001. 327 s.

³ DOUGHERTY, J. Martin: *Zbraně a bojové techniky středověkých válečníků*. Praha : Naše vojsko, 2012. 224 s.

Crécy, Grunwald; *Historický atlas rytířů a hradů*,⁴ ktorý obsahuje široký pohľad na stredovekú rytiersku spoločnosť vrátane etikety, heraldiky, náboženstva a samozrejme vojenstva. Z českých a slovenských odborníkov spomeňme Jiřího Kovaříka, ktorý vydal množstvo odbornej historickej vojenskej literatúry (*Měč a kříž*,⁵ *Historie evropských duelů a šermu (Svazek I): Od starověku k branám renesance*⁶) nielen k problematike stredoveku, ale aj staroveku či napoleonským vojnám, či publikáciu *Ottova encyklopédia zbroj*,⁷ kde dvojica autorov opisuje vývoj zbroje vo svete od staroveku až po 20. storočie. Z počítačových hier budeme spomínať aj série: *Assassin's Creed*, *Total War*, *Mount and Blade*, *The Elder Scrolls*, *Age of Empires*, *Kingdom come: Deliverance*, *The Witcher*, *Dragon Age*.

Najrozšírenejšou zbraňou už od staroveku zostáva aj v 12. storočí kopija. Táto miléniami overená zbraň v mnohých podobách, tvaroch a dĺžkach sa osvedčila ako najuniverzálnejší nástroj na bojovanie. Rôznorodo ju používali mnohé zložky vojsk. Musíme si uvedomiť, že v stredoveku sa na bojiskách nevyskytovali len skvelo vycvičení rytieri, či roky trénujúci lukostrelci, ale hlavne obrovské masy pechoty. Tá tvorila základné línie takmer každého vojska (výnimkou môžu byť stepné národy, ktoré mávali oveľa väčší podiel jazdy). Pechota musela čeliť náporu nepriateľa zväčša ako prvá. Bojovali v nej nielen zocelení veteráni, ale aj sedliaci, dobrovoľníci alebo branci pri obrane svojej domoviny. Kopija bola ovládaná jednoducho, veď stačilo bodnúť oponenta hrotom, no kopijník musel dbať na mnoho faktorov. Keďže pechota bojovala zväčša *en masse*⁸ jednotlivci museli dávať pozor na to, aby neohrozili svojím pohybom zbraňou spolubojovníkov vedľa nich aj za nimi. Ak sa nepriateľovi podarilo dostať za hrot kopije alebo ju nejakým spôsobom znefunkčnil (chytil rukou, odrazil štítom či primárnou zbraňou, pristúpil nohou), kopijník sa musel spoľahnúť na svoju skupinu, ktorá mu mohla pomôcť. Pri obrane proti jazde využívali kopijníci inú taktiku. Vtedy zastokli násady kopijí do zeme, zapreli sa o ne nohou, ľavou rukou držali štít zarazený do steny druh na druh a pravou rukou ovládali kopiju.⁹ Takto bola pechota schopná zabrániť útoku kavalérie, pretože, hoci boli kone dobre vycvičené, nevrhli sa bezhlavo do lesa hrotov namierených proti nim. V neposlednom rade musíme pri pechote spomenúť fakt, že dĺžka kopije umožňovala aktívne bojovať nielen prvému radu, ale aj zároveň minimálne ďalšiemu radu naraz. V počítačových hrách sa kopije vyskytujú oveľa zriedkavejšie, ako by podľa skutočnosti mali. V strategických hrách (ako

⁴ BARNES, Ian: *Historický atlas rytířů a hradů*. Praha : Mladá Fronta, 2008. 400 s.

⁵ KOVAŘÍK, Jiří: *Měč a kříž*. Praha : Mladá Fronta, 2005. 278 s.

⁶ KOVAŘÍK, Jiří – KŘÍŽEK, Leonid: *Historie evropských duelů a šermu (svazek I) : Od starověku k branám renesance*. Praha : Mladá fronta, 2013. 280 s.

⁷ KLUČINA, Peter – PEVNÝ, Pavol: *Ottova Encyklopédia : Zbroj*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2012. 296 s.

⁸ Z fr. v skupine, bande, v mase.

⁹ KOVAŘÍK, *Meč a kříž*, s. 224.

napríklad séria *Total War*) sú kopijníci základnou časťou vojska a ich primárnym určením je porážať jazdu. V rôznych RPG hrách, kde hráč bojuje s kopijou v ruke, sa môžeme stretnúť aj s realisticky zobrazenými príkladmi (napríklad *Mount and Blade*), kde sa kopije používa na bodanie, prípadne si ju môže hráč prechytiť do oboch rúk. Existujú však aj príklady, kde je možné kopijou útočiť horizontálnym úderom (*The Elder Scrolls III: Morrowind*), ktorý nie je ani efektívny, ani odporúčovaný.

Jazda využívala kopiju viacúčelne. Primárny úchop tejto zbrane je známy od staroveku. Jazdec drží kopiju približne v strede, vo voľnej ruke, hrotom na nepriateľa a smerom dopredu bodá. Sekundárny typ bodu je vykonaný držaním kopije v strede rukoväte, nad alebo pri hlave jazdca, čím je schopný bodnúť protivníka zhora, v prípade že nepriateľ je za štítom. Už v 11. storočí sa začal objavovať nový spôsob použitia kopije, ktorý zrevolučnil nielen dynamiku boja jazdy, ale vytvoril jej špecificky taktický účel.

Hovoríme o tzv. založení kopije pod pažu (tiež známe ako spodný úchop). Túto techniku držania trénovali najmä rytieri ako nárazová časť európskych vojsk. Jazdec držal kopiju takmer pri konci, zatiaľ čo jej dolnú časť (bez hrotu) mal založenú pod pažou. Týmto sa dosiahlo niekoľko efektov. Dosah jazdca na nepriateľa sa výrazne predĺžil, a preto bol schopný zasiahnuť cieľ skôr, ako bol sám vystavený nebezpečenstvu. Energia cválajúceho destriera¹⁰ bola prenesená do hrotu kopije čiže dokázala veľmi efektívne zneškodniť aj ten najťažšie obrnený cieľ a jazdec nebol spätným nárazom odhodený z koňa, pretože sedel vo vysokom pevnom sedle, pričom nohy mal v strmeňoch. To umožnilo európskej ťažkej jazde útočiť v dlhých zovretých radoch alebo vo formácii klinu (severania v ranom stredoveku používali podobnú formáciu pre pechotu zvanú kančia hlava, kde bojovníci s veľkými sekerami prerazili na „hrote“ zostavy nepriateľovu štítovú hradbu zaháknutím a strhávaním štítov). Z nej sa vyvinula kolba, teda špecializovaný nástroj čisto určený na útok spodným úchopom. Bola to drevená kopija medzi dlhá medzi 275 – 335 cm s ostrým kovovým predmetom na konci.¹¹

V počítačových hrách je opäť niekoľko typov vyobrazenia boja s touto zbraňou. V strategických hrách buď rytieri útočia ako individuum po jednom (najmä staršie hry ako *Age of Empires II*) alebo v hustej formácii napodobňujúcej historickú skutočnosť (*Total War*). V druhom prípade je efekt jazdy na nepriateľa naozaj realisticky vyobrazený, keďže po náraze ťažkej jazdy sa protivníková formácia naruší, prípadne je vidno bojovníkov, ktorí spadli na zem. Z RPG žánru opäť spomeňme hru *Mount and Blade*, kde je spodný úchop dovedený k dokonalosti, keďže hráč môže sám prikázať založenie kopije pod pažu vo vhodnom momente. Ak tak učiní príliš skoro,

¹⁰ Stredoveký názov pre vycvičeného vojnového koňa.

¹¹ LEPAGE, Jean-Denis G. G.: *Medieval Armies and Weapons in Western Europe*. London : McFarland & Company, Inc., Publishers, 2005, s. 81.

útok môže byť neefektívny, pretože rytier nemohol tak veľký predmet držať v ideálnej polohe dlho.

Nepriateľ, ktorý sa kryl štítom, nebol vždy v bezpečí. Hrot zbrane mohol sklznúť nad alebo pod štít, a tak či onak ho zasiahnuť.¹² Praktické rady arabského kronikára Usáma Ibn Munkíza ohľadom útokov kopije vravia: „*Chcel by som k tomu dodať, že každý, kto má bodnúť kopijou, ju musí pevne uchopiť v ruke a držať pritísnutú k boku. Koňa musí nechať voľne bežať, aby mala rana potrebnú prudkosť. Keby totiž rukou, v ktorej zvierajú kopiju, pohol alebo ju napriahol, nemal by taký bod náležitý účinok a bol by neškodný.*“¹³

Krúžková zbroj zrazu nestačila a začalo sa s experimentovaním, ktoré doviedlo metalurgiu až k poloplátovej a plátovej zbroji. Kopija mohla byť po nepriateľovi taktiež hodená či už z koňa, alebo zo zeme. V duelovej situácii mala tiež svoje miesto. Jej dĺžka a relatívne malá váha jej umožňovali byť veľmi agilnou zbraňou aj pre málo trénovaných. Bojovník ju mohol uchopiť do oboch rúk (ak nemal štít) a mohol viesť body na rôzne časti protivníka vo veľmi rýchlom slede, udržiujúc si takú vzdialenosť, aby nebol ohrozený a vo vhodnom momente mohol taktiež použiť druhý koniec zbrane na prekvapivý tupý (alebo ostrý) úder.

Kopija pozostáva z hrotu a rúčky (hrot mohol byť prítomný na oboch stranách kopije zároveň). Rozmery tejto zbrane sa líšia, keďže jazdecká kopija bola dlhšia ako pechotná. Jazdecká kopija mala asi 2,5 až 3 metre dlhú rúčku, ktorej priemer bol okolo 3 cm.¹⁴ Navzdory filmovým bojovým scénam, bolo takmer nemožné preseknúť kopiju v strede poriska mečom či sekerou, ak jej jedno rameno nebolo opreté o zem pod určitým uhlom. Hrot mohol mať mnoho tvarov (podmienené viacerými aspektmi ako napr. cena výroby, komplikovanosť vyhotovenia, typ použitia a pod.), no aj keď bol užší či kratší, vždy si zachoval svoju tzv. listovú formu. Napríklad, populárna voľnočasová aktivita pozostávala z lovu na diviaky. Toto zvierajú je veľmi robustné, a preto sa využíval lovecký typ kopije s dlhou listovou formou, pričom pár centimetrov pod kovovou časťou boli prítomné na oboch stranách tzv. krídelká (dva kovové výstupky v opačnom smere), ktoré zabezpečovali to, aby sa hrot kopije nedostal príliš hlboko do tela koristi, pretože by sa dokázala celá zbraň zaseknúť (podobný problém riešili vojaci počas prvej svetovej vojny s ich dlhými bajonetmi). Druhotné využitie takýchto krídeliek fungovalo v boji, resp. v dueli, keďže sa pomocou nich dá oveľa efektívnejšie zastaviť nepriateľova čepeľ pred rukami kopijníka.

Ďalšou veľmi populárnou a efektívnou zbraňou 12. storočia je palcát, vo svojej podstate vylepšená verzia kyjaku. Tupé jednoručné alebo obojručné zbrane boli prítomné vo vojenstve od nepamäti a stále mali čo ponúknuť. Pri

¹² DOUGHERTY, *Zbraně a bojové techniky*, s. 27.

¹³ KOVAŘÍK, *Měč a kříž*, s. 220.

¹⁴ SYNEK, Jaroslav et al.: *Vojenské dějiny od pravěku do roku 1648*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2013, s. 114.

rozvoji zbroje si ľudia všimli, že je účinnejšie nesnažiť sa protivníka bodáť, rezať či sekať, ale vytvoriť tak mocnú ranu nejakým tupým predmetom, až sa kosti a orgány pod ochrannou zbrojou zničia.¹⁵ Od staroveku používali tento typ zbrane nielen chudobné časti vojsk, ale aj šľachtici, králi či náčelníci.

Dôvodov bolo niekoľko. Primitívny kus ťažšieho dreveného konára môže splniť podobný účel, teda dostupnosť podobných „zbraní“ bolo veľká. Palcát spočíva vo vylepšenej verzii. Býval zostrojený zväčša z drevenej rúčky rôznej dĺžky zakončenej kovovým (železným či bronzovým) predmetom. Rúčka mohla byť v neskorších dobách aj z kovu, avšak to pridávalo na váhe aj na cene. Kovové zakončenie (niekedy označované ako hlavica) bývalo veľmi rôznorodé. Hlavnou pointou tejto časti bola nielen váha (ťažšie hlavice mohli spôsobiť oveľa väčšie zranenie, no manipulácia s takouto zbraňou je obťažná), ale aj spôsob, akým bola vytvarovaná. Ak má totiž ťažký predmet na konci rúčky rôzne výstupky, ostne, či bodce, energia úderu sa prenáša priamo na hroty týchto útvarov a je oveľa pravdepodobnejšie, že sa úder neodrazí od chránenej plochy. Tým sa dosiahne veľmi silný náraz sústredený do veľmi malého priestoru. Pre bojovníkov úplne ideálne, keďže je táto lacná, dostupná a jednoducho konštruovaná a použiteľná zbraň schopná poraziť oponenta v zbroji prostým tupým udieraním. Palcáty boli obvykle sekundárne zbrane. Vďaka ich kompaktnosti mohli visieť za opaskom, neprekážajúc v pohybe či boji na koni. Boli používané predovšetkým v kombinácii so štítom (ako väčšina zbraní 12. storočia). Bolo možné s nimi aj blokovať údery, no vyžadoval sa cvik a dĺžka rúčky nezaručovala optimálny typ obrany. Táto zbraň bola používaná všetkými vrstvami a mala nenahraditeľné miesto v stredovekej spoločnosti.

Mestské hliadky nosili po bokoch malé palcáty a nie meče (ako sa mnohokrát zobrazuje vo filmoch), aby zbytočne nezabili občanov za priestupky. Istý typ palcátu je symbolický pre tie najvyššie vrstvy – kráľovské žezlo, čo je v podstate veľmi dekorovaná bojová zbraň. Vojaci v 1. svetovej vojne používali palcáty podobné tým z vrcholného stredoveku v útokoch na zákopy. Do tejto kategórie môžeme zahrnúť aj rôzne podobné zbrane ako napríklad bojové kladivá, či tvarovo odlišné, ale funkčne rovnaké typy stredovekých bojových nástrojov. Tieto zbrane na digitálnych bojiskách plnia väčšinou rovnakú funkciu ako v histórii. V strategických hrách sú oddiely vybavené palcátmi primárne určené na boj proti ťažkej pechote, či stojacej jazde. V rôznych RPG hrách sú zasa zamerané na parciálne ignorovanie časti zbroje, resp. kontinuálne znižovanie jej efektivity. V značnom počte hier je niekoľko typov poškodenia. Pri palcátoch sa uvádza zväčša ako prerážajúce, prípadne „tupé“. Meče majú bodavé a sečné. Existujú, samozrejme, aj palcáty, ktoré vyzerajú ako obrovské kusy kovu, dreva, kosti a podobných materiálov a ich nevýhodou je oveľa pomalšie útočenie. Týmto spôsobom sa

¹⁵ BEFFEYTE, Ranaud: *L'art de la guerre au Moyen Age*. Rennes : Éditions OUEST-FRANCE, 2005, s. 51.

snažia hry vyrovnávať pozitíva a negatíva jednotlivých typov zbraní (ak by bol palcát rýchly, prerážal by brnenie, tak by bol používaný takmer stále). Takto masívne obojručné zbrane by sa však na stredovekých bojiskách pravdepodobne nevyskytli.

Kladivo má oproti palcátu jednu výhodu – hlavica palcátu býva uniformná, zatiaľ čo bojové kladivo má dva rôzne konce. Jeden tupý (ako klasické kladivo) a jeden zašpicatený. Bojovník si teda môže podľa potreby vybrať, ktorú časť v konkrétnej bojovej situácii využije. Tupá plocha na drvenie materiálu pod zbrojou alebo ostrý hrot na preniknutie napríklad cez helmu (niektoré helmy mali plochú vrchnú časť). Kladivo sa používalo v boji pešo, ale aj na koni. Po bokoch hlavice kladiva mohol kováč zabudovať aj kovové pláty tiahnuce sa až na rukoväť, čím spevnil celkovú zbraň, keďže je potrebné, aby si udržala stále pevný tvar a aby sa hlavica po dlhšom udieraní nezačala deformovať do strán. Veľkosť hlavice je, samozrejme, rôzna, no nemusí byť zďaleka taká obrovská, ako je vykreslená v modernej kinematografii. Veľkosť nutne nezaručuje väčšiu úspešnosť bojovníka, inými slovami, čím väčšia hlavica, tým ťažšie sa so zbraňouarába, a keďže bolo praktickejšie (aj bezpečnejšie) využívať rýchle konšekutívne údery, obrovské a ľarbavé kladivá neboli nikdy preferované.

Zbraňou s diskutabilným využitím v 12. storočí je bojový cep. Väčšina cepov má drevenú rúčku, ktorej dĺžka sa môže líšiť, no všeobecne je dlhá asi 45 cm, spojená jednou alebo viacerými reťazami rovnakej dĺžky s jednou, dvoma alebo troma hlavicami na konci (počet reťazí závisí od počtu hlavíc).¹⁶ Podstata tohto nástroja spočíva v udržiavaní rotácie koncového kovového predmetu, a následné zasiahnutie nepriateľa. Na efektívne používanie takejto zbrane je nutný dlhý tréning, keďže stačí málo a bojovník sa môže zraníť sám. O jej praktickosti sa debatuje, pretože pre náročnosť použitia a nie príliš vysokú efektivitu v boji (nemožno ho použiť vo formácii, neustále treba udržiavať rotáciu, ľahké zranenie samého seba, nemožnosť dostatočne blokovať rýchle údery protivníka, nedostatočná prieraznosť zbroje) sa táto zbraň nejaví ako ideálna v daných bojových situáciách.

Prejdime na sekeru – rozšírený, praktický a ľahko zohnateľný nástroj v minulosti i dnes. Primárne sa sekery používali stínanie stromov a opracovávanie podobných materiálov, avšak ukázalo sa, že vo vojenstve majú svoje oprávnené miesto. Takúto základnú zbraň dokázal vyrobiť snáď každý kováč. Pozostáva z poríska a kovovej vrchnej časti. Dĺžka rukoväte, veľkosť hlavice a uhol, pod ktorým sa čepeľ nakláňala smerom k rukoväti, sa líšili podľa typu sekery. Používané boli tri skupiny sekier: jednoručné, obojručné a vrhacie. Jednoručné boli v 12. storočí najpopulárnejšie. Viseli za opaskom ako sekundárna zbraň v prípade, že bojovník prišiel o kopiju, či inú hlavnú zbraň. Používala sa zväčša so štítom (ako takmer všetky zbrane na

¹⁶ *Medieval Weapon: The Flail* [online]. Dostupné na internete: <<https://worldhistory.us/medieval-history/medieval-weapon-the-flail.php>> [citované 2018-10-15].

boj zblízka z 12. storočia) a jej prednosťou bolo zaháknutie nepriateľovho štítu, prípadne rýchle, devastčné údery (tým, že sekera má malú čepeľ, je energia úderu prenesená na veľmi malú, úzku plochu, čím sa dosiahne aj preťatie protivníckovej krúžkovej košeľe, prípadne veľmi silný úder do helmy je schopný vyradiť oponenta). Obojručná sekera bola obávaná zbraň. Populárna najmä počas vikinských nájazdov, tzv. dánska sekera bola prítomná aj v 12. storočí, hoci zriedkavejšie. Dĺžka poriska sa pohybovala medzi 1,5 až 1,7 m u dlhších sekier a u kratších medzi 0,9 až 1,2 m¹⁷, jej váha bola medzi 1 a 2 kg a čoraz viac sa redukovala. Výhoda takejto zbrane spočíva v možnosti zasiahnuť nepriateľa (prípadne mu strnúť štít) z oveľa väčšej vzdialenosti. Navyiac, čepeľ hlavice bola mierne zakrivená smerom k porisku, aby sa dosiahol čo najtvrdší náraz (vďaka väčšej kontaktnej ploche) pri údere vedenom zhora dole. Posledným typom sekier sú vrhacie, tiež známe ako francisqua.¹⁸ Tie dostali svoj názov podľa kmeňa Frankov (keďže ich extenzívnejšie využívali). Ide o malú sekerku, ktorú bojovník vrhne po oponentovi. Porisko nie je kolmé na kovovú hlavicu, ale je mierne odklonené (pravdepodobne pre účely aerodynamiky). Jej základné použitie sa definuje v odbornej literatúre ako zbraň hodená po protivníkovi s cieľom poranenia, či poškodenia štítu. Avšak nedávne experimenty s touto zbraňou ukázali, že vďaka jej tvaru je možné ju hodiť úmyselne do zeme, pár metrov od nepriateľskej formácie, čím sa sekera od zeme odrazí a „preskočí“ niekoľko prvých radov mužov, zasiahnuc inak nedosiahnuteľných oponentov hlbšie vo formácii.

Takmer v každej PC hre sa nachádzajú sekery. Tie v sebe väčšinou kombinujú prvky meča a palcátu. Táto zbraň sa v hernom svete stala symbolom severanov a ich spôsobu boja. Často je možné sledovať používanie dvoch sekier naraz v štýle tzv. berserkera. Táto mytologizácia nielen severanov, ale aj spôsobu používania tejto zbrane zapríčinila, že mnohé filmy a vyobrazenia týchto bojovníkov sa automaticky vykresľujú s dvoma rovnakými zbraňami, čo nie je historicky skutočné. V strategických hrách sa bojovníci so sekerou podobajú ťažkej pechote, avšak až príliš často je táto zbraň predimenzovaná, aby budila strach. V niektorých RPG hrách (napríklad *Mount and Blade*) je zasa realisticky vyobrazená schopnosť sekier ničiť štíty, hoci ich zaháknutie sa zatiaľ stále v hrách nevyskytuje.

Na stredovekých bojiskách 12. storočia sa začali objavovať aj syntézy týchto zbraní, a to drevcové zbrane (zbrane na dlhom porisku). Ich vývoj je na začiatku, a preto sa im nebudeme obsiahlo venovať, keďže hlavnou výhodou takýchto zbraní bol dosah a komplikované hlavice s hrotmi, hákmi, čepeľami či hlavicami boli využívané najmä v boji s neskoršími typmi zbroje. Tento typ zbraní je pravdepodobne najmenej zastúpený v počítačových

¹⁷ *Devastating Viking Weapons: The Dane Ax* [online]: Dostupné na internete: <<http://spangenhelm.com/viking-dane-ax/>> [citované 2018-10-15].

¹⁸ Tiež Francisca, prípadne Francesca.

hrách. Dôvody nie sú jasné, odhady poukazujú na variability boja s takouto zbraňou, čo by bolo pre hráča pravdepodobne príliš náročné na ovládanie. Zopár takých exemplárov nájdeme aj v sériách *Assassin's Creed*, *Mount and Blade*, či v strategických hrách z neskorého stredoveku.

Prejdime na ikonickú a snáď najospevovanejšiu zbraň stredoveku – na meč. Koluje o ňom nespočetne veľa legiend, je nám prezentovaný ako najlepšia zbraň elit, ako symbol statusu a moci, ako náboženský prostriedok cti, odvahy a vernosti. Táto zbraň pozostáva z čepele, záštity, rukoväte a hlavice (niekedy zvaná aj hruška). Čepeľ bola obojstranne nabrúsená a zakončená hrotom určeným na bodanie. Jej stredom mohol viesť istý typ žliabku, ktorý neslúžil na odtečenie krvi zabitého nepriateľa, ale redukoval váhu, a tým aj množstvo materiálu potrebného na výrobu. Záštita slúži ako ochrana rúk držiacich meč. Rukovať mohla byť určená na jednu alebo jeden a pol ruky, podľa typu meča. Jej hlavica pripomínala rôzne tvary (disk, brazílsky orech, ovál, guľa ...) a vyvažovala zbraň, aby sa s ňou dalo rýchlejšie narábať (taktiež slúžila ako tupá časť meča vhodná na údery). Meče sa neustále vyvíjali a pre 12. storočie je typický tzv. normandský typ. Dĺžka čepele sa pohybovala medzi 75 – 81 cm¹⁹ a jeho váha okolo 1 kg. Táto zbraň vždy bola špecificky navrhnutá výlučne na boj (na rozdiel od takmer všetkých iných zbraní, ktoré sú len upravené nástroje na lov, opracúvanie materiálov...). Mohol byť používaný na zemi aj na koni, no zväčša ako sekundárna zbraň. Právo nosiť meč mala len šľachta, keďže jeho cena bola veľmi vysoká, dovoliť si ho mohla len vyššia vrstva a bolo nutné vedieť s ním narábať. Rytieri sa učili bojovať so všetkými druhmi zbraní a mnohí uprednostňovali palcáty či sekery pred mečmi.

Pozitíva meča sú mnohé. Je to stredne dlhá zbraň, používaná v kombinácii so štítom, schopná bodáť, sekať (sila nárazu seku samotného meča, ktorá bola spojená s váhou držiaceho muža, obsahovala takú silu, že dokázala preniknúť cez helmu, lebku a priamo k ramenám)²⁰ aj tupo udierať (na dobových vyobrazeniach je možné tiež pozorovať situácie, kde bojovník uchopil meč za čepeľ a rany zasadzuje rukoväťou),²¹ je to ľahká zbraň a dá sa s ňou blokováť mnoho typov útokov. Pre správne využívanie meča je veľmi dôležitý úchop. Rytier držal rukoväť v pästi s palcom položeným pri záštite, no mohol si ho aj o ňu oprieť. Iným variantom bolo držanie, pri ktorom sa buď palec, alebo ukazovák opierali o čepeľ.²² Každá časť meča bola špecializovaná a vycvičený rytier vedel ako bojovať proti odlišným zbraniam a rôzne obrneným protivníkom.

Avšak existujú aj negatíva tejto na prvý pohľad neporaziteľnej zbrane. Ako bolo už spomenuté, cena meča bola veľmi vysoká, keďže bolo potrebné

¹⁹ SYNEK, *Vojenské dejiny*, s. 114.

²⁰ BEFFEYTE, *L'art de la guerre*, s. 45.

²¹ KOVAŘÍK – KRÍŽEK, *Historie evropských duelů*, s. 164.

²² Tamže, s. 162.

ho vykuť z kvalitnej ocele (kombináciou mäkšej vo vnútri a tvrdšej v čepeli, aby sa dosiahla pevnosť, ale aj pružnosť). Čepeľ dokázala sekať a bodáť, no ak mal protivník povedzme krúžkovú zbroj, sekcom bolo veľmi ťažké ho zabiť a bodnutie je veľmi nebezpečný útok, pretože sa mu dá ľahko uhnúť a aj pri úspešnom bodnutí nemusí hrot prejsť dostatočne hlboko pod vrstvy ochranného odevu.

Okrem vojenského využitia mala táto zbraň aj iný, symbolický charakter. Obrátením meča dostaneme kríž. Kresťanská cirkev často idealizovala rytiera ako bojovníka za vieru a ochrancu slabých. Meč bola zbraň ktorá figurovala výlučne po jeho boku. Na čepeli sa mohli nechať vyryť rôzne náboženské inskripcie, ako napríklad *NED*.²³ Bojovník pred bojom často pobozkal rukoväť, ktorá mohla obsahovať aj nejakú relikviu.²⁴ Meč bol používaný pri pasovaní za rytiera, symbolizoval stredoveké právo miest na súdy – právo meča a nebolo ničím nevidaným, aby sa nechal rytier, šľachtic či kráľ pochovať so svojim mečom. V neskorších storočiach sa tvar, dĺžka aj funkcia meča menili, aby si vedeli poradiť s plátovou zbrojou či s blokmi pikanierov.

Z iných typov mečov 12. storočia môžeme spomenúť napríklad *falchion*.²⁵ Táto jednoručná zbraň bola určená na rýchle sečné údery najmä na menej obrnených nepriateľov. Bola kratšia ako klasický meč a smerom k hrotu sa rozširovala, aby bol úder zosilnený váhou na konci ostria. S obľubou sa prirovnáva k sekáčiku na mäso. V kontradikcii s predstavou o tom, že ho používali obyčajní pešiaci, sa *falchion* vyskytoval aj vo výzbroji vyšších vrstiev vďaka svojej spoľahlivosti a používal sa až do 16. storočia.

Stredoveký meč je azda najzobrazovanejšou zbraňou vo svete počítačových hier. Keďže k všeobecnej predstave o stredoveku nenahradiť patrí aj rytiersky meč, herné štúdiá si vždy dajú záležať na tom, aby ich hra obsahovala čo najväčšie množstvo rôznorodo navrhnutých mečov s odlišnými štatistikami, dizajnom, či funkciami. Táto zbraň má najčastejšie len jeden typ poškodenia, a to sečný. V sérii *Mount and Blade* je zasa veľmi dobre vytvorená mechanika boja s mečom. Hráč ním môže sekať, bodáť, ale aj udierať hruškou (teda spodnou časťou zbrane), v prípade, že nemá dosť miesta na normálny sek. O nový spôsob boja s mečom (a aj s inými zbraňami) sa pokúsilo české štúdio *Warhorse* s ich novinkou v roku 2018 – *Kingdom come: Deliverance*. Hoci je táto hra vsadená do začiatku 15. storočia, spôsob boja je revolučný. Pozostáva zo smerovania úderov z piatich rôznych strán plus bodnutie do stredu (bodáť sa dá aj zo spomínaných piatich strán). Hráč má teda dostupných mnoho smerov a spôsobov útoku. Snažili sa tým priblížiť skutočnému boju s mečom, keďže existujú mnohé šermiarske manuskripty s rôznymi bojovými štýlmi. Avšak väčšina

²³ Nomine Eterni Dei.

²⁴ KOVÁŘÍK – KRÍŽEK, *Historie evropských duelů*, s. 162.

²⁵ Zo starej francúzštiny *fauchon*.

počítačových hier prílišne nebazíruje na realistickom zobrazení boja s mečom, a tak sme svedkami poskakovania, otočiek, rýchlych ľahkých úderov priamo do nepriateľovej zbroje, ktoré ho dokážu poraziť, čo je, samozrejme, nerealistické, alebo obrovských obojručných monštruózných mečov, ktoré sú oveľa ťažšie a hráč s nimi rozsekne niekoľko protivníkov naraz. Meč taktiež plní funkciu mytologickú či magickú. Spomínané inskripcie na stredovekých mečoch sú v mnohých hrách chápané ako runy či čarovné znaky, ktoré posilňujú túto zbraň (séria *The Witcher*). V strategických hrách sú šermiarske oddiely omnoho rozšírenejšie, ako boli v stredovekej Európe (najmä do 13. storočia).

Nenahradiťné miesto vo výzbroji stredovekého bojovníka mala dýka. Slúžila ako versatilný nástroj na jedlo, úpravu či opravu odevu, ale hlavne na boj. Nosili ju za opaskom, na chrbte v oblasti krížov, pod rukávmi, v čižme... V prípade, že sa počas boja rytier, kráľ či pešiak ocitol bez zbrane, vždy mal pri sebe dýku. Slúžila nielen ako posledná záchrana, ale aj ako veľmi efektívny prostriedok na dorazenie ležiaceho nepriateľa. Ak sa protivník dostal na zem, bolo nutné sa na neho rýchlo dostať, znehybniť ho a následne dýkou bodnúť do priezoru, narušených častí zbroje, pod paže alebo do krku (v prípade, že ho nemal dostatočne chránený). Dýky sú v stredovekom počítačovom svete chápané úplne inak. Tieto krátke zbrane sú zväčša určené pre zabijakov, úkladných vrahov, čo sú populárne zamerania vo svete RPG hier. Nimi hráč útočí primárne zozadu po zakrádaní sa, a tým zasadá protivníkovi extra silnú ranu (keďže podľa hernej logiky, ju protivník nečakal a bol napadnutý z nechránenej strany). Dýky sa väčšinou používajú v páre a hráč s nimi seká oveľa rýchlejšie ako s mečom, keďže mávajú značne menšie rozmedzie poškodenia. Celkovo treba upozorniť na nehistorické zobrazovanie tejto zbrane, ktorá bola obľúbená ako u rytierstva, tak u obyčajných bojovníkov. Nesmieme zabudnúť aj na populárnu črtu dýky – hod. V mnohých hrách sa zabijaci bránia na diaľku vrhnutím noža či dýky, čo je síce možné, avšak v skutočnosti veľmi nerozvážne.

Prejdime k zbraniam na diaľku. Ako prvý opíšeme všeobecne známy luk. Súčasťou takmer každého vojska býval aj kontingent lukostrelcov alebo kušostrelcov. Luk pozostáva z tela a tetivy. Jeho telo bolo zvyčajne vytvorené z dvoch typov dreva, aby malo vlastnosti podobné kvalitnému meču, teda pevnosť a pružnosť. Populárny zdroj dreva na luky bol španielsky tis. Ide o rovný luk európskeho typu, 1,5 – 1,9 m dlhý, z ktorého sa strieľali až 90 cm dlhé šípy, najčastejšie vybavené železným listovým hrotom, nasadeným na telo šípu.²⁶ Hroty sa líšili podľa účelu a typu cieľa. Na lov sa preferovali hroty podobné harpúnam, s viacerými zakončeniami a širokými plochami, aby spôsobili čo najširšiu krvácajúcu ranu, čím zviera neutieklo ďaleko. Pre streľbu na obrnený cieľ boli populárne tzv. bodcové (alebo ihlicové) hroty,

²⁶ SYNEK, *Vojenské dejiny*, s. 115.

ktoré boli dlhé, pevné, trojuhlé pre čo najlepšie preniknutie krúžkovou košeľou. Šípy boli na koncoch operené (tri sady pier v 120 stupňovom odstupe). Existovalo niekoľko spôsobov, ako strieľali lukostrelci. Buď parabolicky – nepriamo pričom do vzduchu vyslali salvy šípov oblúkom, alebo priamo. Oblúková streľba sa používala najmä na husté formácie, či napádanie zadných línií, zatiaľ čo priama streľba bola z oveľa menšej vzdialenosti na postupujúcich nepriateľov.

V strategických počítačových hrách, ako napríklad v sérii *Total War*, sú jednotky lukostrelcov prítomné takmer v každej hrateľnej frakcii. Tu plnia úlohu podpory z diaľky, hoci ak si hráč nedá pozor, môže zasahovať aj vlastné vojsko. Ich rola je teda relatívne dobre zobrazená. Problém nastáva pri PRG žánre, kde sú lukostrelci niekedy vnímaní ako zabijaci na diaľku (*The Elder Scrolls*, *Assassin's Creed*). Strieľanie z luku je mnohokrát dosť ľahké, keďže má hráč vycentrováný zameriavač (výnimkou je opäť česká *Kingdom Come: Deliverance*, kde pri streľbe z luku neexistuje zameriavač). Teda ak chce trafiť nepriateľa, namieri na neho a strieľa. Niektoré hry berú do úvahy aj parabolickú streľbu, teda vystrelený šíp po niekoľkých metroch začne strácať na sile, alebo začne pomaly smerovať k zemi. Mnohokrát sme svedkami neefektívnosti zbroje či štítu proti takýmto projektilom, čo v skutočnosti nie je pravdivé. V neposlednom rade spomeňme strieľanie viacerých šípov naraz, čo je, samozrejme, vymyslené, ale vizuálne pôsobivé.

Ďalšou zbraňou na diaľku je vlastne upravený luk. Kuša sa dostala do výzbroje vojsk s rozvojom obliehacej techniky v priebehu 11. storočia.²⁷ Ide o luk zasadený do dreveného úchyty, ktorého tetiva sa dá natiahnuť a zastaviť na spúšťacom mechanizme, teda je možné z nej vystreliť podľa potreby. Pôvodne jednoduchá drevená konštrukcia kuše umožňovala strelcovi náťah rukou, avšak do konca 12. storočia sa začala používať tzv. zložená konštrukcia a náťah zbrane musel byť vykonaný pomocou háku na opasku kušostrelca.²⁸ Ten si zahákol tetivu a následne nohou odtláčal rameno kuše k zemi, alebo ju položil ramenami na zem, nohu vložil do vnútornej strany a váhou svojho tela natiahol tetivu. Strely alebo šípky boli kratšie a hrubšie ako klasické šípy pri lukoch a mali rôzne hroty, čo záviselo od požadovaného efektu strely.²⁹ Maximálny dostrel mohol byť až 200 metrov, avšak efektívny dostrel bol okolo polovice a bol schopný penetrovať 7 cm dreva.³⁰ Túto zbraň uprednostňovali žoldnieri a najlepšími kušostrelcami križiackych výprav boli žoldnierske skupiny najaté z Janova a z Nizozemska.³¹ Veľkou výhodou tejto zbrane je, že sa jednoducho používa, a preto sa ňou dá vyzbrojiť veľká skupina obrancov bez predošlého tréningu.

²⁷ BARNES, *Historický atlas*, s. 172.

²⁸ WISE, Terrence – EMBLETON, Gerry: *Armies of the Crusades*. London : Osprey Publishing, 1978, s. 28.

²⁹ FORD, Roger et al.: *Weapon, a visual history of arms and armor*. London : DK, 2016, s. 78.

³⁰ FRANCE, *Western Warfare*, s. 26.

³¹ WISE – EMBLETON, *Armies of the Crusades*, s. 28.

Kuše sú v strategických počítačových hrách veľmi solídne zastúpené. Kušieri predstavujú časť strelcov, ktorí sú schopní preraziť brnenia nepriateľov.

V hrách ako *Total War* či *Ancestors Legacy* sa stretávame s týmto vyobrazením dosť často. Ich úloha je tu teda do značnej miery realisticky vykreslená. V RPG hrách sú kuše buď pomôckou zabijakov (*Assassin's Creed*), alebo sú prideľované bojovníkom v ťažkom brnení, drakobijcom či dokonca trpaslíkom (keďže kuša je technologický vynález, v čom sú trpasličie rasy vždy vyvinuté – *Dragon Age*).

Hoci len zriedkavo spomínaný, jednoduchý bojovník s prakom bol cenný strelec v stredovekých armádach, schopný vypustiť množstvo projektíl či kameňov so značnou presnosťou v rýchlych salvách.³² Existovali rôzne typy prakov na rôzne veľké projektily. Zručné používanie tejto zbrane vyžadovalo dlhodobý tréning (zvyčajne od detstva). Roľníci potrebovali chrániť dobytok pred dravcami, a tak sa učili narábať s touto lacnou a efektívnou zbraňou. Takéto typy jednotiek boli určené na udržiavanie nepriateľských radov pod paľbou, hoci rana kameňom z praku dokáže veľmi vážne zraniť protivníka aj cez helmu (silný tupý náraz môže vyvolať otras mozgu, prípadne omdlenie, čo v bitke stačí). Spomenúť môžeme aj vrhačov oštepov, ktorí boli populárni najmä na Pyrenejskom polostrove.

Ochranný odev v 12. storočí tvorili rôzne typy látkových, kožených a kovových pokrývok tela, často v kombinácii. Základnou vrstvou zbroje bol *aketon*. V slovenčine by sme ho nazvali prešivanica, pretože pozostáva z prešivaných vrstiev látky alebo kože. Táto na prvý pohľad nie príliš dôveryhodná ochrana bola využívaná najextenzívnejšie, keďže nebola zďaleka taká drahá ako krúžková zbroj, dala sa zohnať takmer všade, jej údržba nevyžadovala špecializované miesto či zručnosti a nositeľovi poskytovala rozumnú mieru bezpečia. Hrubá vrstva látky bola schopná utlmiť tupé údery, zastaviť slabšie sečné rany a fungovala ako vypchávka pod ďalšiu, kovovú zbroj, aby sa v nej nositeľ cítil komfortne, keďže kov môže kožu podráždiť.

Najkvalitnejším typom ochrannej zbroje bola aj v 12. storočí krúžková košeľa. Ide o kovovú sieť zloženú z malých krúžkov. Krúžky boli zvyčajne pospájané vzorom štyri na jeden, kde každý krúžok bol napojený na štyri ďalšie.³³ Existovali však aj vzory šesť na jeden a hovorí sa aj o osem na dva (aj keď ten nie je v Európe zatiaľ doložený). Takýto typ zbroje poskytoval jednoznačne oveľa vyšší stupeň ochrany a nedal sa tak ľahko preraziť, no mal aj negatíva. Ak navýšime počet krúžkov, stúpne tým aj váha a cena. Krúžková košeľa bola beztak jedna z najdrahších častí výbavy, a preto zaplatiť tak obrovskú sumu si mohol dovoliť len málokto. Váha hrala ešte dôležitejšiu úlohu. Jeden z populárnych mýtov ohľadom krúžkovej (aj inej) zbroje je, že jej nositeľ musel byť neuveriteľne svalnatý, a ak padol na zem,

³² Tamže, s. 29.

³³ FORD, *Weapon, a visual history*, s. 93.

bol v podstate mŕtvy. Táto zbroj váži okolo 10 kg a najviac záťaž nesú plecia, keďže visí kvázi voľne popri tele. Na odľahčenie sa používal opasok, ktorý distribuoval záťaž rovnomernejšie, čím bojovníkovi umožňoval väčšiu mieru pohybu. V ranom stredoveku sa jej tvar podobal na košeľu s krátkymi rukávmi a jej dĺžka nepresiahla kolená, čo sa vo vrcholnom stredoveku menilo. Krúžková košeľa (*hauberk*) sa postupne predlžovala až takmer po členky (v 12. storočí) a bývala od pásu nadol rozdelená už nie na bokoch (ako v prípade brnenia určeného pre pešiakov), ale vpredu a vzadu v strede tela (čo je výhodné najmä pre jazdcov na koni).³⁴ Táto kovová spleť bola schopná zastaviť sečné rany, do istej miery aj tupé údery (najmä vďaka aketonu pod ňou) a nebolo jednoduché ju prebodnúť, keďže krúžky boli na seba napojené, energia sa pri údere rozdelila do všetkých smerov. Avšak, s príchodom dôležitej roly ťažkej jazdy, turnajov a spodných úchopov kopije už nepostačovala. Slovom historika Iana Barnesa: „*Krúžková zbroj, základná súčasť brnenia, síce predstavovala celkovo dobrú ochranu, nemohla však vydržať priamy zásah kopijou alebo šípom.*“³⁵ V neskoršom vývoji je táto zbroj posilnená o kovové doštičky, pláty a ďalšie prídavné prvky.

Súčasťou zbroje bola aj napevno osadená kapucňa vybavená aventailom (krúžkový preklad chrániaci krk a spodnú časť tváre bojovníka), ako aj pästnice, ktoré dobre chránili ruku držiacu zbraň.³⁶ Kus krúžkovej kapucne vpredu na krku sa dal pri „moderných strihoch“ zachytiť na háčik nánosníku, čím získali ochranu krk a brada.³⁷ Krúžková kapucňa bola väčšinou spojená so zbrojou, hoci pri konci 13. storočia bola niekedy oddelená.³⁸ Pri konci storočia sú už bežnou súčasťou krúžkovej zbroje aj krúžkové rukavice (skôr pripomínajúce palčiaky) s koženou podšívku, ktoré boli nahradené až v 13. storočí plátovými.³⁹ Takto kompletne do železa odetý rytier predstavoval stredoveký ekvivalent moderného tanku. Nesmieme zabudnúť na to, že aj kone, na ktorých rytieri jazdili do bitky, mohli byť obrnené. Čabraka (pokrývka koňa) mohla byť navrstvená takmer po kolená dlhou súvislou vrstvou krúžkov, čím bola ilúzia nepremožiteľnosti dokonalá.

Hauberd (tiež známy ako *hauberk*) nemali zďaleka všetci rytieri. Tí menej majetní a úspešní sa uspokojovali so staršou zbrojou z kože či súkna pošíťého železnými doštičkami, plátmi, šupinami, s tým čo sa nazývalo *broigne*.⁴⁰ Existovali mnohé lacnejšie alternatívy na ochranu tela, tzv. kovové lamely, ktoré boli prišité na kožený podklad vedľa seba, kovové šupiny, ktoré sa sčasti prekrývali, a tým tvorili ochrannú vrstvu a aj typ tvrdennej kože tzv. *cuir bouilli*, ktorý fungoval ako lacnejšia náhrada kovu.

³⁴ MEŠKO, Marek: Zrod klasického rytierstva. In: *Historická revue*, roč. 24, 2013, č. 10, s. 8.

³⁵ BARNES, *Historický atlas*, s. 144.

³⁶ HRICÁK, Peter: Európski ťažkoodenci In: *Historická revue*, roč. 27, 2016, č. 7, s. 24.

³⁷ KOVAŘÍK – KRÍŽEK, *Historie evropských duelů*, s. 91.

³⁸ FRANCE, *Western Warfare*, s. 17.

³⁹ Tamže, s. 18.

⁴⁰ KOVAŘÍK – KRÍŽEK, *Historie evropských duelů*, s. 91.

V počítačových hrách je zbroj veľmi rozvetvenou témou. Celkovo, aj v strategických hrách, aj v RPG je ochrana bojovníka vyjadrená väčšinou číselne. To znamená, čím vyššie číslo, tým vyšší stupeň ochrany pred útokmi nepriateľa. Ako bolo spomenuté, ochranná zbroj pozostáva z viacerých vrstiev. Tu sa nachádza prvý kameň úrazu. Veľká časť hier, kde hrá zbroj nejakú rolu, ju vníma ako jeden celistvý kus. Teda hráč si oblečie krúžkovú zbroj alebo šupinovú, či akúkoľvek inú, a tým to končí. Dôraz sa nedáva na aketon, prípadne iné predošlé vrstvy. Pre zjednodušenie mechaniky boja a vybavovania sa tento vzorec aplikuje takmer všade. Výnimkou je česká hra *Kingdom Come: Deliverance*, kde je veľmi dobre ilustrovaný spôsob vrstvenia zbroje. Jednotlivé časti zbroje niekedy spadajú do jednej kategórie – čiže stupňa ochrany (rukavice, náholenníky, helma zvyšujú koeficient obrany hráča, nehľadiac na to, kam bol zasiahnutý) ako napríklad v *The Elder Scrolls* a niekedy fungujú ako individuálne časti výbavy (ak mám veľmi odolnú helmu a trafia ma do nej, budem zranený oveľa menej, ako keby ma trafili do nekvalitných rukavíc) ako v *Kingdom come: Deliverance*. Zaujímavosťou je, že v hre *The Elder Scrolls IV: Oblivion*, ktorá je zameraná na stredovek, sa ochranné číslo brnenia mohlo dostať na maximálnu hodnotu 85, čo predstavuje 85 % absorpciu prichádzajúceho útoku. Ďalším faktorom je váha. Celkovo je v hrách zakotvené, že lepšie a odolnejšie brnenia vážia viac. Čo nie je celkom pravda, no pre mechaniku hry je tento fakt veľmi dôležitý, keďže sa tvorcovia snažia dosiahnuť diverzifikáciu povolání, a tým pádom určujú rôzne stupne brnení pre rôzne skupiny (ľahké, stredne ťažké a ťažké brnenie) ako napríklad v sériách *Dragon Age*, *The Elder Scrolls III: Morrowind*, či v mnohých MMORPG.⁴¹ V niektorých počítačových hrách sa brnenie kazí a treba ho udržiavať v dobrom stave, čo je tiež pekný historicky verný detail.

Najnutnejšou časťou ochrany tela vždy bola a pravdepodobne aj bude helma, keďže počas bitky existuje veľmi veľa spôsobov ako utrpieť zranenie. Pod prilbu bolo nutné nasadiť výplň, rovnako ako pri zbroji, aby sa zvýšila absorpcia nárazu. Populárnym prvkom sa stala tiež krúžková kapucňa tzv. *coifu*. Pri obliehaní Falaise v roku 1106, Robert Fitzhamon⁴² dostal ťažký zásah do helmy a ostal „idiotom“ až do smrti, ale Henrich I. prežil vážny úder pri Brémule v roku 1119.⁴³ Dôležitým faktom je, že obaja prežili vďaka ochrane hlavy. Najrozšírenejšími boli zrejme kónické helmy, ktoré mohli byť konštruované či už vykútim z jedného kusa kovu, alebo znitovaním viacerých kusov s použitím rebrového prekladu.⁴⁴ Prilby boli doposiaľ väčšinou otvorené, tvár kryl iba nánosník, len pri najnákladnejších kusoch sa nánosník zmenil na plát chrániaci tvár s prieduchmi a očnými

⁴¹ MMORPG: Massive multiplayer online role-playing game – hra pre viacerých hráčov online.

⁴² Norman, gróf Glamorganu (južný Wales), pomáhal v ťažení Henricha I. v severnom Francúzsku.

⁴³ FRANCE, *Western Warfare*, s. 19.

⁴⁴ HRICÁK, Európski ťažkoodenci, s. 25.

priezormi.⁴⁵ Medzi rokmi 1160 a 1171 gróf z Loos napísal francúzskemu Ľudovítovi VII., keď si pýtal maskovú helmu (teda uzavretý typ helmy), čo naznačuje, že vtedy boli novinkou.⁴⁶ Taktiež sa začali využívať aj prototypy tzv. kovových klobúkov, najprv bez pridaného šiltu okolo celého obvodu. Inováciou tohto storočia bola „hrncová“ helma, ktorá bola veľmi drahá, keďže pozostávala z kovových plátov. Hoci poskytovala dobrú ochranu, táto veľká helma bola ťažkopádna a nositeľ nemohol otáčať hlavou a jasne vidieť.⁴⁷ S obľubou ju používala jazda, no plochý vrch zapríčinil, že každá silná tupá rana mieriaca zhora na nositeľa takejto helmy mohla spôsobiť otras mozgu, zašpicatená zbraň ako napríklad palcát mohol túto časť aj preraziť. Zo sveta počítačových hier môžeme spomenúť zaujímavosť z *Kingdom Come: Deliverance*. Tu je jasne vidieť zaklapnutie hráčovho priezoru, a tým následné obmedzenie viditeľnosti. Väčšina hier túto črtu nemá.

Nesmieme zabudnúť na najpoužívanejší nástroj do ľavej ruky – štít. Ten sa kategorizuje aj ako zbraň, ale aj ako súčasť ochrany, keďže je s ním možné narábať ofenzívne aj defenzívne. Štíty boli jednoznačne vyrobené z dreva, pretože sa do nich zapichovali šípy, hoci zväčša mali kovovú puklicu (umbo) a boli pravdepodobne spevnené kovom na okraji.⁴⁸ Potiahnuté mohli byť napríklad kožou. Bol vždy nosený v ľavej ruke, a počas pochodu sa dal zavesiť na chrbát pomocou strmeňa.⁴⁹ Okrúhle štíty ustupovali do úzadia a nahrádzali ich mandľové typy štítov. Ako už napovedá jeho názov, tento štít mal tvar mandle alebo padajúcej vodnej kvapky, a keďže bol pomerne veľký, bol veľmi nepraktický pre pešiakov, ale priam ideálny pre bojovníkov na koňoch, ktorí si ním dokázali skryť celú hornú polovicu tela, ako aj veľkú časť svojej ľavej nohy.⁵⁰ Hoci, na tapisérii z Bayeux sú zobrazení normanskí rytieri a anglosaskí pešiáci s rovnakým typom štítu – mandľovým. Vďaka vylepšeniam krúžkovej zbroje sa mohol zmeniť nielen tvar, ale aj váha štítu. Štíty z 12. storočia mali sploštenú hornú časť a obvykle ich zdobili heraldické znaky.⁵¹ Heraldika sa stávala čoraz dôležitejšou súčasťou zbroje (nielen štítu). Bola jasne viditeľná afilialita jednotlivých bojujúcich strán, čím sa predišlo omylnému napadnutiu spojencov. Pomocou špecifických farieb a erbov mohol byť aj jednotlivec veľmi jednoducho identifikovateľný aj v bojovej vrave, čo pozitívne ovplyvnilo individuálne renomé v rámci hrdinských skutkov a pod.

Štíty v počítačových hrách slúžia na blokovanie alebo tlmenie prichádzajúcich útokov. Paradoxom je, že používanie štítu s inou zbraňou je historicky najpopulárnejšie, no v hernom svete je to takmer naopak. Ak má

⁴⁵ KOVAŘÍK – KŘÍŽEK, *Historie evropských duelů*, s. 90.

⁴⁶ FRANCE, *Western Warfare*, s. 17.

⁴⁷ FORD, *Weapon, a visual history*, s. 86.

⁴⁸ FRANCE, *Western Warfare*, s. 21.

⁴⁹ LEPAGE, *Medieval Armies and Weapons*, s. 88.

⁵⁰ MEŠKO, *Zrod klasického rytierstva*, s. 8.

⁵¹ BARNES, *Historický atlas*, s. 158.

hráč túto kombináciu zbraní, je jasné, že nebude schopný vytvoriť také veľké poškodenie ako niekto, kto má obojručnú zbraň. Preto sa takýmto typom bojovníkov hovorí slangovo „tank“. Tí dokážu držať nepriateľa zameraného na nich, keďže majú pridanú hodnotu brnenia a zatiaľ ich spolu bojovníci eliminujú. So štítom je možné aj udierať, čo je historicky založený fakt (napr. v *The Elder Scrolls*).

Záver

Vyobrazenie stredovekého vojenstva v počítačových hrách je mnohokrát veľmi kontradiktórne. Na jednej strane sa niektoré hry snažia demonštrovať realističnosť v dizajne, spôsobe používania, či v inom aspekte zbraní a zbroje, no na druhej strane tu nájdeme aj fantasticky vykonštruované objekty s nepoužiteľnými dimenziami v skutočnom svete, ktoré sú ale nutné pre fungovanie hernej mechaniky. V tejto práci boli opísané zbrane a zbroj počítačových hier zameraných na stredovek s historickým príkladom západnej Európy 12. storočia. Venovali sme sa najpoužívanejším zbraňam, ako boli kopija, palcát, sekera, meč, luk, ale aj problematike ochrannej zbroje pozostávajúcej z brnenia, helmy, štítu a porovnaniu s ich funkciami v počítačových hrách.

Resumé

This study deals with the comparison of medieval arms and armour of 12th century with their counterparts in the digital world of computer games. Since the representation of medieval warfare has not been always realistically displayed in computer games, this work describes various favoured weapons and protective gear of western Europe in 12th century as well as the function of mentioned equipment in the world of e-games. The mentioned weapons are spears, maces, axes, swords, bows as well as armour including a helmet and a shield. It is pointed out, that a lot of computer games try to simulate the medieval reality of warfare in the most detailed representation, but there are also other types of e-games which tend to alter the historical reality due to the incorporated game mechanics.

Učítelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách do konca 18. storočia*

Miroslav Kamenický

V stredoveku sa nepodarilo na Slovensku, ba ani v celom Uhorsku, ktorého bolo súčasťou, založiť univerzitu, ktorá by pôsobila dlhšie ako niekoľko desaťročí. Na Slovensku vznikla len jedna stredoveká univerzita (Istropolitana), ktorá pôsobila v Bratislave v rokoch 1465/67 – cca 1491. Študenti preto odchádzali za vzdelaním do zahraničia. A viacerí absolventi zahraničných univerzít sa potom presadili aj ako ich učítelia.

V rokoch 2013 – 2015 výskumný tím¹ z Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského riešil grant VEGA *Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*. Zistili sme, že na zahraničných univerzitách a vysokých školách študovalo v rokoch 1263 – 1918 asi 25 000 študentov zo Slovenska. Pre porovnanie – z celého Uhorska to bolo asi 100 000 študentov.

Keďže takéto pomerne veľké počty študentov zo Slovenska študovali v zahraničí, je pochopiteľné, že viacerí absolventi zahraničných škôl sa v zahraničí aj profesionálne uplatnili. A viacerí absolventi zahraničných univerzít sa dokonca stali sami učiteľmi na zahraničných univerzitách.

Keďže najviac študentov študovalo na univerzitách v okolitých štátoch (Rakúsko – najmä Viedenská univerzita,² Čechy – najmä pražská univerzita,³

* Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0123/16 *Učítelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*.

¹ Zloženie výskumného tímu: Miroslav Kamenický (vedúci), Miriam Viršínská (zástupkyňa vedúceho projektu), Július Bartl, Róbert Letz, Pavol Matula, Monika Tihányiová.

² Pramene a literatúra k dejinám Viedenskej univerzity: GALL, Franz (ed.): *Die Matrikel der Universität Wien. 1377 – 1450*. Graz; Köln : Holzhausen, 1956. 712 s.; SZAIVERT, Willy – GALL, Franz (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1451 – 1518/I*. Graz; Wien; Köln : Böhlau, Holzhausen, 196. 739 s.; SZAIVERT, Willy – GALL, Franz (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1518/II-1579/I*. Wien-Köln-Graz : Böhlau, Holzhausen, 197. 455 s. ; GALL, Franz – PAULHART, Hermine (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1579/II-1658/59*. Wien-Köln-Graz : Böhlau, Holzhausen, 1974. 608 s. ; GALL, Franz – SZAIVERT, Marta (ed.): *Die Matrikel der Universität Wien, 1659/60 – 1688/89*. Wien-Köln-Graz : Böhlau, Holzhausen, 1975. 333 s. ; MÜHLBERGER, Kurt – SCHUSTER, Walter (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1689/90 - 1714/15*. Wien-Köln-Weimar : Böhlau, 1993. 387 s. ; DENK, Ulrike – KNIELING, Nina – MAISEL, Thomas – STEINDL, Astrid (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1715/16-1745/46*. Wien-Köln-Weimar : Böhlau, 2011. 539 s. ; MÜHLBERGER, Kurt – DENK, Ulrike – KNIELING, Nina – MAISEL, Thomas – STEINDL, Astrid (eds.): *Die Matrikel der Universität Wien 1746/47 – 1777/78*. Wien; Köln; Weimar 2014. 711 s.; UIBLEIN, Paul (ed.): *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis 1385 – 1416*. Graz-Wien-Köln : Böhlau, 196. 606 s.; FRÁKNOI, Vilmos: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*. Budapest : Eggenberger-féle akad. könyvkereskedes (Hoffmann és Molnár), 1874. 92 s.; KISS, József Mihály: *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715 – 1789*. Budapest : ELTE Levéltára. 2000. 143 s.; PATYI, Gábor: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890 – 1918*. Budapest : ELTE Levéltára, 2004. 529 s.; SCHRAUF, Károly (ed.): *Magyarországi tanulók külföldön IV. : A Bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1902. 544 s.; SCHRAUF, Károly (ed.): *Magyarországi tanulók külföldön II. : A Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen*. Budapest : Kiadja a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1892. 365 s.; TÜSKÉS, Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken 1365 – 1526*. Budapest : ELTE Levéltára, 2008. 486 s.; MAISEL,

Poľsko – krakovská univerzita⁴), tak logicky sa na týchto univerzitách aj uplatnilo najviac bývalých študentov zo Slovenska.

Pokiaľ ide o stredovek, podarilo sa nám nájsť 31 učiteľov zo Slovenska na zahraničných univerzitách. Za učiteľov zo Slovenska pokladáme takých, ktorí sa jednak na Slovensku narodili, alebo na Slovensku pôsobili. Prvým z nich je **Štefan Australis**,⁵ bratislavský kanonik.⁶ V prameňoch sa vyskytuje jeho meno v rôznych variantoch – Stephanus von Grossenzersdorf⁷ alebo Stephanus de Ungaria.⁸ Narodil sa na neznámom mieste 28. mája 1351.⁹ Artistickú fakultu absolvoval v Prahe. Dňa 19. apríla 1377 tu bol promován za magistra slobodných umení. Z Prahy sa potom presunul do Viedne, kde začal študovať na právnickej fakulte. Je všeobecne známe, že v stredoveku študenti začínali svoje vysokoškolské štúdium vždy na artistickej fakulte. Až po jej absolvovaní sa mohli prihlásiť na ďalšie štúdium na troch „vyšších“ fakultách, právnickej, lekárskej alebo teologickej fakulte. Tiež bolo obvyklé, že absolventi artistickej fakulty, ktorí pokračovali na „vyššej“ fakulte, súčasne učili na artistickej fakulte. Tiež Štefan Australis učil od roku 1379 na Artistickú fakultu Viedenskej univerzity (do roku 1397). V roku 1385 bol zvolený za dekana fakulty, 1391 bol rektorom Viedenskej univerzity, súčasne študoval na teologickej fakulte, kde v roku 1391 získal titul bakalára biblickej teológie (bacc. bibl. teol.). Rektorom Viedenskej univerzity bol aj v rokoch 1397 – 1398. V roku 1403 získal aj licenciát z teológie, čiže mohol učiť na teologickej fakulte.¹⁰

Miriám Hlavačková vo svojej publikácii o Bratislavskej kapitule o ňom mimo iného píše, že sa uplatnil v službách Žigmunda Luxemburského ako jeho kaplán a blízky spolustolovník.¹¹

Pokiaľ ide o stredovek celkovo, tak z 31 učiteľov zo Slovenska, ktorí vyučovali na zahraničných univerzitách, až 13 pochádzalo z Bratislavy.

Thomas – NIEDERKORN-BRUCK, Meta – GASTGEBER, Christian – KLECKER, Elisabeth (eds.): *Artes – Artisten – Wissenschaft : Die Universität Wien in Spätmittelalter und Humanismus*. Wien : Praesens Verlag, 2015. 430 s.; ROSENBERG, Heidrun – SCHWARZ, Michael Wiktor (eds.): *Wien 1365 – eine Universität entsteht*. Wien : Universität Wien; Österreichische Nationalbibliothek, 2015. 283 s.

³ *Album seu matricula facultatis juridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*. Pragae : Typis J. Spurny, 1834.; MÉSZÁROS, Andor: *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850 – 1918*. Budapest : ELTE Levéltára, 2001. 181 s.

⁴ SZÖGI, László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526 – 1789*. Budapest : ELTE Levéltára, 2003. 255 s.

⁵ Stephan Australis (RAG-ID: ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh). In: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum* [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh>> [cit. 2018-12-18].

⁶ HLAVÁČKOVÁ, Miriám: *Kapitula pri Dóme sv. Martina : Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava : ProHistoria, 2008, s. 72.

⁷ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken*, s. 46.

⁸ V tejto forme je zapísaný v matrike Viedenskej univerzity 24. 6. 1377.

⁹ Stephan Australis (RAG-ID: ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh>> [cit. 2018-12-18].

¹⁰ Stephan Australis (RAG-ID: ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngSI0N577SA3dhoKmSLhdQeh>> [cit. 2018-12-18].

¹¹ HLAVÁČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 72.

Počty učiteľov na zahraničných univerzitách z jednotlivých miest na Slovensku – stredovek

Bratislava	15
Kremnica	4
Košice	3
Svätý Jur	2
Doľany	1
Kežmarok	1
Levoča	1
Nitra	1
Senec	1
Šamorín	1
Zvolen	1

Zoznam učiteľov zo Slovenska na zahraničných univerzitách – stredovek. Uvádzame v poradí údajov – meno učiteľa; v zátvorke rok, kedy predmetná osoba začala vyučovať na univerzite; školy, na ktorých vyučovala (skratka - W = Viedenská univerzita). Pri niektorých osobách uvádzame aj ich povolanie (bratislavský kanonik, prepošt atď.), prípadne univerzitnú funkciu (rektor).

Bratislava

- 1. Štefan Australis (bratislavský kanonik) – (1379) – W rektor Viedenskej univerzity
- 2. Michal Suchenschatz (bratislavský kanonik) – (1409) – rektor Viedenskej univerzity
- 3. Tomáš z Beluše (bratislavský kanonik) – nevieme rok (1400?)
- 4. Michal z Prievidze (bratislavský prepošt) (1430) W
- 5. Ján Halbhauer (bratislavský prepošt) – (1432) W
- 6. Erazmus Amman (bratislavský kanonik) – (1454) W
- 7. Juraj Graiffenstein (bratislavský kanonik) – (1460) W
- 8. Ján Rauch (bratislavský kanonik) – (1467)W
- 9. Leonard Kuttner (1472) –W
- 10. Gašpar Römer (bratislavský kanonik) (1474) – W

- 11. Vavrínek Muschinger (1481) W
- 12. Šimon Mettenbeck (bratislavský kanonik)(1481) – W
- 13. Martin Weiss (1491) – W
- 14. Georg Mandel (1497) – W1503 dekan právnickej fakulty
- 15. Hieronym Balbo (1498) – Paríž, W, Praha

Kremnica

- 1. Gašpar Rulandi – (1476) W
- 2. Servaz de Cremnizia – (1497) W
- 3. Andrej Meichsner – (1498) W
- 4. Ján Stubenrauch – (1505) W

Košice

- 1. Mikuláš z Košíc (1458) Krakov
- 2. Blažej Ozd – (1459)W
- 3. Melchior Kall – (1505) W

Svätý Jur

- 1. Andrej de Sancto Georgio – (1458) W
- 2. Michal de Sancto Georgio – (1468) W

Doľany – Konrád Ottentaler (1423) W

Kežmarok – Sindrammus de Kesmarck – (1451) W

Levoča – Ján de Lautschau (1451) W

Nitra – Ján Zekel (1425) W

Senec – Ľudovít But (1488) Univerzita v Kolín nad Rýnom

Šamorín – Bartolomej Sartoris (1491) W

Zvolen – Benedikt de Zoleo (1432) W

Pozn.: W – Viedenská univerzita

Vráťme sa však ku konkrétnym osudom jednotlivých učiteľov v zahraničí. Podobne ako Štefan Australis, aj ďalší bratislavský kanonik **Michal Suchenschatz** najprv študoval v Prahe. V roku 1386 prišiel ako bakalár slobodných umení z Prahy do Viedne. Už v roku 1387 bol na univerzite vo Viedni promován na magistra slobodných umení a súčasne záskal aj licenciát. Následne od augusta 1387 do 25. júna 1405 vyučoval na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity.¹² V roku 1395 bol dekanom Artistickej fakulty, súčasne však tiež študoval teológiu na teologickej fakulte. V roku 1399 bol promován na bakalára biblickej teológie, v roku 1405 na

¹² Na artistickej fakulte prednášal z učebnice astronómie Jána Sacrobosca, vysvetľoval Aristotelovu *Meteorologiku*, *Fyziku* a geometriu na základe diela *O šírke foriem* (autor Mikuláš z Oresme). HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 68.

doktora teológie. Stal sa tak profesorom Teologickej fakulty Viedenskej univerzity.¹³ Hneď v nasledujúcom roku bol zvolený za dekana teologickej fakulty, v rokoch 1409 – 1410 bol rektorom celej univerzity. Mal teda podobný kariérny postup ako prv spomínaný Štefan Australis. Obaja boli bratislavskí kanonici, Michael Suchenschatz bol navyše od roku 1405 aj kanonikom pri Dóme svätého Štefana vo Viedni.¹⁴ V rokoch 1411 – 1413 a potom ešte v roku 1416 bol aj vicekancelárom Viedenskej univerzity. Bola aj medzi profesormi Viedenskej univerzity, ktorí podali sťažnosť na Hieronyma Pražského za šírenie bludných názorov.¹⁵ Zomrel vo viedenskom dominikánskom kláštore v roku 1424.¹⁶

Tretím bratislavským kanonikom, ktorý učil na Viedenskej univerzite, bol **Tomáš z Beluše**. Podobne ako predchádzajúci dvaja, aj on začal štúdium pred rokom 1408 v Prahe na fakulte slobodných umení.¹⁷ V roku 1415 sa imatrikuloval na Viedenskej univerzite („*Thomas Mathei de Belus*“). Tu 15. júna 1418 dosiahol titul bakalára slobodných umení. V štúdiu pokračoval ďalej, v roku 1423 dosiahol licenciát a neskôr aj magisterský titul. V roku 1422 mu Bratislavská kapitula vyplatila 12 zlatých na štúdium vo Viedni.¹⁸ Po dosiahnutí licenciátu vyučoval na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity do roku 1424 (teda len jeden rok).¹⁹

Na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity vyučoval aj budúci bratislavský prepoš **Michal z Prievidze**²⁰ (prepoštom bol v rokoch 1441 – 1454). Michal z Prievidze bol počas štúdia na Artistickej fakulte (od roku 1422) veľmi úspešným študentom, vyznamenaným vavrínovým vencom. Dňa 15. marca 1426 získal titul bakalára slobodných umení, v roku 1430 sa stal magistrom slobodných umení. Následne pokračoval v štúdiu kanonického práva na právnickej fakulte. Súčasne učil na artistickej fakulte (v rokoch 1430 – 1435). Uskutočňoval výklad Boethiovej *Útechy z filozofie*.²¹ Svojimi schopnosťami presvedčil vedenie univerzity, ktoré ho prijalo za člena univerzitnej rady. Po päťročnom štúdiu dosiahol licenciát z kanonického

¹³ *Su(e)chenschacz Michael sacre pagine profesor et in artibus magister, canonicus ecclesie sancti Martini Posoniensis*. HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 68; FUCHS, Adalbertus Franciscus: *Necrologia Germaniae V. : Dioecesis Pataviensis II*. Wien 1913, s. 322.

¹⁴ Viedenská univerzita bola úzko prepojená s Kapitulou pri Dóme všetkých svätých a sv. Štefana vo Viedni. Jedna tretina miest kanonikov bola rezervovaná pre profesorov Viedenskej univerzity. Podrobnejšie: HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 72.

¹⁵ Tamže, s. 69.

¹⁶ Michael Suchenschatz (RAG-ID: ngYO1X173Xw9knuUsZHn6WkJ). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngYO1X173Xw9knuUsZHn6WkJ>> [cit. 2019-01-05].

¹⁷ TADRA, Ferdinand: *Soudní akta konsistoře pražské. Z rukopisu archive kapitulního v Praze*. VI. (1407 – 1408). Praha 1900, s. 191 a 236-238.

¹⁸ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 66.

¹⁹ Thomas de Belus (RAG-ID: ngJZ4y870IB60yfNdKCyvHvE). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngJZ4y870IB60yfNdKCyvHvE>> [cit. 2019-01-05].

²⁰ *Nos magister Michael de Prividia, licentiatu in decretis, prepositus Posoniensis*. Archív mesta Bratislavy, Mesto Bratislava, Stredoveké listiny a listy, Nr. 2998; HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 65.

²¹ Tamže, s. 66.

práva.²² Svoje právne znalosti neskôr uplatnil v službách kráľovnej Alžbety (†1442), cisára Fridricha III. (†1493) a Fridricha z Celje.²³ Michal z Prievidze bol však aj významným bratislavským prepoštom, ktorý sa často spomína v mestských prameňoch Archívu mesta Bratislavy. Na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity vyučoval v rokoch 1454 – 1457 aj bratislavský kanonik **Erazmus Amman** (v prameňoch označovaný aj ako Erasmus de Ratispona, Erasmus Theutonicus).²⁴ Súčasne študoval na lekárskej fakulte, kde v roku 1457 získal titul bakalára. Následne pokračoval v štúdiu medicíny na univerzite v Padove, kde dosiahol aj univerzitný grád Dr. med. Miriam Hlaváčková predpokladá, že mohol učiť na bratislavskej Univerzite Istropolitane.²⁵

Na Lekárskej fakulte Viedenskej univerzity prednášal ďalší bratislavský prepošt **Ján Halbhauer z Hammelburgu** (1432 – 1441).²⁶ Do matriky Viedenskej univerzity sa zapísal v roku 1402. Dňa 6. júla 1404 získal titul bacc. art. Po ďalšom trojročnom štúdiu na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity získal 15. marca 1407 titul mag. art. a súčasne aj titul lic. art. Od 15. marca 1407 do 1. septembra 1410 vyučoval ako profesor na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity. Následne odišiel s cieľom štúdia medicíny do Talianska, konkrétne na padovskú univerzitu. V Padove študoval dva roky (od 7. septembra 1411 do 26. júla 1412). Potom sa vrátil do Viedne, kde 8. decembra 1412 začal vyučovať na lekárskej fakulte. Tu mu bol priznaný titul Dr. med., ktorý pravdepodobne získal ešte v Padove. V roku 1414 sa stal dekanom Lekárskej fakulty Viedenskej univerzity.²⁷ V roku 1416 sa zúčastnil na Kostnickom koncile. Zomrel 26. septembra 1460.²⁸ Zachoval sa jeho testament, v ktorom sú vymenované knihy, ktoré odkázal Lekárskej fakulte Viedenskej univerzity.²⁹ V rokoch 1460 – 1466 vyučoval na Fakulte slobodných umení vo Viedni aj ďalší bratislavský kanonik **Juraj Greiffenstein**.³⁰ Podobne ako iní, aj on počas pôsobenia na artistickej fakulte študoval teológiu na teologickej fakulte. V rokoch 1483 – 1484 pôsobil ako vikár bratislavského prepošta.³¹

²² Michael de Previdia (RAG-ID: ngWM3N577WE36lsuqV719UiH). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngWM3N577WE36lsuqV719UiH>> [cit. 2018-12-21].

²³ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 66.

²⁴ Erasmus Amman (RAG-ID: ngEU9V577DM38tauyEdtoCqH5DR). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngEU9V577DM38tauyEdtoCqH5DR>> [cit. 2019-01-06].

²⁵ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 128.

²⁶ Johannes Halbhauer (RAG-ID: ngOE0J173NW9xdkeiOXd4Mal). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngOE0J173NW9xdkeiOXd4Mal>> [cit. 2018-12-23].

²⁷ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 70-71.

²⁸ Johannes Halbhauer (RAG-ID: ngOE0J173NW9xdkeiOXd4Mal). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngOE0J173NW9xdkeiOXd4Mal>> [cit. 2018-12-23].

²⁹ SCHRAUF, Karl: *Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis*, tom. II (1436 – 1501). Wien 1899, s. 103-104. Knihy rozoberá vo svojej práci aj Miriam HLAVAČKOVÁ: *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 71.

³⁰ Georg Greiffenstein (RAG-ID: ngSI0N577SK30hoSmRLh8Qep). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngSI0N577SK30hoSmRLh8Qep>> [cit. 2018-12-24].

³¹ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 128.

V rokoch 1467 – 1485 pôsobil ako profesor na Artistickej fakulte³² Viedenskej univerzity ďalší bratislavský kanonik **Ján Rauch**.³³ Narodil sa v meste Weiden v Hornom Falcku (Bavorsko). Vo Viedni začal študovať na artistickej fakulte v roku 1456. O dva roky neskôr v roku 1458 sa stal bakalárom slobodných umení, roku 1467 získal licenciát. Tak ako aj ďalší absolventi artistickej fakulty, aj on začal potom na fakulte učiť a súčasne sám študoval na právnickej fakulte. Bakalariát práva dosiahol v roku 1471. V rokoch 1475 – 1476 zastával funkciu prokurátora uhorského národa.³⁴ Po štúdiu na Právnickej fakulte pokračoval ďalej štúdiom teológie na teologickej fakulte. Titul bakalára tu získal v roku 1480. V roku 1485 sa stal kanonikom Bratislavskej kapituly, o rok neskôr v roku 1486 zomrel.

Ján Rauch, bakalár teológie a kanonického práva, mohol po ukončení štúdia vo Viedni prednášať na Univerzite Istropolitane. Pochádzal z Regensburskej diecézy, bol zapísaný v rýnskom národe. Pisár neskôr dopísal, že zomrel ako kanonik v Bratislave (1486). Vieme tiež o jeho kázňach, ktoré mal na bohoslužbách aboli súčasťou univerzitného života. V apríli 1480 kázal na Zvestovanie Pána, ale kázeň na Nanebovzatie Panny Márie (15. augusta) toho roku už neodslúžil. V októbri 1480 zaplatil Teologickej fakulte Viedenskej univerzity jeden zlatý pred začatím svojich prednášok z Biblie. Ján Rauch sa stal po roku 1480 pravdepodobne pre svoje pôsobenie na Univerzite Istropolitane kanonikom a oltaristom v Bratislave.³⁵

V čase, keď na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity vyučoval Ján Rauch, pôsobil tam ako učiteľ aj bratislavský kanonik **Gašpar Römer**. Titul magistra slobodných umení dosiahol v roku 1474 a hneď nato začal na fakulte aj prednášať (bolo to v rokoch 1474 – 1478).³⁶

V rokoch 1481 – 1492 vyučoval na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity správca Oltára Božieho Tela v Dóme svätého Martina v Bratislave,

³² Artistická fakulta alebo inak fakulta slobodných umení (v dnešnom zmysle slova filozofická fakulta) bola „nižšou“ fakultou, ktorú musel každý študent absolvovať ako prvú, bola teda prípravnou fakultou. Až po jej ukončení mohli študenti pokračovať na vyšších fakultách – právnickej, lekárskej a teologickej fakulte. Artistickú fakultu začínali navštevovať chlapci vo veku 14 – 16 rokov. Asi po dvoch rokoch skladali bakalársku skúšku. Potom mohli získať tzv. licenciát, ktorý im umožňoval samostatne vyučovať. Spravidla po troch rokoch skladali magisterskú skúšku. Skúšky boli spôsobom obhajoby téz vo forme verejnej dišputy. Výučba bola založená na zvládnutí siedmich slobodných umení – prvé tri predstavovali trívium (gramatiku, rétoriku, dialektiku), ďalšie štyri kvadrívium (aritmetiku, geometriu, hudbu a astronómiu).

³³ Johannes Rauch (RAG-ID: ngIY7P375H41sxeycIBx3Gub). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngIY7P375H41sxeycIBx3Gub>> [cit. 2018-12-24].

³⁴ Študenti a vyučujúci na stredovekých univerzitách sa združovali do celkov spravidla podľa miesta svojho pôvodu. Na Viedenskej univerzite podľa štatútu z roku 1366 sa študenti a vyučujúci delili na rakúsky, saský, český a uhorský národ. V roku 1384 arcivojvoda Albrecht zasiahol do organizačného členenia univerzity a namiesto českého národa, ktorý zrušil, zriadil nový „rýnsky“ národ. Na čele každého univerzitného národa bol prokurátor.

³⁵ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 128.

³⁶ Kaspar Römer (RAG-ID: ngCS9T375BK13ryOwB5r4Aov3Cv). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngCS9T375BK13ryOwB5r4Aov3Cv>> [cit. 2019-01-05].

bratislavský kňaz **Vavrínek Muschinger** (Mischinger).³⁷ V rokoch 1491 – 1492 bol prokurátorom uhorského národa. Zomrel v roku 1498. Vo svojom testamente rozdelil svoj hnuteľný a nehnuteľný majetok rodine a priateľom. Zo svojej zbierky kníh venoval dómskemu farárovi Jánovi Hanovi latinskú gramatiku a malú striebornú čašu, paulínom do Marianky malý tlačný misál.³⁸

Ďalším bratislavským kanonikom, ktorý učil a predtým aj študoval na Viedenskej univerzite, bol **Šimon Mettenbeck** (Mettenpeck), 1477 bakalár, 1481 licenciát a magister. Na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity učil od 1. septembra 1481.³⁹ O desať rokov neskôr (1491) začal vyučovať na viedenskej artistickej fakulte **Martin Weiss**, ktorý však nebol členom Bratislavskej kapituly, pochádzal však z Bratislavy.⁴⁰ Podobne **Juraj Mandel**. Ten tiež pochádzal z Bratislavy, 1490 sa zapísal na Viedenskej univerzite, 1492 bakalár slobodných umení, 1495 magister. Na artistickej fakulte učil v rokoch 1497 – 1499. Súčasne študoval na právnickej fakulte, kde v roku 1498 získal titul bakalára, v roku 1500 licenciát, 1501 doktorát z kanonického práva, 1509 doktorát z rímskeho práva. Učil naprávnickej fakulte, v rokoch 1503, 1505, 1509, 1511 a 1516 bol dekanom právnickej fakulty. V roku 1522 získal hodnosť dvorského radcu. Zomrel v roku 1525.

Z Bratislavy pochádzal, avšak nebol členom Bratislavskej kapituly, profesor na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity **Leonard Kuttner**. Na fakulte učil v rokoch 1472 – 1483, teda 11 rokov.⁴¹ V roku 1484 ho zvolili za prokurátora uhorského národa.

Posledným z členov Bratislavskej kapituly, ktorý pôsobil v období stredoveku ako učiteľ nielen na Viedenskej univerzite, ale aj v Paríži a Prahe, bol bratislavský prepoš, významný humanista Hieronym Balbo.

Hieronym Balbo sa narodil okolo roku 1454 v Benátkach. Najprv študoval v Taliansku. Od roku 1489 pôsobil ako profesor na artistickej fakulte parížskej univerzity. V roku 1493 získal titul doktora oboch práv (kanonického i občianskeho) na neznámej univerzite. Následne navštívil Anglicko, odtiaľ sa presunul do Viedne, Padovy, odkiaľ sa vrátil do Viedne, kde pôsobil ako profesor na Právnickej fakulte Viedenskej univerzity (od roku 1498). V roku 1499 sa stal bratislavským prepoštom.⁴² Neskôr pôsobil na právnickej fakulte pražskej univerzity (od roku 1499). Od roku 1512 pôsobil

³⁷ Laurentius Muschinger (RAG-ID: ngTJ3K274SB0ciprnTsi3Rfq). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngTJ3K274SB0ciprnTsi3Rfq>> [cit. 2019-01-05].

³⁸ HLAVÁČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 129.

³⁹ Simon Mettenbeck (RAG-ID: ngZP1Y274YH04ovDtY4ojXIY). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngZP1Y274YH04ovDtY4ojXIY>> [cit. 2019-01-06].

⁴⁰ Martin Weiss (RAG-ID: ngAQ6D577AI30pwSuBTplYmR). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngAQ6D577AI30pwSuBTplYmR>> [cit. 2019-01-06].

⁴¹ Leonhard Kuttner (RAG-ID: ngRH3I072QJ8bgnhlRAgcPdY). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngRH3I072QJ8bgnhlRAgcPdY>> [cit. 2018-12-26].

⁴² Hieronymus Balbus (RAG-ID: ngXN1S072YF83mtrXwm0VjW). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngXN1S072YF83mtrXwm0VjW>> [cit. 2018-12-26].

ako vychovávateľ detí uhorského kráľa Vladislava II. v Budíne. Bol tiež kanonikom vo Váci, v rokoch 1514 – 1522 prepoštom bratislavskej kapituly. V roku 1515 sprevádzal kráľa Vladislava II. na rokovaníach s Maximiliánom I. a poľským kráľom Žigmundom v Bratislave. V roku 1518 zastupoval uhorského kráľa Ľudovíta II. Jagelovského v Krakove, 1520 vo Viedni. V roku 1521 vystúpil na ríšskom sneme vo Wormse. V roku 1522 bol vymenovaný za biskupa v Gurku (v Korutánsko). V roku 1523 odovzdal viacero posolstiev pápežovi, zameraných na potrebu spojenectiev proti Turkom. Zomrel v roku 1535.⁴³

Z horeuvedených údajov jasne vyplýva blízky vzťah Bratislavy k Viedenskej univerzite. Vo Viedni v stredoveku študovalo 177 študentov z Bratislavy⁴⁴ a vyučovalo tam až 15 učiteľov z tohto mesta. Tým sa kompenzovala neexistencia univerzity v Bratislave a Uhorsku vôbec, ak nepočítame tri krátke pokusy o založenie univerzít v Pátkostolí, Budíne a Bratislave (Univerzita Istropolitana), ktorá začala svoju činnosť v roku 1467 a skončila niekedy medzi rokmi 1488 – 1492.⁴⁵

Nasledujúcich 16 učiteľov pochádzalo z desiatich rôznych slovenských miest. Pokiaľ ide o obdobie stredoveku, po učiteľoch z Bratislavy najviac sa nám podarilo nájsť z Kremnice (4). Všetci vyučovali na Viedenskej univerzite. **Gašpar Rulandi** vyučoval na artistickej fakulte v rokoch 1476 – 1477,⁴⁶ **Servác z Kremnice** (Servaz de Chremizia) na tej istej fakulte od roku 1497,⁴⁷ **Andrej Meischner** (Andreas Meixner) tamže pôsobil päť rokov (1498 – 1513)⁴⁸ a **Ján Stubenrauch** tam vyučoval od roku 1505. Súčasne študoval na lekárskej fakulte.⁴⁹

Z troch košických učiteľov dvaja pôsobili na Viedenskej univerzite a jeden v Krakove. **Mikuláš z Košíc** (varianty mena Nicolaus von Kaschau, Nicolaus von Casschowia) študoval v Krakove (1449 – bakalár, 1458 – magister), následne pôsobil ako lektor na artistickej fakulte krakovskej univerzity, od roku 1468 ako profesor. V roku 1468 bol zvolený za dekana artistickej fakulty. **Blažej von Ozd** (Blasius de Caschouia decretorum doctor venerabilis et egregius dominus) po absolvovaní artistickej fakulty vo Viedni

⁴³ Hieronymus Balbus (RAG-ID: ngXN1S072YF83mtrXwm0VjW). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngXN1S072YF83mtrXwm0VjW>> [cit. 2018-12-26].

⁴⁴ KAMENICKÝ, Miroslav – SZÖGL, László: *Študenti z Bratislavskej stolice na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1918*. Bratislava: Post Scriptum, 2017, s. 97-98.

⁴⁵ JANKOVIČ, Vendelín: Vznik a účinkovanie prvej bratislavskej univerzity – Academia Instropolitana. In: *Historický časopis*, roč. 12, 1964, č. 4, s. 540 a n.

⁴⁶ Kaspar Rulandi (RAG-ID: ngRH5g678SJ47gnplSKgcPdI). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngRH5g678SJ47gnplSKgcPdI>> [cit. 2018-12-26].

⁴⁷ Servaz de Chremicia (RAG-ID: ngND2E678MF4wcjdhM8c8LzQ). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngND2E678MF4wcjdhM8c8LzQ>> [cit. 2019-01-07].

⁴⁸ Andreas Meichsner (RAG-ID: ngWM0V971VE7ilsuqXPlhUiV). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngWM0V971VE7ilsuqXPlhUiV>> [cit. 2019-01-07]. Meichsner bol prokurátorom uhorského národa v rokoch 1499, 1500, 1503 a 1504. Počas svojho profesorského pôsobenia na artistickej fakulte študoval súčasne právo, kde dosiahol v roku 1514 licenciát.

⁴⁹ Johannes Stubenrauch (RAG-ID: ngWM8N779VO52lsmqW9l2UiV7Wf). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngWM8N779VO52lsmqW9l2UiV7Wf>> [cit. 2019-01-07].

(1455) študoval právo, v roku 1458 dosiahol doktorát z kanonického práva. Od roku 1459 vyučoval kanonické právo na Právnickej fakulte Viedenskej univerzity, kde zastával aj funkciu dekana (1459).⁵⁰ Tretí „Košičan“ na Viedenskej univerzite bol **Melchior Kall**. Vo Viedni sa imatrikuloval v roku 1493, v roku 1505 dosiahol magisterský titul. Na artistickej fakulte pôsobil ako profesor 25 rokov (od 1. septembra 1505 do 2. januára 1529). Súčasne od roku 1511 študoval na právnickej fakulte. Vo Viedni bol aj v roku 1510 vysvätený za kňaza. Prokurátorom uhorského národa bol v roku 1511, asessorom 1514 – 1515, 1517 – 1518, 1526 a 1528. Na univerzite vo Viedni teda prežil minimálne 35 rokov.⁵¹

Zo Svätého Jura na Viedenskej univerzite pôsobili profesori Andrej a Michal. Andrej učil na artistickej fakulte v rokoch 1458 – 1466,⁵² Michal v rokoch 1468 – 1477.⁵³

Ďalší siedmi učitelia pochádzali z rôznych slovenských miest (Doľany,⁵⁴ Kežmarok,⁵⁵ Levoča,⁵⁶ Nitra,⁵⁷ Senec, Šamorín,⁵⁸ Zvolen.⁵⁹ Všetci, až na jedného, pôsobili vo Viedni. Tou jednou výnimkou je učiteľ zo Senca **Ludovít But** (varianty mena Ludwig But de Wartberg). V roku 1444 sa imatrikuloval na univerzite v Kolíne nad Rýnom na právnickej fakulte. To, samozrejme, predpokladalo, že mal už absolvovanú artistickú fakultu – kde ju absolvoval, nevedno. Nevieme tiež, či štúdium na právnickej fakulte

⁵⁰ Blasius von Ozd (RAG-ID: ngGW7N173FO95vceaGfv5EsB). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngGW7N173FO95vceaGfv5EsB>> [cit. 2018-12-26].

⁵¹ Melchior Kall (RAG-ID: ngSI3p173RA9ehoEmS3hb). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngSI3p173RA9ehoEmS3hb>> [cit. 2018-12-26].

⁵² Andreas de Sancto Georio (RAG-ID: ngJZ4U870KB6vyfJdJSyHvW). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngJZ4U870KB6vyfJdJSyHvW>> [cit. 2018-12-26]. Študoval aj na právnickej fakulte, v roku 1466 bol prokurátorom uhorského národa, v roku 1484 sa stal kanonikom vo Vespréme.

⁵³ Michael de Sancto Georgio (RAG-ID: ngZP6C476Y529ovVtY6o7Xls). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngZP6C476Y529ovVtY6o7Xls>> [cit. 2018-12-27].

⁵⁴ Na artistickej fakulte učil od 19. 3. 1423 do 1. 9. 1424. Konrad Ottentaler (RAG-ID: ngBR4W072AT82qxvBKqkZnO). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngBR4W072AT82qxvBKqkZnO>> [cit. 2018-12-26].

⁵⁵ Sindramus de Kasmargk. 1451-54 učil na Artistickej fakulte. Sindramus de Kasmargk (RAG-ID: ngPF5e476PH2yelfjOIebNbG). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngPF5e476PH2yelfjOIebNbG>> [cit. 2018-12-27].

⁵⁶ Ján z Levoče. 1451 profesor na artistickej fakulte univerzity vo Viedni, 1453 prokurátor uhorského národa. Johannes de Lautschau (RAG-ID: ngHX2G072IP85wdDbH2w3FtU). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngHX2G072IP85wdDbH2w3FtU>> [cit. 2018-12-27].

⁵⁷ Ján z Nitry (Johannes Zekel). Učil na artistickej fakulte univerzity vo Viedni od 18. 3. 1425 do 1. septembra 1429 (štyri roky). 1427 – prokurátor uhorského národa. Johannes Zekel (RAG-ID: ngGW4R577G638vcOaF7v5EsF). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngGW4R577G638vcOaF7v5EsF>> [cit. 2018-12-27].

⁵⁸ Bartolomej zo Šamorína. Profesor na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity od 1. septembra 1490 do 1. septembra 1491. Bartholomäus Sartoris (RAG-ID: ngGW4R577G638vcaaF7vqEsd). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngGW4R577G638vcaaF7vqEsd>> [cit. 2018-12-27].

⁵⁹ Benedikt de Zoleo (varianty mena Benedictus de Ungaria), 1432 – profesor na artistickej fakulte. Benedikt de Zoleo (RAG-ID: ngBR9S274AJ03qxvBvAaqkZnW2BE). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngBR9S274AJ03qxvBvAaqkZnW2BE>> [cit. 2018-12-27].

dokončil. V každom prípade následne študoval na teologickej fakulte, kde v roku 1482 dosiahol titul bacc. theol.

Bol klerikom a rádovým bratom. V roku 1485 sa stal priorom v kláštore augustiniánov eremitov v Kolíne nad Rýnom. V roku 1497 zastával dokonca funkciu provinciála rádu augustiniánov eremitov. V marci 1488 dosiahol licenciát. Dňa 22. apríla 1488 bol promováný za doktora teológie. Od roku 1488 až do svojej smrti v roku 1497 (deväť rokov) učil na teologickej fakulte univerzity v Kolíne nad Rýnom.⁶⁰

Je pozoruhodné, kam to tento rodák zo Senca dotiahol. V Senci, písomne doloženom od roku 1252, existovala škola s veľkou pravdepodobnosťou už v 14. storočí. Nepriamo to dokladá zmienka z roku 1397 o tunajšom po latinsky píšucom pisárovi Gregorovi, ktorý bol pravdepodobne aj miestnym duchovným a mal na starosti aj vzdelávanie. Farská škola sa v prameňoch prvýkrát spomína až v roku 1565.⁶¹ Prvého študenta zo Senca máme doloženého v Prahe už v roku 1375.⁶² Vo Viedni sa objavujú študenti zo Senca od roku 1416.⁶³ Ľudovít But sa k svojmu vzdelaniu dostal vďaka svojmu „členstvu“ v ráde augustiniánov eremitov.

Podobne ako v mnohých iných oblastiach, aj pokiaľ ide o pôsobenie učiteľov zo Slovenska na zahraničných univerzitách, bolo **16. storočie** dôležitým prelomovým obdobím. Jednak omnoho viac študentov z územia dnešného Slovenska začalo navštevovať nemecké univerzity, aj keď na prvom mieste v návštevnosti ostávala stále Viedenská univerzita.⁶⁴ Na nemeckých univerzitách v tomto období pôsobilo aj niekoľko významných osobností s pôvodom na Slovensku. Ako prvého spomenieme **Krištofa Preyssa** (Chrystophorus Preyss/Breiss, Pannonius). Narodil sa v Bratislave v roku 1515. Študoval na humanistickom gymnáziu v Goldbergu (dnes Zlotoryja).⁶⁵ Na univerzite vo Wittenbergu študoval od 1. septembra 1536.⁶⁶ Do Wittenbergu teda pricestoval ako 21-ročný. Dňa 19. septembra 1538 získal magisterský titul. Ako píše vo svojej štúdii Svorad Zavorský, vo Wittenbergu

⁶⁰ Ludwig But (RAG-ID: ngAQ6D577AI37pwSuAzp5YmR). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngAQ6D577AI37pwSuAzp5YmR>> [cit. 2018-12-27].

⁶¹ FEDOR, Peter a kol.: *Senec, bránou do tretieho milénia*. Senec : Mestský úrad, 2004, s. 175; MICHALIČKA, Vladimír: *Topografia dejín školstva na Slovensku (Od počiatkov do roku 1918)*. Bratislavský kraj. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2006, s. 44.

⁶² VARSÍK, Branislav: *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*. Bratislava: Filozofická fakulta, 1926, s. 30.

⁶³ Prvým bol Frederik (*Fridericus de Wartperg*); TÜSKÉS, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken*, s. 97.

⁶⁴ SZÖGI, László: Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách od stredoveku do roku 1918. In: *Verbum historiae*, 1/2017, s. 7-24.

⁶⁵ ZAVARSKÝ, Svorad: Ciceronián Krištof Preyss Pannonius. In: *Sambucus*, roč. XI, 2016, s. 79. Zlotoryja – mesto v Poľsku v Dolnosliezskom vojvodstve.

⁶⁶ *Album Academiae Viterbengensis. Altere Reihe*. Band I. 1502 – 1560. Halle 1841, s. 161; RÉVÉSZ, Imre: A magyar- és erdélyországiak a wittenbergi főiskolában 1522-től Melanchton haláláig Magyar tanulók Wittenbergben Melanchthon haláláig 1522 – 1560. In: *Magyar Történelmi Társaság*, 1859, roč. 6, s. 217; FRAKNÓI, Vilmos: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*. Budapest 1874, s. 296.-RITOÓKNÉSZALAY, Ágnes: A wittenbergi egyetem magyarországi promoveáltjai a 16. században. In: *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből*. Ed. Tibor Fabiny. Budapest 1984, s. 236.

sa stal Preyss súčasťou kruhu študentov-básnikov zoskupených okolo Filipa Melanchtona.⁶⁷ V roku 1540 ho stretávame na univerzite vo Frankfurte nad Odrou.⁶⁸ Tu už pôsobil ako učiteľ – vyučovalpoetiku na artistickej fakulte tejto univerzity. V roku 1542 sa však objavuje aj v záznamoch univerzity v Königsbergu (Kráľovec, dnes Kaliningrad) ako profesor.⁶⁹ V roku 1543 sa vrátil do Frankfurtu nad Odrou, kde sa stal rektorom univerzity. Zároveň bol sekretárom brandenburského kurfirsta Joachima II.⁷⁰ Vo Frankfurte nad Odrou sa Krištof Preyss v roku 1541 oženil s Eufémiou von Stolpe, s ktorou žil až do svojej smrti v apríli 1590. Mali spolu päť detí.⁷¹

Krištof Preyss sa ako sekretár kurfirsta Joachima II. zúčastnil v roku 1540 na vieroučnej debate vo Wormse. V roku 1541 ho stretávame na ríšskom sneme v Regensburgu.⁷² V roku 1542 sa zúčastnil v sprievode kurfirsta Joachima II. na protitureckej vojenskej výprave v Uhorsku.⁷³

V roku 1558 sa Krištof Preyss presťahoval do Olomouca. Tu pôsobil ako právny zástupca (syndicus). V Olomouci bol aj nobilitovaný – získal prídomok von Springenburg. V roku 1565 sa opäť presťahoval – začal pôsobiť ako právny zástupca v Toruni.⁷⁴

V roku 1579, ako 64-ročný, sa vrátil na univerzitu do Königsbergu. V Königsbergu aj zomrel 9. apríla 1590 vo veku 75 rokov.⁷⁵

Krištof Preyss, ktorého Filip Melanchton v listoch oslovoval ako Christophorus Pannonius, je autorom životopisu M. T. Cicerona a reči o nasledovaní Cicerona. Obe diela vyšli v jednom zväzku v roku 1555 v Bazileji. Podrobne sa nimi a aj básnickou tvorbou Krištofa Preysa zaoberal Svorad Zavarský v štúdií z roku 2016 v časopise *Sambucus*.⁷⁶ Tam uverejnil aj bibliografiu Krištofa Preysa.⁷⁷ Z uvedeného vyplýva, že to bola významná osobnosť, ktorá sa po štúdiách v Nemecku nevrátila do vlasti. Jeho príbuzní však v Bratislave žili ešte aj v 17. storočí. Istý Juraj Preyss bol od roku 1648 podielnikom domu na rohu Ventúrskej a Dlhej (dnešnej Panskej) ulice (dom

⁶⁷ Tamže, s. 79; FRAKNÓI, Wilhelm: *Melanchtons Beziehungen zu Ungarn*. Budapest: Franklin-Verein, 1874, s. 13-24.

⁶⁸ KAMENICKÝ – SZÖGI, *Študenti z Bratislavskej stolice*, s. 231, No. 3369.

⁶⁹ Christoph Preyss (RAG-ID: ngOE5d375N415dkAiPXd5MaJ). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<https://resource.database.rag-online.org/ngOE5d375N415dkAiPXd5MaJ>> [cit. 2018-06-05].

⁷⁰ ZAVARSKÝ, Ciceronián Krištof Preyss Pannonius, s. 80; BECMANN, Johannes Christoph: *Notitia Universitatis Francofurtanae : Una cum iconibus personarum aliquot illustrium aliorumque virorum egregiorum, qui eam praesentia sua ac meritis illustrarunt, professorum denique ordinariorum qui anno seculari universitatis secundo vixerunt*. B. m. 1707, s. 49.

⁷¹ ZAVARSKÝ, Ciceronián Krištof Preyss Pannonius, s. 80.

⁷² HÖHLE, Michael: *Universität und Reformation : Die Universität Frankfurt (Oder) von 1506 bis 1550*. Köln; Weimar; Wien : Böhlau, 2002, s. 485.

⁷³ Tamže, s. 486; ZAVARSKÝ, Ciceronián Krištof Preyss Pannonius, s. 81.

⁷⁴ ZERNECKE, Jacob Heinrich: *Thornische Chronica*. Berlin 1727, s. 145; ZAVARSKÝ, Ciceronián Krištof Preyss Pannonius, s. 81.

⁷⁵ LILIENTHAL, Michael: *Historische Beschreibung des Thums, oder der Cathedral-Kiechen der Stadt Kneiphoff-Königsberg*. Königsberg : Reissner, 1716, s. 71; ZAVARSKÝ, Ciceronián Krištof Preyss Pannonius, s. 82.

⁷⁶ Tamže, s. 77-91.

⁷⁷ Tamže, s. 89-90.

č. 111).⁷⁸ Kontakty s domovinou Krištof Preyss stále udržoval. O tom svedčí údaj z matriky univerzity v Königsbergu, že sa prihovoril za dvoch mladíkov z Uhorska, aby ich bezplatne prijali na štúdium.⁷⁹

Ďalšou pozoruhodnou osobnosťou zo Slovenska, ktorá prednášala na nemeckej univerzite, tentoraz na lekárskej fakulte tübingenskej univerzity, bol **Wolfgang Talhauser**. Rovnako ako Preyss aj on pochádzal z Bratislavy.

V roku 1513 začal študovať na Viedenskej univerzite (v univerzitnej matrike je zapísaný 13. októbra 1513 ako „Wolfgang Talhawser ex Posonio“. Niekedy pred rokom 1528 získal titul *magister artium* na krakovskej univerzite.⁸⁰ Po získaní doktorského titulu vo Wittenbergu (1528) odišiel do Augsburgu, kde sa v roku 1533 stal nástupcom mestského fyzikusa (lekára) Johanna Trenklina.⁸¹ Talhauser bol známym prívržencom učenia reformátora Gašpara Schwenckfelda, ktorý vytvoril protestantské učenie odlišné od Lutherovho. Dom Wolfganga Talhausera v Augsburgu bol miestom stretávania augsburských „schwenckfelderánov“. Talhauser bol tiež prívržencom Paracelsa a jeho neortodoxných spôsobov liečenia. So svojimi novými spôsobmi liečenia sa dostal v Augsburgu do problémov. Roztržky vyvrcholili v roku 1538, keď musel opustiť Augsburg a presťahovať sa do Tübingenu. Tu sa stal osobným lekárom vojvodu Ulricha a začal učiť aj na lekárskej fakulte tübingenskej univerzity (od roku 1540). V rokoch 1541, 1542 a 1543 bol dekanom lekárskej fakulty. V Tübingene na univerzite prednášal do roku 1544. Po zmene konfesie vojvodu Ulricha (prešiel z katolicizmu na augsburskú konfesiю) sa Talhauser vrátil späť do Augsburgu, kde však nebol prijatý do mestských služieb. Preto prevádzkoval privátnu prax. Zomrel v Augsburgu v roku 1548. Nevieme o tom, že by udržoval kontakty so svojou pôvodnou vlasťou, teda Uhorskom, resp. jeho rodným mestom Bratislavou.

Na univerzite v Štrasburgu vyučoval od roku 1595 rodák zo Senca **Albert Szenczi Molnár**. Narodil sa v roku 1574. Študoval postupne na univerzitách vo Wittenbergu (od roku 1591), Štrasburgu (1593), Heidelbergu (1593), Lausanne (1596), Ženeve (1596), Padove (1596), Herborne (1600), Altdorf (1603), Marburgu (1607) a v Londýne (1624).⁸² V Štrasburgu prednášal od roku 1595 do roku 1598. Zo Štrasburgu zamieril do Ženevy. Potom sa na krátky čas vrátil do vlasti, teda do Uhorska, avšak čoskoro ho

⁷⁸ FEDERMAYER, Frederik: *Rody starého Prešporka*. Bratislava: Monada, 2003, s. 175-176.

⁷⁹ VARGA, András: A königsbergi egyetem magyar diákjai (1548 – 1715). In: *Lymbus : Művelődéstörténeti Tár*. VI. Eds. István Monok, Áron Petneki. Szeged: Scriptum Rt., 1999, s. 7.

⁸⁰ Wolfgang Talhauser (ID: -115237537). In: RAG [online]. Dostupné na internete: <<http://www.rag-online.org/gelehrter/id/-115237537>> [cit. 2018-12-18].

⁸¹ Thalhauser. In: *Stadtllexikon Augsburg* [online]. Dostupné na internete: <http://www.stadtllexikon-augsburg.de/index.php?id=114&tx_ttnews%5Btt_news%5D=5643&tx_ttnews%5BbackPid%5D=140&cHash=d2fda923da> [cit. 2018-12-18].

⁸² SZÖGLI, László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526 – 1700 : Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Akademien 1526 – 1700*. Budapest: ELTE Lvt, 2011, s. 73.

opäť nachádzame v Nemecku – konkrétne vo Frankfurte nad Mohanom. Táto bohatá obchodná metropola bola luteránska, a tak čoskoro odišiel do Altdorfu pri Norimbergu. Tu úzko spolupracoval s filozofom Konrádom Rittershausenom. Napísal tu dielo *Elementa Gramatica Latinae* a tiež maďarsko-latinsko-grécky slovník. Ten bol v roku 1604 vytlačený v Norimbergu. Slovník sa vďaka svojej kvalite používal v Uhorsku ďalších dvesto rokov.

V Altdorfe Szenczi Molnár pracoval na svojom najväčšom diele *Psalterium Hungaricum*. Išlo o básnické prerozprávanie Davidových žalmov. V rokoch 1607 – 1611 pobýval v Marburgu. Tu pracoval na novom preklade Biblie do maďarčiny. Napísal tiež základnú gramatiku maďarského jazyka. Známy je tiež jeho dlhší pobyt v Oppenheime, kde ho podporoval kalvínsky falcký kurfirst. Po porážke Fridricha Falckého v tridsaťročnej vojne musel, pochopiteľne, Szenczi Molnár z Oppenheimu odísť. Uchýlil sa do Heidelbergu. Po dobytí Heidelbergu cisárskymi vojskami generála Jána Tserclaesa Tillyho sa vrátil do Uhorska. Čoskoro však Uhorsko opustil a opäť zamieril do Hanau v Nemecku a odtiaľ do Anglicka, na Grasham College v Londýne (1624). Odtiaľ sa opäť vrátil do vlasti ažil v Košiciach. V roku 1629 ho pozval sedmohradský vojvoda Gabriel Betlen do Sedmohradska. Tu v Kluži žil aj so svojou rodinou až do svojej smrti v roku 1634.⁸³

V prvej polovici 17. storočia pôsobili v Prahe na univerzite traja významní profesori zo Slovenska. Ako prvého možno spomenúť významného humanistu, jazykovedca, matematika, rodáka z obce Nedožery-Brezany (okr. Prievidza) **Vavrinca Benediktaz Nedožier**. Narodil sa 10. augusta 1555.⁸⁴ Študoval v Prievidzi, Jihlave, Prahe. V roku 1597 získal na artistickej fakulte pražskej univerzity titul bakalára,⁸⁵ neskôr licenciát, magisterský a doktorský titul. Od roku 1604 prednášal na pražskej univerzite klasickú filológiu, neskôr aj matematiku a fyziku. Podieľal sa na vytvorení osnov pre triedy partikulárnych škôl. V roku 1611 a potom aj v roku 1614 bol prorektorom Karlovej univerzity, v roku 1612 dekanom artistickej fakulty. Zomrel v roku 1615.

Okolo roku 1580 sa narodil v Banskej Štiavnici ďalší profesor Karlovej univerzity, **Peter Fradelius**. Na pražskej univerzite pôsobil od roku 1610. Bol profesorom logiky, rétoriky a poetiky na artistickej fakulte. Neskôr bol dekanom fakulty a prorektorom univerzity. Bolo to obdobie neskorého vplyvu

⁸³ Szenczi Molnár Albert [online]. Dostupné na internete: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szenczi_Moln%C3%A1r_Albert> [cit. 2018-04-04].

⁸⁴ *Encyklopédia Slovenska*. 1. zväzok. Bratislava : Veda, 1977, s. 178; Ďalšia literatúra: ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I*. 3. prepracované vydanie. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002. 359 s.; KUCIANOVÁ, Anna: Vavrinec Benedikt z Nedožier (10. 8. 1555 – 4. 6. 1615). In: *Sdružení knihoven ČR*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2010 s. 84-89; KOLLÁRIK, Oto: *Laurenc Benedikt Nudožerský*. Martin : Matica slovenská, 1965. 61 s.

⁸⁵ Pri bakalárskej skúške predniesol tézu (rozpravu) Num commodius: sit hostium fines invadere an domi hostem operiri? (Čo je príhodnejšie: vpadnúť do územia nepriateľského alebo čakať nepriateľa doma?). Vtedy, v čase tureckých vpádov, bola to téma veľmi aktuálna. In: KOLLÁRIK, *Laurenc Benedikt Nudožerský*, s. 9-30.

reformačného nemeckého humanizmu. Ten sa prejavoval aj zvýšeným záujmom o cestovanie po cudzích krajinách. Čoskoro potom, ako Peter Fradelius nastúpil na miesto profesora na univerzite, dostal ponuku na miesto preceptora pre syna významného českého šľachtica Václava Vratislava z Mitrovíc. A tak na jeseň 1611 Peter Fradelius s mladým Jurajom z Mitrovíc odcestovali do Altdorfu na tamojšiu univerzitu. Cestoval s nimi aj istý Ján Ostrovec z Královce. Všetci traja sa v novembri 1611 zapísali na altdorfskej univerzite. Z Altdorfu prešli do alsaského Štrasburgu, nasledovali Zürich, Bazilej, Ženeva, Benátky, Paríž, Angers. Potom sa vrátili späť do Altdorfu, odkiaľ Fradelius pokračoval – už sám – do Anglicka, Holandska a Dánska.

Od roku 1617 Fradelius opäť pôsobil na univerzite v Prahe.⁸⁶ Po bitke na Bielej hore (1620) odišiel z Čiech. Zomrel 7. januára 1621 vo Vroclave.

Tretím profesorom zo Slovenska, ktorý pôsobil na pražskej univerzite, bol **Daniel Basilius**. Narodil sa v roku 1585 v Nemeckej Ľupči (Deutschenberg).⁸⁷ Študoval v Prahe na univerzite, v roku 1609 dosiahol titul bakalár. Potom sa stal rektorom mestskej školy na Malej Strane. Súčasne pokračoval v štúdiu na univerzite, v roku 1612 dosiahol titul magister slobodných umení. V štúdiu v Prahe pokračoval na právnickej fakulte, kde v roku 1614 dosiahol hodnosť doktora práv. Vtedy už pôsobil aj ako učiteľ na artistickej fakulte. Prednášal fyziku, matematiku a astronómiu, neskôr hebrejský jazyk. Podobne ako Fradelius aj on musel po roku 1620 univerzitu opustiť. Stal sa tajomníkom českej dvorskej kancelárie. Zomrel v Prahe 25. júna 1628.

*

Od 16. storočia situáciu na univerzitách v okolitých štátoch silne ovplyvnil vstup jezuitskej rehole. Na Viedenskú univerzitu uviedol jezuitov Ferdinand I. Habsburský v roku 1551. Od roku 1623 prevzali vyučovanie na filozofickej a teologickej fakulte. Do Prahy prišli jezuiti na pozvanie Ferdinandav roku 1556. V roku 1611 bolo jezuitské kolégium povýšené Matejom II. na univerzitu. Aj keď jezuiti museli v roku 1618 za známych udalostí Prahu opustiť, po bitke na Bielej Hore im bola Pražská univerzita odovzdaná. Čiže po roku 1620 boli pražskí jezuiti poverení spravovať okrem svojej univerzity (Klementínskej univerzity) aj dovtedy protestantskú Karlovu univerzitu. V roku 1654 bola Karlova a Klementínska univerzita spojené – z moci panovníka Ferdinanda III. v Týnskom chráme bolo slávnostne vyhlásené ich spojenie do Karlo-Ferdinandovej univerzity.

⁸⁶ FRIMMOVÁ, Eva: Humanista Peter Fradelius a jeho „peregrinatio academica“ (na pozadí dobovej korešpondencie). In. *Verbum historiae* [online], 2016, 2, s. 63-85. Dostupné na internete: <https://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/pdf/Sucasti/Katedry/KH/Verbum_Historiae/VH2-2016.pdf>.

⁸⁷ FRIMMOVÁ, Eva: *Daniel Basilius*. Bratislava: Veda, 1997. 174 s.

Po predchádzajúcich nezhodách medzi pražským arcibiskupom Ernestom Vojtechom z Harrachu⁸⁸ a jezuitmi o kancelársky úrad a charakter školy sa stal tento akt víťazstvom štátnej moci.

Pri zlúčení vznikla kompletná štvorfakultná vysoká škola. Fakulty si ponechali staré sídla. Dve svetské – právnická a lekárska, zostali v Karolíne, duchovné – teologická a filozofická – v Klementíne. Spoločný mali vrcholný správny orgán – akademický magistrát, kde popri superintendentovi zasadali rektor magnificus, dekaní a seniori fakúlt. Spočiatku boli spoločné aj promócie v Karlovom kolégiu. V literatúre sa pre obdobie 1654 – 1773 vyskytuje aj označenie: univerzita pod vládou jezuitov. Tento termín ale nie je úplne presný. Je nezvratným faktom, že vývoj školy prebiehal dualisticky. Svetské fakulty si podržali nezávislosť na jezuitoch, ale boli viac vystavené zemepanským vplyvom – veď aj ich profesori boli menovaní priamo panovníkom. Naproti tomu duchovné fakulty boli neoddeliteľnou súčasťou rádového jezuitského školstva, aj keď pátri sa museli zmieriť s niektorými ústupkami panovníckej moci a nemohli, aspoň de iure, byť ako na rádových univerzitách. Ich profesori boli cisárom aspoň formálne schvaľovaní. Rozhodujúce slovo pri ich výbere však mali jezuitskí predstavení. Tiež napr. rektor magnificus bol volený dekanmi všetkých fakúlt, ale za fakultu teologickú a filozofickú sa mohli stať najvyššími hodnosťarmi iba rektori novomestského a staromestského kolégia a predstavený malostranského profesného domu.

Otcovia jezuitského rádu zostali na univerzite po celú dobu najpevnejšou oporou pri obrane autonómie a akademických privilégií. Svetské fakulty boli omnoho horšie materiálne zaistené ako obe duchovné fakulty.

Aj medzi jezuitskými profesormi Karlo-Ferdinandovej univerzity bolo niekoľko profesorov pochádzajúcich zo Slovenska. Pozoruhodnou osobnosťou bol **Michal Ignác Tamasfi** (Tamassi, Tomassi), ktorý sa narodil okolo roku 1600 v Budmericiach. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil v roku 1623. Noviciát absolvoval v Brne v rokoch 1623 – 1624.⁸⁹ V roku 1625 prešiel do pražského kolégia Spoločnosti Ježišovej na Starom meste pražskom, kde na artistickej fakulte začal študovať filozofiu. Po absolvovaní filozofickej fakulty pokračoval v štúdiu teológie na pražskej jezuitskej univerzite. Po absolvovaní teológie bol profesorom filozofie na artistickej fakulte pražskej jezuitskej univerzity. Tu pôsobil do roku 1638, keď bol rehoľou vyslaný do Kutnej Hory, neskôr do Jičína (od roku 1644 bol rektorom kolégia) a následne do Olomouca, kde bol v rokoch 1649 – 1652 rektorom jezuitského kolégia a univerzity. Do Prahy sa

⁸⁸ Ernest (Arnošt) Vojtech z Harrachu (1598 – 1667), pražský arcibiskup od roku 1623. Po spojení Karlovej univerzity s jezuitskou a premenovaní na Karlo-Ferdinandovu univerzitu mu bol udelený titul kancelára univerzity. V roku 1626 bol vymenovaný za kardinála.

⁸⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTHEROVÁ, Anna: *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654 – 1773*. Praha : Univerzita Karlova, 1986, s. 461.

vrátil v roku 1661. Stal sa tentoraz profesorom na Teologickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity. Neskôr ešte pôsobil v Jičine, od roku 1661 bol viceprovinciálom českej provincie Spoločnosti Ježišovej.⁹⁰ V roku 1662 sa vrátil do Olomouca, kde pôsobil ako rektor kolégia a univerzity až do svojej smrti 19. marca 1662.⁹¹

Ďalšou výraznou postavou zo Slovenska, ktorá pôsobila na Karlo-Ferdinandovej univerzite v Prahe v nasledujúcom, teda 18. storočí, bol **František Xavier Heisler**. Narodil sa 15. septembra 1697 v Bratislave. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil po štúdiu rétoriky v Prahe 14. októbra 1711⁹² ako 14-ročný. Noviciát absolvoval v Brne. Štúdium na artistickej fakulte začal v Olomouci v roku 1715 a pokračoval v ňom vo Vroclave v rokoch 1718 – 1720. Teológiu študoval na Teologickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity v rokoch 1722 – 1725. Od roku 1727 bol profesorom poetiky na Artistickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity v Prahe, od roku 1728 profesorom etiky a od roku 1733 profesorom morálnej teológie na Teologickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity. Od roku 1734 ho však už nachádzame vo Vroclave, kde pôsobil jeden rok ako profesor kanonického práva. V rokoch 1735 – 1743 pôsobil v Ríme v rehoľných štruktúrach. V roku 1744 sa vrátil do Prahy, kde sa stal rektorom Karlo-Ferdinandovej univerzity. Zomrel v Prahe 12. decembra 1749 ako 52-ročný.

Samostatne možno uviesť dve na Slovensku pomerne málo známe osobnosti, ktoré pôsobili na univerzite v nemeckom Göttingene. Prvou je **Ján Michal Kern**. Narodil sa 6. augusta 1731 v Bratislave, bol synom Kristiána Kerna, ktorý bol povolaním nožiar, a Márie Kernovej. Základné a stredné školy navštevoval v Bratislave, od jesene roku 1752 študoval na univerzite v Göttingene, kde získal v roku 1755 doktorát z filozofie a neskôr v roku 1780 sa stal doktorom teológie. Počas svojej kariéry bol súkromným učiteľom, v rokoch 1757 – 1764 bol zástupcom rektora na evanjelickom lýceu v Bratislave. Od roku 1764 prednášal filozofiu a jazykovedu na Filozofickej fakulte Univerzity Georga Augusta v Göttingene, od roku 1766 tu viedol aj prednášky na teologickej fakulte. O rok neskôr sa stal farárom v nemeckom meste Walsrod. Ján Michal Kern bol autorom teologických rozpráv, filozoficko-náboženských spisov a učebníc poetiky. Zomrel 28. februára 1795 vo Walsrode v Nemecku.⁹³

Matej Bučáni (Bucsányi) bol matematik, fyzik a vysokoškolský učiteľ. Narodil sa 10. februára 1731 vo Zvolene, jeho otcom bol Jozef Bučáni, matka sa volala Dorota. Navštevoval domáce školy, potom odišiel na štúdiá do

⁹⁰ FECHTNEROVÁ, Anna: *Rektoři kolejí Tovarišstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*. 2. zväzok. Praha: Národní knihovna, 1993, s. 328.

⁹¹ FECHTNEROVÁ, Anna: Príspevek k dejinám koleje Tovarišstva Ježíšova v Olomouci. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, roč. 4, 1995, s. 117-120.

⁹² ČORNEJOVÁ – FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity*, s. 161-162.

⁹³ Kern, Ján Michal. In: *Slovenský biografický slovník* (ďalej SBS), III. zv., K – L. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 72.

nemeckého mesta Göttingen, v roku 1757 sa stal magistrom, potom nadobudol titul doktora filozofie a stal sa i docentom. Témou jeho dizertačnej práce bola elektrická povaha blesku. Prednášal logiku, matematiku a filozofiu na univerzite v Göttingene. V roku 1761 odišiel do mesta Celle a nakoniec do Hamburgu. Ako 56-ročný sa oženil s Wilhelminou Christianou Grossmanovou.⁹⁴ Bučáni bol autorom učebnice logiky a algebry, prác o fyzikálnych javoch v atmosfére a náboženských prác. Svoje články venujúce sa fyzike publikoval v časopise *Beiträge zur Hannoverischen Magazin*. Zomrel 2. augusta 1796 v Hamburgu.⁹⁵

*

Ďalších učiteľov zo Slovenska, pôsobiacich v zahraničí, uvedieme v krátkych encyklopedických heslách. Hlavným kritériom zaradenia do tohto zoznamu bolo rodisko na Slovensku.

Ján Bayer (*1630 Prešov – †14. 5. 1674 Spišské Podhradie), evanjelický učiteľ, univerzitné štúdiá absolvoval vo Wittenbergu. Po štúdiách istú dobu následne pôsobil ako učiteľ na univerzite vo **Wittenbergu** (1658 – 1660). Keďže sa kriticky staval k protestantskému scholasticizmu, odišiel z univerzity a prijal miesto rektora školy v Prešove.⁹⁶

Henrich Berzevici (Berzeviczy) (*1. 11. 1650 Brezovička, okr. Sabinov – †20. 6. 1713 Banská Bystrica), SJ. Študoval v Štajerskom Hradci a Trnave. Najprv profesor na Trnavskej univerzite, potom od roku 1694 v **Štajerskom Hradci**, v roku 1695 v **Gorizii** (Taliansko). Rektor Trnavskej univerzity 1705 – 1707. Po vyhnaní jezuitov z Trnavy Rákociovcami vyučoval na univerzite v Štajerskom Hradci (1707).⁹⁷

Pavol Beňovský (Benyovszky) (*25. 6. 1696 Pruské – †28. 9. 1743 Bratislava), SJ, študoval v Trenčíne a Trnave, prednášal filozofiu a teológiu v **Štajerskom Hradci**, vo **Viedni** a v Trnave (v rokoch 1728 – 1731).⁹⁸

⁹⁴ SCHRÖDER, Hans: *Lexikon der hamburgischen Schriftsteller bis zur Gegenwart* [online]. Dostupné na internete: https://schroeder.sub.uni-hamburg.de/anz.php?search=&vname=Butschany,+Matthias&nr=0549&buchstabe=&buchstabe_alt=a&band=1&ej=1851 [cit. 2016-03-10].

⁹⁵ Bučáni, Matej. In: SBS, I. zv., A – D. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 336.

⁹⁶ MÉSZÁROS, Ondrej: *Školská filozofia v bývalom hornom Uhorsku*. Bratislava : Veda, 2008, s. 89; FELBER, Ján: *Ján Bayer, slovenský baconista 17. storočia*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1953. 135 s.

⁹⁷ *Dejiny Trnavskej univerzity*. Eds. Jozef Šimončík a Alžbeta Hološová. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2010, s. 193.

⁹⁸ Beňovský, Pavol. In: SBS, I. zv., A – D. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 221; *Lexikón katolíckych osobností Slovenska* (ďalej LKO). Ed. Július Paštéka a kol. Bratislava : Lúč, 2000, s. 96; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 95.

Juraj Berzevici (Berzeviczy) (*25. 7. 1657 Brezovica – †12. 12. 1708 Viedeň), jezuitský učiteľ, učil v Trnave a **vo Viedni**. V roku 1704 sa stal rektorom univerzity v Košiciach.⁹⁹

Ignác Klaus (Clauss) (* 30. 8. 1717 Bratislava – †11. 11. 1791 Bratislava), SJ, bol profesorom filozofie a teológie v teologických seminároch vo **Viedni**, v Győri, Trnave a Košiciach.¹⁰⁰

Michal Ján Klaus (Clauss) (*16. 1. 1719 Bratislava – †1. 12. 1792 Viedeň), SJ, brat Ignáca Claussa, študoval v Bratislave, Pešti a v Košiciach, učil matematiku v Budíne a Košiciach, filozofiu v Budíne, **fyziku vo Viedni**, cirkevné právo v Trnave a teológiu v Győri. Po zrušení rádu žil vo Viedni.¹⁰¹

Ludovít Čapodi (Csapodi) (*8. 10. 1729 Predajná, okr. Brezno – †6. 6. 1801 Veszprém, Maďarsko), SJ, študoval v Trnave, Štajerskom Hradci a vo Viedni. Prednášal filozofiu v Trnave od roku 1761 (oboznamoval poslucháčov aj s Newtonovými názormi), **cirkevné právo a etiku v Štajerskom Hradci** od roku 1763. Po dvoch rokoch sa vrátil do Trnavy. Tu bol profesorom dogmatiky. Bol aj dekanom a rektorom univerzity.¹⁰²

Martin Čeleš (Cseles) (*28. 10. 1641 Ružindol – † 14. 1. 1709 Blatný Potok, Maďarsko), SJ, prednášal logiku, fyziku a metafyziku v Trnave v rokoch 1672 – 1675, potom cirkevné právo a teológiu **v Štajerskom Hradci, vo Viedni** a v Trnave. V rokoch 1701 – 1702 robil archívne výskumy vo vatikánskej knižnici. Potom bol priorom v Győri a Bratislave. Nazývali ho aj ako uhorský Cicerón.¹⁰³

Ján Genersich (*18. 8. 1761 Kežmarok – † 18. 5. 1825 Viedeň), evanjelický učiteľ. Študoval v Kežmarku, Debrecíne, Bratislave a v rokoch 1782 – 1785 teológiu a klasickú filológiu v Jene. Najprv učil na kežmarskom evanjelickom lýceu. **Od roku 1821 prednášal vo Viedni na teológii cirkevné dejiny a cirkevné právo.**¹⁰⁴

Maximilián Hell (*15. 5. 1720 Vindšachta-Štiavnické Bane – †14. 3. 1792 Viedeň), SJ. Študoval vo Viedni. Potom pôsobil v Kluži. Po roku 1775 ho poverili vybudovať vo Viedni hvezdáreň. **Prednášal na Viedenskej univerzite** a bol vedúcim viedenského astronomického observatória. Slávu mu priniesla cesta do Dánska na ostrov Vardö, kde pozoroval prechod

⁹⁹ Berzevici, Juraj. In: SBS, I., s. 236; LKO, s. 106; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 96.

¹⁰⁰ Klaus, Ignác. In: SBS, III., s. 92; LKO, s. 669.

¹⁰¹ Klaus, Michal Ján. In: SBS, III., s. 92; LKO, s. 670.

¹⁰² Čapody, Ludovít. In: SBS, I., s. 406; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 110-111.

¹⁰³ MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 112.

¹⁰⁴ Tamže, s. 131.

Venuše cez slnečný disk s cieľom vypočítania tzv. slnečnej paralaxy, na základe ktorej sa dala vypočítať vzdialenosť Zeme od Slnka.¹⁰⁵

Ignác Hertl (*1. 1. 1702 Skalica – †1775 Kőszeg), SJ. **Prednášal filozofické disciplíny a matematiku vo Viedni**, v Trnave, Budíne a Košiciach. Neskôr bol vojenským kazateľom.¹⁰⁶

Mikuláš Hrabovský (Hrabovszky) (*16. 10. 1638 Hrabovo – † 22. 8. 1683 Viedeň), SJ. V rokoch 1674 – 1675 prednášal filozofiu a rétoriku na Košickej univerzite. Následne pôsobil v Pázmáneu vo **Viedni**.¹⁰⁷

Ján Ivančič (Ivancics, Ivanchich), (*25. 11. 1722 Komárno – †17. 7. 1784 Trnava), SJ. Študoval v Trenčíne, Košiciach, vo Viedni a v Trnave. V rokoch 1755 – 1760 bol profesorom matematiky v Trnave. V rokoch 1761 – 1770 bol riaditeľom Pázmánea a **profesorom Viedenskej univerzity**. V rokoch 1770 – 1773 znovu učil v Trnave.¹⁰⁸

Daniel Kanka (*15. 12. 1776 Batizovce – †31. 5. 1850 Hinterbrühl), evanjelický učiteľ. Študoval v Banskej Štiavnici, Bratislave a vo Wittenbergu. V rokoch 1804 – 1817 rektor gymnázia v Banskej Štiavnici, 1817 – 1822 profesor a rektor gymnázia v Modre. V rokoch **1822 – 1844 profesor dogmatiky na evanjelickom teologickom ústave vo Viedni**.¹⁰⁹

Gabriel Kapi (*28. 8. 1658 Veľké Kapušany – †24. 3. 1728 Bratislava), SJ. Ako 15-ročný vstúpil do Spoločnosti Ježišovej v Košiciach. Študoval vo Viedni. V čase, keď mladý Kapi študoval vo Viedni, odohrala sa jedna z historických udalostí, ktorá sa výraznou mierou podpísala na záchrane kresťanstva v Európe. Mesto totiž obliehali turecké vojská (1683). Spojeneckým vojskám sa však Turkov podarilo odraziť. Tieto udalosti silne zapôsobili aj na Kapiho a svoje dojmy a reálne skúsenosti z obliehania Viedne pretavil do dramatickej práce pod názvom *Obrana a oslobodenie Viedne*. **Bol profesorom filozofie a teológie vo Viedni** v Trnave, kde bol aj riaditeľom univerzitnej tlačiarne a rektorom univerzity. Prednášal dogmatiku

¹⁰⁵ FERENCOVÁ, Elena: *Maximilián Hell – významná osobnosť slovenskej vedy a techniky*. Bratislava : Asklepion, 1995, s. 9-43; NOVÁK, Ján: Život a dielo Maximiliána Hella. In: *Spravodaj Banského výskumu Prievdza*, roč. 33, 1993, č. 2, s. 77; JANOTA, Dušan: Život Maximiliána Hella. In: *Zborník prednášok z konferencie o živote a diele Maximiliána Hella*. Bratislava 1970, s. 49-52; HORSKÝ, Zdeněk: Maximilián Hell. In: *Vesmír*, roč. 49, 1970, č. 7, s. 211-212; TIBENSKÝ, Ján: Miesto cisársko-kráľovského astronóma Maximiliána Hella v učenom svete. In: *Cesta Maximiliána Hella do Vardö pri Laponsku a jeho pozorovanie Prechodu Venuše v roku 1769*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 17; VOZÁR, Jozef: Veda a viera astronóma p. Maximiliána Hella. In: *Viera a život*, roč. 2, 1992, č. 3, s. 205-210.

¹⁰⁶ Hertl, Ignác. In: SBS, II., s. 324 - 325; TIBENSKÝ, Ján: *Bibliografia prírodných, lekárskech a technických vied na Slovensku do roku 1850*. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 254; MÉSZÁROS, Školská filozofia, s. 144.

¹⁰⁷ Hrabovský, Mikuláš. In: SBS, II., s. 400; MÉSZÁROS, Školská filozofia, s. 151.

¹⁰⁸ Ivančič, Ján. In: SBS, II., s. 497; MÉSZÁROS, Školská filozofia, s. 152-153.

¹⁰⁹ Kanka, Daniel. In: SBS, III., s. 32; MÉSZÁROS, Školská filozofia, s.158.

a bol autorom viacerých prác o kresťanskej náuke a viere. Následne bol predstaveným rádových domov v Trnave, Trenčíne a Bratislave.¹¹⁰

Ján Kazi (*8. 9. 1686 Levice – †6. 5. 1759 Trnava), SJ. Študoval vo Viedni a v Štajerskom Hradci. Pôsobil v Trnave ako profesor filozofie a etiky (1716 – 1719), **v Štajerskom Hradci ako profesor filozofie a morálky** (1720 – 1722). Rektor Trnavskej univerzity v rokoch 1736 – 1738, 1743 – 1745.¹¹¹

Štefan Keresteš (Keresztes) (*26. 12. 1600 Zlatná na Ostrove, okr. Komárno – † 19. 4. 1666 Trnava), SJ. Študoval v Olomouci (1622 – 1623) a v Štajerskom Hradci (1624). Potom vyučoval gramatiku v Trnave (1625) a **Štajerskom Hradci**, kde súčasne študoval teológiu (1627 – 1631). Neskôr pôsobil ako profesor na Trnavskej univerzite, 1646 – 1649 rektor univerzity.¹¹²

Valentín Kéri (*18. 3. 1712 Dolné Lovčice, okr. Trnava – †21. 7. 1764 Bratislava), SJ. Študoval v Štajerskom Hradci a vo Viedni. **Vo Viedni pôsobil ako profesor etiky, logiky, fyziky a metafyziky** (1743 – 1746), ako **profesor filozofie na Tereziáne** (1747– 1748). Na univerzite v Štajerskom Hradci prednášal apologetiku a morálku (1749), biblistiku a zastával funkciu dekana filozofickej fakulty (1754), teologickej fakulty (1755 – 1758). 1763 – 1764 rektor Trnavskej univerzity.¹¹³

František Kiriš (Kiris) (*22. 6. 1659 Dobrohošť, okr. Dunajská Streda – 9. 4. 1736 Bratislava), SJ. Študoval v Štajerskom Hradci. **Na univerzite v Záhrebe profesor filozofie** (1694 – 1696). Rektor Trnavskej univerzity v rokoch 1722 – 1725.¹¹⁴

Anton Muška (Muszka) (*3. 2. 1719 Rybník – †21. 4. 1790 Trnava), SJ, prednášal v Košiciach v rokoch 1755 – 1758 a 1761 – 1764. Medzitým bol dekanom filozofickej fakulty. Následne učil filozofiu a históriu v Győri a na **univerzite v Štajerskom Hradci**.¹¹⁵

¹¹⁰ Kapi, Gabriel. In: . SBS, III., s. 33; Potomok šľachtického rodu z Kapušian bol aj rektorom. In: SME [online], 5. 7. 2014. Dostupné na internete: <<https://presov.korzar.sme.sk/c/7258388/potomok-slachtickeho-rodu-z-kapusian-bol-aj-rektorom.html#ixzz5U0xg08Hl>>; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 159; *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 193-194.

¹¹¹ *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 198.

¹¹² Tamže, s. 185.

¹¹³ Tamže, s. 200-201.

¹¹⁴ Tamže, s. 196.

¹¹⁵ Muška, Anton. In: SBS, IV., s. 250; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 194.

Mikuláš Muška (Muszka) (*3. 12. 1713 Považská Bystrica – †11. 9. 1783 Banská Bystrica), SJ. Prednášal vo **Viedni teológii**.¹¹⁶

Ján Nádaši (Nádasi, Nadasius, Nádašský) (* 3. 1. 1613 Trnava – † 3.3. 1697 Viedeň), SJ. Roku 1628 vstúpil do jezuitskej rehole. Študoval v Štajerskom Hradci a Ríme. Učiteľ filozofie a teológie **na univerzite v Štajerskom Hradci** a Trnave (1643 – 1646).¹¹⁷

Ladislav Nemšovaj (Nemsovai) (*11.11.1672 Vrbovce – †1. 9. 1710 Košice), SJ. Na **univerzite v Štajerskom Hradci** prednášal etiku a rétoriku.¹¹⁸

Imrich Palkovič (Palkovics) (*23. 10. 1704 Demandice – †15. 8. 1769 Budín), SJ, študoval v Trnave a Košiciach, učil v Košiciach etiku, v Kluži filozofiu, v Košiciach, Trnave a na **univerzite v Štajerskom Hradci teológii**.¹¹⁹

Martin Palkovič (Palkovich, Palkovits) (*4. 10. 1607 Chtelnica, okr. Piešťany – †15. 9. 1662 Košice), SJ. Študoval vo Viedni, kde sa stal doktorom teológie (1628 – 1633). **Na Viedenskej univerzite neskôr prednášal filozofiu a hebrejský jazyk**, zároveň bol prefektom Pázmánea (1634 – 1635). Potom v **Štajerskom Hradci** a **vo Viedni** prednášal teológiu, na Trnavskej univerzite pôsobil aj ako rektor (1650 – 1652). V rokoch 1661 – 1662 bol rektorom Košickej univerzity.¹²⁰

Matúš Palumbini (*1652 Turčianske Teplice - Diviaky, okr. Martin – † 1710 Trenčín), evanjelický učiteľ, lekár, po absolvovaní domácich škôl študoval filozofiu a teológiu, neskôr medicínu na univerzite v Jene. 1674 Magister. 1679 Dr. medicíny. **V Jene** pôsobil aj ako učiteľ – predseda na dišputách a obhajobách dizertačných prác.¹²¹

Matej Pock (*8. 6. 1690 Bratislava – † 19. 5. 1780), SJ. Bol rektorom gymnázia v Štajerskom Hradci, Pázmánea vo Viedni a predstavený rehoľného domu v Győri. Prednášal **vo Viedni filozofiu a teológiu**.¹²²

¹¹⁶ Muška, Mikuláš. In: SBS, IV., s. 250; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 194.

¹¹⁷ Nádaši, Ján. In: SBS, IV., s. 255; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 195; KAMENICKÝ–SZÖGI, *Študenti z Bratislavskej stolice*, s. 322, Nr. 587. Nádasi, Johannes, Hungarus, nar. 12. 1. 1614 v Trnave, člen SJ, zapísaný na univerzite v Štajerskom Hradci 1639. Študoval filozofiu (do 1640). Následne štúdium v Ríme 1641 – 1642.

¹¹⁸ MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 196.

¹¹⁹ Palkovič, Imrich. In: SBS, IV., s. 384-385; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 200.

¹²⁰ *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 185-186.

¹²¹ Palumbini, Matúš. In: SBS, IV., s. 391; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 210.

¹²² Pock, Matej. In: SBS, IV., s. 490; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 208.

Ján Baptista Príleský (Prileszky) (*16. 3. 1709 Príles – † 27. 10. 1790 ?), SJ. Učil rétoriku a filozofiu v Trnave, **Štajerskom Hradci**, Košiciach. Bol rektorom Pázmánea **vo Viedni**, kolégia v Budíne, riaditeľom univerzitnej tlačiarne v Trnave a Košiciach. Po zrušení jezuitskej rehole sa stal členom piaristického rádu.¹²³

Szende Riedl (*15. 3. 1831 Banská Bystrica – †15. 10. 1873 Budapešť), študoval v Bratislave, Trnave a v Nemecku. V rokoch 1852 – 1854 učil filozofickú propedeutiku na katolíckom gymnáziu v Levoči. Následne bol **univerzitným profesorom v Prahe**. Od 1860 žil v Budapešti.¹²⁴

Ladislav Senei (*6. 5. 1631 Veľké Trakany, okr. Trebišov – †13. 1. 1702 Trnava), SJ. Študoval v Štajerskom Hradci (1651 – 1656), kde získal doktorát z teológie. Neskôr pôsobil na univerzitách **vo Viedni a v Štajerskom Hradci ako profesor filozofie** (1662, 1663, 1665). V Trnave profesor teológie a rektor univerzity (1672– 1674, 1687 – 1689, 1700 – 1701). V rokoch 1675 – 1680 **profesor teológie v Štajerskom Hradci**, kde bol aj kancelárom a prefektom kolégia a rektorom univerzity (1692 – 1695).¹²⁵

Martin Sentiváni (Szentiványi) (*24. 10. 1633 Liptovský Ján – †29. 3. 1705 Trnava), SJ. Študoval vo Viedni. Najprv pôsobil ako profesor matematiky v kolégiu v Košiciach (1665), potom **vo Viedni ako vicerektor kolégia a profesor hebrejčiny na univerzite** (1668 – 1670), 1671 **ako profesor hebrejčiny na univerzite v Štajerskom Hradci**. V roku 1684 prednášal na univerzite v Mníchove. Rektor Trnavskej univerzity 1691 – 1693. Významný učenec, encyklopedista.¹²⁶

Karol Schretter (*4. 2. 1644 Kremnica – †20. 7. 1718 Győr), SJ. Študoval v Trnave, kde získal doktorát. Prednášal filozofické disciplíny v Trnave. Košiciach (1675) a **vo Viedni**.¹²⁷

Alexander Szörényi (*24. 2. 1664 Nitra – †16. 9. 1719 Trnava), SJ. Pôsobil na univerzite v **Štajerskom Hradci**, Trnave a Košiciach. Zaoberal sa teológiou a kanonickým právom.¹²⁸

¹²³ Príleský, Ján Baptista. In: SBS, IV., 543; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 211; *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 202.

¹²⁴ MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 217.

¹²⁵ *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 188.

¹²⁶ Tamže, s. 189-191.

¹²⁷ Karol Schretter. In: SBS, V., s. 238; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 225.

¹²⁸ MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 240.

Vavrínek (Laurentius) **Topolčáni** (Tapolcsányi, Tapoltsanyi, Topolčanský) (*26. 7. 1669 Ružindol – † 30. 9. 1729 Trnava), SJ. Študoval vo Viedni a v Štajerskom Hradci. Vyučovať začal **v Štajerskom Hradci ako profesor etiky**. Následne až do smrti pôsobil na Trnavskej univerzite. Dvakrát bol rektorom.¹²⁹

Zachariáš Trinkel (Trinckel, Trinkelius) (*9. 5. 1602 Bratislava – †18. 9. 1665 Bratislava), SJ. Rétoriku študoval v Klagenfurte (1620), filozofiu a teológiu na univerzite v Štajerskom Hradci (1621 – 1628). **Na univerzite v Štajerskom Hradci pôsobil ako profesor filozofie**, kazuistiky a teológie, kancelár univerzity a dekan filozofickej fakulty (1630 – 1640), rektor univerzity (1641 – 1644), 1645 **rektor Viedenskej univerzity**, v rokoch 1658 – 1661 rektor Trnavskej univerzity.¹³⁰

František Weiss (*16. 3. 1717 Trnava – †10. 1. 1785 Budín), SJ. Študoval v Košiciach, Trnave, Štajerskom Hradci. Potom pôsobil ako stredoškolský profesor na gymnáziu v Skalici (1751 – 1752). Následne začal vyučovať **matematiku na univerzite v Štajerskom Hradci**. V roku 1758 prešiel do Trnavy, kde prednášal matematiku a astronómiu. V rokoch 1770 – 1772 bol dekanom filozofickej fakulty, v roku 1775 rektorom univerzity. Po zrušení jezuitskej rehole ostal na univerzite a v rok 1777 sa s ňou presťahoval do Budína.¹³¹

Celkovo možno konštatovať, že sme zhromaždili údaje o 77 učiteľoch zo Slovenska, ktorí pôsobili na zahraničných univerzitách do konca 18. storočia. Najviac sa ich uplatnilo na Viedenskej univerzite. Odzrkadľovala sa tu mimo iného aj tá skutočnosť, že vo Viedni študovalo najviac študentov zo Slovenska. V stredoveku vo Viedni pôsobili väčšinou členovia Bratislavskej kapituly. V novoveku sa situácia zmenila, vo Viedni pôsobilo množstvo členov jezuitskej rehole, ktorí mali svoj pôvod na Slovensku. Členovia tejto rehole boli mimoriadne mobilní, často striedali miesta svojho pôsobiska. Veľa učiteľov zo Slovenska sa tiež uplatnilo na pražskej univerzite. A celkovo na treťom mieste v počte učiteľov zo Slovenska sa umiestnila univerzita v Štajerskom Hradci. Medzi týmito učiteľmi boli významné osobnosti, ako napr. Krištof Preyss (rektor univerzity vo Frankfurte nad Odrou), Wolfgang Talhauser (dekan lekárskej fakulty tübingenskej univerzity), profesori pražskej univerzity Vavrínek Benedikt z Nedožier, Peter Fradelius či Daniel Basilius.

¹²⁹ Topolčanský, Vavrínek. In: SBS, VI, s. 26-27; MÉSZÁROS, *Školská filozofia*, s. 243; *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 195.

¹³⁰ *Dejiny Trnavskej univerzity*, s. 186-187.

¹³¹ Tamže, s. 204.

Resumé

The study deals with the fates of teachers from Slovakia who acted on foreign universities from the oldest times until the end of 18th century. The first of these teachers was Štefan Australis, Bratislava canon who taught at Viennese artistical faculty in 1379 – 1397. In 1385, he was elected as faculty dean, in 1391, 1397 and in 1398 he was a university rector. Overall, the study mentions 31 teachers from Slovakia, who were teaching until the end of middle-ages at various foreign universities, especially at University of Vienna. The era of sudden change was 16th century when with the influence of reformation Slovak students started to attend German universities more. In this era, multiple distinguished people from Slovakia worked at University of Prague (Vavrinec Benedikt from Nedožery, Peter Fradelius, Daniel Basilius). Significant number of Jesuit order members who originated in Slovakia worked at neighbouring universities.

Štúdium evanjelickej teológie vo Viedni v 19. storočí a Karol Kuzmány*

Miriam Viršínská

Od rozšírenia reformačného učenia, ktoré sa etablovalo na území dnešného Slovenska v 16. storočí najmä medzi nemecky hovoriacim obyvateľstvom, sa prehĺbili kontakty miestneho obyvateľstva s nemeckojazyčným prostredím. Mnohí uhorskí študenti pre absenciu univerzitných/vysokoškolských štúdií na území Uhorského kráľovstva odchádzali za ďalším vzdelávaním na zahraničné školy. Tento trend sa prehĺbil po nástupe reformácie, keď na území habsburskej monarchie až do 19. storočia neexistovala možnosť absolvovať univerzitné štúdium protestantskej/evanjelickej teológie. V tomto období je citeľný nárast peregrinácie z územia Uhorska, ako aj z územia dnešného Slovenska na zahraničné štúdiá, najmä na nemecké univerzity.¹ Po absolvovaní študijných pobytov mnohí absolventi zostávali pôsobiť v zahraničí, kde sa presadili vo svojich profesiách. Počas pôsobenia v zahraničí mnohí vzdelanci po ukončení svojich univerzitných štúdií publikovali svoje dizertačné práce, inauguračné spisy, akademické dišputy i ďalšie literárne diela.²

Najnavštevovanejšou univerzitou s cieľom štúdia protestantskej/evanjelickej teológie bola od začiatku rozšírenia reformačného učenia medzi uhorskými študentmi univerzita vo Wittenbergu, neskôr sa medzi obľúbenými strediskami univerzitného vzdelávania uhorských protestantov ocitli napr. univerzity v Jene, Halle alebo Lipsku.³ Medzi najznámejších absolventov nemeckých štúdií v období novoveku patrili napr. Peter Fradelius,⁴ Ján Hadík,⁵ Daniel Krman alebo aj Matej Bel.⁶

* Štúdiá vznikla v rámci projektu VEGA 1/0123/16 Učítelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945.

¹ K problematike peregrinácie študentov z územia dnešného Slovenska pozri bližšie: SZÖGI, László: Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách od stredoveku do roku 1918. In: *Verbum historiae*, 1/2017, s. 7-24.

² Bližšie k téme napr. KOMOROVÁ, Klára: Slovenskí študenti na nemeckých univerzitách a ich publikované diela. In: *Mosty priateľstva. Osobnosti Slovenska v kontexte vzťahov so zahraničím*. Ed. Blanka Snopková. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici; Historický ústav SAV, 2013, s. 19-32.

³ VESELÝ, Daniel: Tradície evanjelického školstva na Slovensku. In: *Miscellanea anno 1998 : Acta Collegii Evangelici Prešovensis III*. Eds. Peter Kónya a René Matlovič. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 1998, s. 52.

⁴ Pozri napr. FRIMMOVÁ, Eva: Humanista Peter Fradelius a jeho „peregrinatio academica“ (na pozadí dobovej korešpondencie). In: *Verbum historiae*, 2/2016, s. 63-86 [online]. Dostupné na internete: <https://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/pdf/Sucasti/Katedry/KH/Verbum_Historiae/VH2-2016.pdf>;

FRIMMOVÁ, Eva: Humanista Peter Fradelius vo vzťahu k Altdorfu. In: *Ztracená blízkost. Praha – Norimberk v proměnách století : Documenta Pragensia*, zv. 29. Zost. Olga Fejtová, Václav Ledvinka a Jiří Pešek. Praha : Scriptorium, 2010, s. 347-369.

⁵ Ján Hadík. In: *Slovenský biografický slovník(od roku 833 do roku 1990)*. II. zväzok, E – J. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 257.

Zahraničné štúdiá na nemeckých školách boli pre uhorských protestantov populárne v priebehu celého novoveku, keďže obidve uhorské univerzity, Trnavská i Košická, boli v službách katolíckej obnovy. Klesajúci trend peregrinácie do nemeckých krajín z územia Uhorska zaznamenávame od začiatku 19. storočia, predovšetkým od druhého desaťročia, čo bolo spôsobené viacerými dôvodmi. Na tejto skutočnosti sa zrejme podieľal vznik novej vzdelávacej inštitúcie v habsburskej monarchii, keď jej hlavné mesto Viedeň pribudla na zoznam miest, kde bolo možné absolvovať štúdium protestantskej/evanjelickej teológie. V roku 1819 tu vznikol Protestantský teologický ústav,⁷ ktorý sa najmä pre geografickú blízkosť Viedne k územiu Slovenska stal vyhľadávaným cieľom slovenských evanjelických študentov. Neznamenalo to však, že by slovenskí evanjelici začali nemecké univerzity obchádzať. Aj naďalej zostávali univerzity v nemeckých mestách v študijných plánoch slovenských evanjelikov. Na významných nemeckých školách nájdeme i v 19. storočí vedúcich predstaviteľov slovenského národného hnutia, ako boli Ján Kollár, Karol Kuzmány (obidvaja v Jene),⁸ a predovšetkým Ľudovít Štúr, ktorého osobnosť inšpirovala ďalších príslušníkov slovenskej inteligencie k štúdiu na univerzite v Halle.⁹

Či etablovanie štúdia protestantskej/evanjelickej teológie vo Viedni možno považovať za jeden z dôležitých faktorov, ktorý mohol zredukovať peregrináciu protestantov z územia Uhorska, nám dokladajú štatistické údaje. Zatiaľ čo na konci 18. storočia odišlo do nemeckých krajín za štúdiom 572 študentov, na konci tretieho desaťročia to bolo už len 172 nových študentov, pričom v ďalšom desaťročí, v rokoch 1831 – 1840 sa vzdelávalo v Nemecku 276 nových poslucháčov.¹⁰ O tom, že vznik teologického ústavu prispel k zníženiu počtu uhorských študentov v zahraničí, nám vypovedá ďalší fakt. S určitosťou možno povedať, že teológovia tvorili celkovo v 19. storočí väčšinu spomedzi uhorských študentov študujúcich na zahraničných školách s podielom takmer 32 %, čo nie je vzhľadom na dôležitosť cirkvi pre protestantov v Uhorsku a Sedmohradsku prekvapujúce. Sedmohradskí a spišskí Sasi, ale tiež aj uhorskí evanjelici a. v, ako aj evanjelici h. v. posielali svojich teológov na nemecké, nizozemské a švajčiarske univerzity.

⁶ Bližšie pozri: BÁNSKY, Jozef: Slováci na štúdiách v Halle. In: *Slovanská Bratislava II – III. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Bratislavy*. Bratislava 1950, s. 147-193.

⁷ Jeho vzniku sa budeme venovať v ďalšej časti štúdie.

⁸ Bližšie pozri: PEUKERT, Herbert: *Die Slawen der Donaumarchie und die Universität Jena 1700 – 1848*. Berlin : Akademie Verlag, 1958. 277 s.; FEIL, Othmar: Die historische Rolle der Universität Jena in der geschichte der deutsch-slawisch-osteuropäischen Nachbarschafts- und Freundschaftsbeziehungen. In: *Wiss. Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, roč. 3, 1953/1954, s. 399-445, II. časť, roč. 4, 1954/1955, s. 399-442.; ROSENBAUM, Karol: Die bedeutung der Universität Jena für die Kultur der slowakischen nationalen Wiedergeburt. In: *Wegenetz Europäischen Geistes. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und SüdostEuropa vom Endes des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*. München 1983, s. 380-384.

⁹ Podrobne: BÁNSKY, Slováci na štúdiách v Halle, s. 147-193.

¹⁰ Údaje podľa SZÖGLI, László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789 – 1848. Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Akademien 1789 – 1848*. Budapest 2013, s. 8.

Podiel študentov teológie na peregrinácii sa v 19. storočí výrazne transformoval. Pred rokom 1819 predstavovali teológovia až 92 % zo všetkých študentov študujúcich v zahraničí, v druhom desaťročí sa toto číslo znížilo na 73 % a v období neoabsolutizmu kleslo iba na 54 %. Zaujímavý vývoj v tomto smere zaznamenávame po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Hoci sa počet študentov teológie výrazne zvýšil, ich celkový podiel na peregrinácii činil len 27 %. Zostupná tendencia je najzreteľnejšia v poslednom desaťročí pred prvou svetovou vojnou. Napriek tomu, že počet teológov študujúcich v zahraničí prudko narástol, predstavovali už len 14 % z celkového počtu uhorských zahraničných študentov.¹¹

*

Myšlienka vzniku samostatného vyššieho bohosloveckého ústavu pre evanjelikov v habsburskej ríši sa objavila už v prvom roku po vydaní Tolerančného patentu. Keďže v celej ríši nejestvovalo univerzitné štúdium protestantskej/evanjelickej teológie, mnohé miesta evanjelických duchovných, správcov a učiteľov obsadzovali vzdelanci z cudzích krajín, rovnako aj študenti boli nútení odchádzať za vzdelaním najmä na nemecké univerzity.

Protestantizmus v habsburskej ríši nebol monolitický, nikdy netvoril jednotnú cirkev. Práve naopak, členil sa na väčšie či menšie rôznorodé územnosprávne cirkvi. Evanjelikov a. v., ako aj evanjelikov h. v. spravovalo viedenské konzistórium, do jeho pôsobnosti patrili evanjelici z cisárskych dedičných krajín. Samostatne stála cirkev v ašskom regióne v západných Čechách. Osobitnou správou disponovali reformovaní v Uhorsku a Sedmohradsku. V rámci Uhorska mala dôležité postavenie jazykovo a etnicky rôznorodá evanjelická cirkev a. v. Osobitnou správou disponovala i luteránska cirkev sedmohradských Sasov a ďalšie menšie protestantské cirkvi na území Uhorska (napr. unitári). Záujmom vedúcich predstaviteľov štátu bolo centralizovať daný stav, preto bolo potrebné hľadať také prostriedky, ktoré by viedli k odstráneniu tejto rozdrobenosti s cieľom posilnenia integrácie protestantov.¹² Zriadenie a zjednotenie univerzitného/vysokoškolského protestantského teologického štúdia sa malo stať jedným z nástrojov integrácie.

Uhorsko disponovalo rozsiahlou sieťou protestantských škôl s už tradične kvalitnou výučbou. V Uhorsku bolo možné absolvovať štúdium teológie na

¹¹ SZÖGI, László: Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an deutschen Universitäten 1789 – 1919. In: *Peregrinatio Hungarica : Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. Bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata, Gyula Kurucz a Anton Schindling. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 395.

¹² SCHWARZ, Karl: „...ein vollständiges protestantisch theologisches Studium-getrennt von der Universität.“ Zur Geschichte der Wiener Lehranstalt/Fakultät und ihre Bedeutung und ihrer Bedeutung für den Donau – und Karpatenraum im 19. Jahrhundert. In: *Österreichisch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet des Hochschulwesens. Ösztrák-magyar felsőoktatási kapcsolatok. Österreichisch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet des Hochschulwesens*. Eds. Zsolt K. Lengyel, Zsigmond József Nagy, Gábor Ujváry. Szekesfehervár; Budapest 2010, s. 143-144.

viacerých stredných školách/gymnáziách/akadémiách/lýceách. Luteráni mohli študovať napr. trojročný teologický kurz v Prešove, dvojročný kurz v Šoprone, lýceum (od roku 1882 akadémiu) v Bratislave, v Kežmarku, v Banskej Štiavnici, v sedmohradskom Sibiu. Reformovaní študovali na učiteľských ústavoch napr. v Debrecíne, Blatnom Potoku, v Pápe, Kecskeméte, v Albe Julii, neskôr v Kluži.¹³ Od čias Tolerančného patentu však uplynulo takmer 40 rokov, kým sa pristúpilo k zriadeniu vysokoškolského protestantského teologického štúdia pre protestantov habsburskej ríše.

Úplné univerzitné protestantské bohoslovecké štúdium bolo zriadené vo Viedni 23. septembra 1819 cisárom Františkom I. Výučba na novozriadenom ústave začala reálne až o dva roky neskôr, určená bola pre príslušníkov augsburskej, ako aj helvétskej konfesie. Nový protestantský ústav bol podriadený c. k. evanjelickému konzistóriu vo Viedni, jeho prvým riaditeľom sa stal Johann Wächter,¹⁴ viedenský superintendent a konzistoriálny radca aug. vyzn. V prvom roku štúdia ho navštevovalo 39 študentov, z nich bolo 35 ev. a. v. a 3 h. v a jeden unitár.¹⁵ Na ústav prichádzali najmä študenti z Uhorska, medzi ktorými nájdeme aj prvých študentov pochádzajúcich z územia dnešného Slovenska.¹⁶ Neskôr sa na tejto škole objavujú aj študenti z Čiech a Moravy. Zo známejších mien sa medzi nimi objavil napr. Daniel Šimko z Podlužian, alebo Pavel Tomášik z Chyžného, starší brat známeho štúrovca Samuela Tomášika. V 19. storočí medzi významných absolventov protestantsko-teologického inštitútu patrili napr. Michal Godra, Samuel Chalupka, Samuel Godra, Ján Čajka, Jozef Holuby, Michal Bodický, Samuel Zoch, Fedor Ruppeldt. Celkovo od roku 1820/1821 do roku 1918 študovalo vo Viedni na tejto škole 362 študentov pochádzajúcich z dnešného územia Slovenska.¹⁷

Protestantsko-teologický inštitút prešiel od svojho vzniku viacerými zmenami. Pôvodne osobitne zriadený ústav sa v roku 1850 stal samostatnou fakultou, keď získal *ius promovationis* (právo udeľovať licenciát a doktorát). Ďalšie kroky vedenia fakulty smerovali k jej začleneniu do Viedenskej univerzity, čo sa však ukázalo ako zdĺhavý proces. Profesorské i doktorské kolégium univerzity viackrát odmietlo pričleniť fakultu k univerzite. Ako problematická sa javila najmä dogmatická otázka, keď hlavne zástupcovia katolíckej teologickej fakulty, ako aj katolíckej cirkvi sa stavali jednoznačne proti pripojeniu protestantskej teologickej fakulty k samotnej univerzite.

¹³ Tamže, s. 145-146.

¹⁴ Johann Wächter (1767 – 1827); teológ, pochádzal taktiež z územia dnešného Slovenska, zo Sabinova, absolvoval stredoškolské štúdiá v Prešove a Kežmarku, v rokoch 1792 – 1794 štúdium teológie v Jene.

¹⁵ SKALSKÝ, Gustav Adolf: Československý živel na evanjelickom učení ve Vídni. In: *Časopis musea království českého*, roč. 79, 1905, s. 48.

¹⁶ Prvým študentom zapísaným ešte v roku 1820 bol Michal Pákh pochádzajúci z Dobšinej. SZÖGI, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon*, 1789 – 1848, s. 349.

¹⁷ Zoznam mien v ďalšej časti štúdie.

Oficiálne sa fakulta stala súčasťou Viedenskej univerzity prvýkrát až v roku 1922, po rozpade monarchie, počas existencie samostatného Rakúska.¹⁸

Poslucháči ústavu od jeho vzniku tvorili etnicky rôznorodú spoločnosť, čo sa od začiatku jeho pôsobenia odzrkadlilo pri určovaní vyučovacieho jazyka. Napriek prevahe slovanského živlu sa vyučovacími jazykmi stala nemčina a latinčina.¹⁹

V dejinách tejto vzdelávacej inštitúcie je nemenej dôležitý fakt, že popri študentoch sa objavujú Slováci i na postoch pedagógov. Jedným z prvých učiteľov, ktorý mal možnosť prednášať na inštitúte krátko po jeho vzniku bol evanjelický peštiansky farár Ján Kollár. K možnosti stať sa pedagógom vo Viedni sa najviac priblížil v roku 1824. Už v roku 1824 sa riešila otázka obsadenia postu profesora na viedenskom protestantskom teologickom ústave. V tejto záležitosti oslovil barón Alexander Prónay, Kollárov blízky priateľ z Pešti, riaditeľa spomínaného ústavu J. Wächtera, aby voľné miesto profesora obsadil práve Kollárom. V liste z 1. mája 1824 ho Prónay informoval, že na toto miesto niet vhodnejšieho kandidáta ako slovenského peštianskeho kazateľa, „muža asi 30-ročného, ktorý nastúpil po farárovi Molnárovi, v zbore s veľkou horlivosťou, pochvalou a vznešenosťou slúži svojim českým (!) veriacim a tiež Nemcom už viac ako 5 rokov.“²⁰ Ďalej Prónay vyzdvihol Kollárovo „skutočné vedecké vzdelanie“, ktoré získal počas svojho štúdia v nemeckých krajinách. Jeho historické a všeobecné filologicko-literárne štúdium ho predurčovali na učiteľa na tento teologický ústav. Dostatočne ovládal aj nemecký jazyk, aby mohol vo Viedni pôsobiť. Kollár by svojim zápalom dokázal pritiahnuť k teologickému štúdiu českých aj slovenských študentov z Uhorska. Prónay dokonca označuje Kollára za perlu uhorského luteránstva, ako ho ešte v 20. rokoch 19. storočia charakterizoval Martin Schwartner, profesor na peštianskej katolíckej univerzite.²¹ Všetko nasvedčovalo tomu, že Kollár by mohol v krátkom čase zmeniť svoje pôsobisko. Prónayov list však dorazil do Viedne neskoro, lebo medzitým už miesto obsadil ďalší slovenský učiteľ F. D. Šimko, bývalý študent tamojšej školy. Šimko pochádzal z Trenčianskej stolice z Podlužian, po absolvovaní štúdia v roku 1821 zostal na ústave prednášať cirkevné dejiny, cirkevné právo, viedol praktické cvičenia z homiletiky a katechetiky v „slovanskom“ jazyku, čo však kritizovali českí študenti, pretože Šimkov „slovanský“ jazyk nebol jazykom českým.²² Nie je známe, či sám Kollár bol informovaný o Prónayovej iniciatíve, ale je pravdepodobné, že o tejto

¹⁸ Dejinami inštitúcie sa zaoberali: FRANK, Gustav: *Die k. k. evangelisch-theologische Facultät in Wien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*. Wien 1871. 73 s.; SCHWARZ, Karl – WAGNER, Falk (eds.): *Zeitenwechsel und Beständigkeit. Beiträge zur Geschichte der evangelisch-theologischen Fakultät in Wien 1821 – 1996*. Wien 1997.

¹⁹ SKALSKÝ, Československý živel, s. 48.

²⁰ Alexander Prónay Johannovi Wächterovi z 1. mája 1849. SKALSKÝ, Česko-slovenský živel, s. 245-246.

²¹ Tamže.

²² SKALSKÝ, Česko-slovenský živel, s. 249.

informácii nevedel, keďže v tom čase prežíval v Pešti ťažké obdobie a miesto profesora na viedenskom teologickom inštitúte by práve preto prijal. Do Viedne teda smerovali Kollárove kroky až po ukončení jeho peštianskeho pôsobenia počas revolučných rokov. Menovacím dekrétom zo 14. apríla 1849 sa Ján Kollár profesorom slovanských starožitností na Viedenskej univerzite.²³

Spomedzi slovenských evanjelikov sa miesto na ústave počas prvých rokov existencie usiloval získať napr. aj teológ a pedagóg Ján Chalúpka, v 20. rokoch 19. storočia pôsobiaci ako profesor filozofických vied na lýceu v Kežmarku. Jeden z dôvodov, prečo sa uchádzal o miesto na katedre pre morálku a pastierske bohoslovie bol, že podľa „svedectva“ ovládal viacero krajinských jazykov, čo bolo nevyhnutné pre prácu na tomto protestantskom inštitúte. Podľa správy riaditeľa Wächtera však nedostatočne ovládal nemecký jazyk a nebol by schopný v ňom prednášať. Preto miesto nezískal.²⁴

Ďalšou významnou osobnosťou spomedzi slovenských evanjelikov, ktorá sa presadila ako vysokoškolský pedagóg a vedec bol Karol Kuzmány.²⁵ S Kollárom ho spája podobný osud z revolučných čias. Kuzmány sa osobne nezúčastňoval revolučných bojov, napriek tomu sa pre neho situácia v revolučnom roku 1849 stala neúnosnou a rozhodol sa opustiť svoje dovtedajšie pôsobisko v Banskej Bystrici a odísť do Viedne. Tu už študovali jeho synovia. Kuzmány neskôr vo svojej inauguračnej prednáške na evanjelickej fakulte uviedol, že musel opustiť Uhorsko, pretože pre Maďarov sa stala trňom v oku jeho oddanosť panovníkovi, oddanosť trónu, cisárskemu dvoru, za čo mu v Uhorsku hrozili tresty.²⁶ Kuzmányho v tomto období Maďari vnímali nielen ako prívrženca, ale dokonca významného zástancu cisárskych záležitostí v spoločenskom, ako aj verejnom živote, čo naznačuje aj jeho prezývka „prisluhovač neoabsolutizmu“.²⁷

Kuzmány pre problémy, ktorým musel čeliť počas revolúcie, odišiel do Viedne definitívne v auguste 1849. Vo Viedni nezostal dlho bez práce, keď ho 8. októbra 1849 povolal na miesto profesora na novovzniknutej katedre pre praktickú teológiu na protestantskej fakulte minister kultu a školstva Leo

²³ Podrobne k získaniu miesta a činnosti na fakulte pozri: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana – PODOLAN, Peter – VIRŠINSKÁ, Miriam: *Bábnik a mesto. Viedenské roky Jána Kollára*. Bratislava 2015, s. 64 a n.

²⁴ SKALSKÝ, Česko-slovanský živel, s. 243.

²⁵ Pôsobením Karola Kuzmányho sa vo viacerých prácach zaoberal najmä Karl Schwarz: SCHWARZ, Karl: Über Beziehungen zwischen dem slowakischen Luthertum und Wien: der Theologieprofessor Karol Kuzmány (1806 – 1866). In: *Austria Slovaca – Slovaca Austria*. Wien : Österreichische Nationalbibliothek, 1996, s. 38-51; tenže: Wien und das slowakische Luthertum im 19. Jahrhundert. In: *Jenseits der Grenzen*. Wien : WUV, Universitätsverlag, 1992, s. 55-63; tenže: Krol Kuzmány – ein lutherischer Theologe in Wien. In: *Austria Slovaca – Slovaca Austria : Dimension einer Identität*. Ed. Marianna Oravcová. Wien : Österreichische Nationalbibliothek, 1996, s. 50-66; tenže: Karol Kuzmány's Memorande zur kirchlichen Verfassungsgeschichte (1850) und zur aktuellen Lage der lutherischen Kirche (1849). Edition und Analyse. In: *Miscellanea Anno 1999*. Zost. Peter Kónya a René Matlovič. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000, s. 89-118; tenže: Zum 200. Geburtstag des lutherischen Kirchenrechtslehrers Karl Kuzmány. Die Bibel in ihrer Auslegung. In: *Wiener Jahrbuch für Theologie*, roč. 6, 2006, s. 337-352.

²⁶ BUJNÁK, Pavel. *Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1927, s. 163.

²⁷ SCHWARZ, Zum 200. Geburtstag, s. 337.

Thun. Ten mu pri inštalácii zdôrazňoval, že fakulta je ríšskou inštitúciou slúžiacou pre všetkých nemeckých, slovanských a maďarských protestantov a že je dôležité pri ďalšej práci vychádzať z princípu rovnoprávnosti národností.²⁸ Kuzmány profesorský stolec oficiálne zaujal 3. decembra 1849. Úvodnou prednáškou v latinskom jazyku²⁹ sa uviedol ako vynikajúci rétor, ktorý vie zaujať svojich poslucháčov. Neskôr mu k praktickej teológii pribudli prednášky z cirkevných dejín. Na fakulte zostal pôsobiť až do roku 1863, keď sa rozhodol zanechať miesto profesora a stať sa superintendentom patentálnej Bratislavskej superintendencie. V priebehu niekoľkých rokov publikoval viacero učebníc či už z odboru praktickej teológie, alebo cirkevných dejín.³⁰

Príchodom Kuzmányho na fakultu sa upevnil slovanský živel vo Viedni, čo sa premietlo aj do Kuzmányho aktivít. Posilňoval slovanskú identitu vo Viedni aj tým, keď na žiadosť evanjelických bohoslovcov, začal viesť vo Viedni evanjelické služby v českom jazyku v evanjelickom reformovanom chráme. Tieto bohoslužby začal v marci 1850.³¹

Kuzmány sa postupne vypracoval za najvýznamnejšieho Slováka vo Viedni, v posledných rokoch života bol blízkym priateľom Jána Kollára. Po Kollárovej smrti sa práve Kuzmány stal tou autoritou, na ktorú sa Slováci obracali v rôznych záležitostiach, pri každej návšteve slovenských národovcov vo Viedni sa stal vyhľadávanou osobou. Medzi jeho hostí patrili napr. Daniel Lichard, Andrej Radlinský, Ľudovít Štúr, Michal M. Hodža, Jozef M. Hurban alebo jeho švager Daniel Sloboda. Kuzmány pritom neraz sprostredkoval vďaka svojim dobrým kontaktom na ministerstve kultu a školstva nejedno stretnutie v rôznych záležitostiach.³² Popri profesorskom mieste sa stal aj členom novozriadenej terminologickej komisie, ktorá mala za úlohu ustáliť terminológiu z právnicko-politického odboru. Prispieval do viedenských slovenských novín.

Kuzmány počas svojho pôsobenia vychoval viacerých slovenských evanjelikov. K najvýraznejším postavám, ktorým aj bolo ponúknuté miesto

²⁸ SCHWARZ, Über Beziehungen zwischen dem slowakischen Luthertum, s. 45.

²⁹ KUZMÁNY, Karl: *Recitatio publica, qua Professionem Theologiae practicae in C. R. Academia evang. Theologiae Viennensi eapessivit*. Wien 1850.

³⁰ Napr. KUZMÁNY, Karl: *Urkundenbuch zum oesterreichisch-evangelischen Kirchenrecht*. Wien 1855. 464 s.; tenže: *Handbuch des Allgemeinen und Österreichischen evangelisch-protestantischen Eherechtes mit durchgängiger Berücksichtigung des Eherechtes anderer Christlicher Confessionen*. Wien 1860. 551 s.; tenže: *Lehrbuch des allgemeinen und österreichischen evangelisch-protestantischen Kirchenrechtes mit einem kurzen Einleitung in die praktische Theologie der evangelischen Kirche augs. Und helv. Confession*. Wien 1855. 691 s.

³¹ SKALSKÝ, Česko-slovanský živel, s. 249.

³² Ako informoval Hurban svojho švagra Daniela Slobodu pre jednej z jeho návštev vo Viedni: „Pozdravuj Kuzmányho a vyliči mu stav náš. Lepšie stojíme, než mnohí iní, a horšie by sme mohli stáť, keby nie keby. ... Kuzmány bude snád' tak dobrý Daňa uviesť u Zimmermana [dvorný radca, referent na viedenskom ministerstve kultu a školstva] a tých druhých vrchnárov rakúskych.“ J. M. Hurban D. Slobodovi z 27. apríla 1860. In: *Daniel Sloboda. Dokumenty IV. Korespondence Daniela & Slobody s Jozefem Miloslavem Hurbanem*. Ed. Zdeněk Fišer. Brno : Matices moravská a Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2009, s. 254, list č. 82.

učiteľa na evanjelickej teologickej fakulte, bol Ján Borbis, ktorý však uprednostnil štúdium a prednášanie v nemeckých krajinách, dlhšie pôsobil na univerzite v Lipsku, kde popri magisterskom štúdiu získal i licenciát.

Druhý významný Kuzmányho žiak bol Ján Michal Seberinyi, ktorý nastúpil na Kuzmányho miesto po odchode z Viedne. Dovtedy pôsobil ako farár v Banskej Štiavnici, ako pedagóg prednášal na banskobystričskom gymnáziu. Po roku 1859 nastúpil na evanjelickej teologickej fakulte napriek odporu uhorských autonomistov, kde úspešne vzdelával budúcich evanjelických duchovných po viac ako tri desaťročia. Dokázal plynulo komunikovať v troch nenemeckých jazykoch, čo bol aj jeden z dôvodov jeho úspešného pôsobenia na fakulte, pretože mu to umožňovalo komunikovať s nerakúskymi študentmi. Na poste vedúceho katedry praktickej teológie pôsobil od roku 1863, v roku 1895 sa stal emeritným profesorom a v roku 1901 bol penzionovaný.³³

Študenti zo Slovenska Protestantskom teologickom ústave/Evanjelickej teologickej fakulte vo Viedni v rokoch 1820 – 1918

Zoznam je publikovaný podľa dátumu zapísania na škole (zap. rok) v nasledujúcej štruktúre:

- meno a priezvisko študenta (priezviská sú uvádzané v originálnej forme tak, ako sa mená nachádzajú v tej-ktorej matrike)
- v zátvorke nasleduje miesto narodenia alebo miesta pôvodu, publikované v dnešnej podobe
- vek študenta (ak je uvedený v zázname)
- povolanie otca alebo opatrovníka (môže byť uvedených viacero zamestnaní)
- mesto/mestá, kde študent absolvoval stredoškolské štúdium

Pri zostavovaní zoznamu sme používali jednotlivé zväzky edície *Magyarországi diákok a kőzépkori egyetemeken* (Uhorskí študenti na zahraničných univerzitách):³⁴

SZÖGI, László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789 – 1848. Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Akademien 1789 – 1848*. Budapest : ELTE Lvt., 2013, s. 349 – 374.

³³ Blížšie k osobnosti Seberinyiho pozri: SCHWARZ, Karl: Johann Michael Seberinyi – ein Absolvent des Kollegiums als Theologieprofessor in Wien. In: *Prešovské kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy : Acta Collegii Evangelici Prešovenses* I. Prešov 1997, s. 197-214.

³⁴ Zoznam slovenských študentov publikoval tiež: BÁZLIK, Ján: Slováci na viedeňskej teologickej fakulte. In: *Cirkevné listy*, roč. 30, 1916, č. 2, s. 22-25. Tu uvádzal aj študentov slovenského pôvodu, ktorí nepochádzali len z územia dnešného Slovenska, ale aj z iných častí Uhorska. V porovnaní s publikovanými maďarskými databázami niektoré mená absentujú, preto sme pri zostavovaní zoznamu využívali len práce maďarských kolegov uvedené v texte.

SZÖGI, László – KISS, József Mihály: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849 – 1867*. Budapest : ELTE Lvt., 2003, s. 256 – 275.

PATAY, Gábor – SIMON, Zsolt – SZABÓ, Miklós – SZÖGI, László – VARGA, Júlia: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867 – 1890. Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Hochschulen 1767 – 1890*. Budapest : ELTE Lvt., 2015, s. 582 – 600.

Zap. 1820

1. Michael Pákh (Dobšiná), nar. 18. 10. 1795

Zap. 1821

2. Ján Hečko (Pozdišovce), 22, evan. farár, Prešov
3. Daniel Šimko (Podlužany), 25, 6. 4. 1796, kňaz, Šopron, Bratislava
4. Ján Molitoris (Plachtince), 23, kňaz, Bratislava
5. Andrej Šoltés (Marhaň), 20, krajčír, Prešov
6. Jur Holuby (Beluša), 24, farár, Bratislava
7. Matej Grossmann (Kremnica), 21, učiteľ, Bratislava
8. Ján Porubský (Trenčín), 25, kožušník, Modra
9. Pavel Tomášik (Chyžné), 20, kňaz, Kežmarok
10. Samuel Filitzky (Poprad), 22 rokov, tesársky majster, mešťan, Kežmarok, Bratislava
11. Pavol Rázga (Pezinok), 22, 10. 12. 1798, mešťan, Bratislava
12. Martin Ferdinand Rumann (Štós), 22, richtár, Kežmarok
13. Pavol Schönwisner (Kežmarok), 25, mäsiar, Kežmarok, Bratislava
14. Imrich Schwartner (Kežmarok), 21, obchodník, mešťan, Kežmarok
15. Ján Wittchen (Poprad), 20, kňaz vo Veľkej Lomnici, Kežmarok

Zap. 1822

16. Štefan Tamaško (Bratislava), 21, mešťan, krajčírsky majster, Bratislava, Šopron
17. Jozef Matuška (Horné Terany), 26, učiteľ, Bratislava
18. Ján Sklárík (Senica), 28, sedliak, Bratislava
19. Pavel Benedicti (Veľká Ľuboreč), 21, farár, Bratislava
20. Bohuslav Geduly (Tomášovce), 20, farár, Bratislava
21. Šalamún Petényi (Abelová), 22, farár, Bratislava
22. Karol Bende (Dolné Sľažany), 25, farár, Bratislava
23. Jozef Matuška (Horné Terany), 18, učiteľ, Bratislava
24. Samuel Kovalovský (Pukanec), 26, mešťan, Bratislava
25. Ján Szepessy (Sobotište), 26, farár, Bratislava

Zap. 1823

26. Andrej Alitisz (Zvolen), 27, ekonóm, Bratislava
27. Konrad Bexheft (Smolník), 20, farár vo Veľkom Slavkove, Kežmarok
28. Karol Dillnberger (Banská Bystrica), 22, obchodník, Bratislava
29. Michal Gotsaldovský (Jelšava), 23, roľník, Bratislava

- 30. Andrej Kern (Lipt. Sv. Mikuláš), 25, medikováč, Prešov
- 31. Andrej Krajszel (Bardejov), 23, farár
- 32. Dávid Kunz (Veľká), 22, mešťan, Kežmarok, Bratislava
- 33. Jozef Olhány (Rim. Brezovo), 23, mešťan, Bratislava
- 34. Alexej Porubský (Dolné Sľažany), 28, učiteľ, Bratislava
- 35. Ján Schimegh (Modra), 20, učiteľ, Bratislava
- 36. Jozef Sréter (Rožňava), 26, mešťan, Prešov, Bratislava
- 37. Ján Sviatko (Krupina), 26, mešťan, Bratislava
- 38. Samuel Tesák (Brezno), 24, mešťan, Bratislava

Zap. 1824

- 39. Karol Abaffy (Lišov), 23, farár, Bratislava
- 40. Jozef Bakay (Ožďany), 21, profesor na gymnáziu v Gemeri, Bratislava
- 41. Daniel Forberger (Kežmarok), 22, učiteľ, Kežmarok
- 42. Jozef Hlaváč (Liptovský Sv. Mikuláš), 21, medikováč, Bratislava
- 43. Samuel Jurányi (Nyíregyháza), 21, učiteľ, Levoča
- 44. Samuel Koller (Levoča), 25, mäsiar, Bratislava
- 45. Tobias Lindner (Žakovce), 26, učiteľ, Prešov
- 46. Ján Márci (Spišská Sobota), 23, mäsiar, Bratislava
- 47. Jozef Melcer (Ostrá Lúka), 24, učiteľ, Bratislava
- 48. Jozef Petényi (Dolné Strháre), 24, farár, Šopron
- 49. Fridrich Wagner (Bratislava), 21, krajčírsky majster, Šopron
- 50. Karol Wallaský (Chyžné), 25, farár, Prešov
- 51. Ernest Móric Wittchen (Poprad), 21, farár vo Veľkej Lomnici, Kežmarok

Zap. 1825

- 52. Samuel Baláž (Zvolen), 2, mešťan, Bratislava
- 53. Ján Samuel Bene (Veľký Slavkov), 22, učiteľ, Kežmarok
- 54. Juraj Benka (Zlaté), 22, roľník, Šopron
- 55. Samuel Glatz (Poprad), 21, ekonóm, Kežmarok
- 56. Ján Gretzmacher (Ruskinovce), 23, roľník, Bratislava
- 57. Samuel Grün (Spišská Sobota), 22, kožušník, Prešov
- 58. Daniel Honéczy (Píla), 22, farár, Bratislava
- 59. Jozef Kossany (Pukanec), 22, farár, Bratislava
- 60. Jozef Major (Košice), 22, učiteľ, Šopron
- 61. Ján Mockovčák (Myjava), 25, roľník, Bratislava
- 62. Franz Nadler (Kežmarok), 18, profesor, Kežmarok
- 63. Štefan Pekár (Pondelok), 22, farár, Bratislava
- 64. Karl August Raabe (Bratislava), 21, klobučník, Bratislava
- 65. Samuel Schiro (Gelnica), 22, učiteľ, Prešov
- 66. Martin Szopko (Kežmarok), 23, mešťan, Kežmarok
- 67. Ján Tomka (Levoča), 24, obuvník, Bratislava

Zap. 1826

- 68. Michal Franyo (Horné Ozorovce), 21, roľník, Šopron

- 69. Ján Gasparides (Lešť), 26, kožiar, Bratislava
- 70. Michal Kraiszel (Švedlár), 23, mešťan, Prešov
- 71. Ján Melczer (Ostrá Lúka), 24, učiteľ, Bratislava
- 72. Michal Ostrolutzky (Vršok)³⁵, 23, remeselník, Bratislava
- 73. Andrej Szollisz (Mošovce), 23, obchodník, Bratislava
- 74. Samuel Weiss (Kežmarok), 24, mešťan, Kežmarok

Zap. 1827

- 75. David Emeritzky (Veľká), 21, mestský richtár, Prešov
- 76. Pavol Jaroš (Modra), 24, mešťan, Bratislava
- 77. Karol Kuntzius (Spišské Podhradie), 23, obuvník, mešťan, Prešov
- 78. Samuel Mikuš (Lučenec), 25, obuvník, Bratislava
- 79. Samuel Raphanides (Rykynčice), 25, o. farár, Bratislava
- 80. Jozef Szomora (Blatnica), 25, roľník, Bratislava

Zap. 1828

- 81. Daniel Albrecht (Modra), 20, mešťan, Šopron
- 82. Ľudovít Galli (Sučany), 22, farár, Bratislava
- 83. Ján Jachmann (Ľubica), 21, mešťan, Kežmarok

Zap. 1829

- 84. Kristián Dons (Kežmarok), 24, farbiar, Kežmarok
- 85. Pavol Lazáry (Kežmarok), 22, čizmár, Kežmarok

Zap. 1830

- 86. Michael Balczar (Modra), 23, tkáč, Bratislava
- 87. Jakub Galgan (Výborná), 21, hostinský, Kežmarok
- 88. Ján Svoboda (Poprad), 24, obuvník, Kežmarok
- 89. Daniel Turszki (Banská Bystrica), 24, tkáč, Bratislava
- 90. Samuel Wittchen (Spišská Sobota), 23, čizmár, Prešov

Zap. 1831

- 91. Michal Linder (Banská Štiavnica), 23, baník, Prešov
- 92. Pavol Melitsko (Sabinov), 26, mešťan, Prešov
- 93. Karol Šimka (Ladzany), 25, farár, Prešov
- 94. Jakub Wowy (Bratislava), 25, vinár, Bratislava

Zap. 1832

- 95. Ľudovít Brooss (Matejovce), 20, stolár, Kežmarok
- 96. Jakub Hönel (Mlynica), 21, krajčírsky majster, Kežmarok
- 97. Karol Klein (Veľká), 20, farár, Kežmarok, Prešov
- 98. Daniel Krman /Remann/ (Kraskovo), 25, farár, Kežmarok
- 99. Ľudovít Melczer (Ostrá Lúka), 26, učiteľ, Bratislava
- 100. Jozef Messa (Mošovce), 22, Mošovce, mešťan, Prešov
- 101. Ľudovít Muskulyi (Pliešovce), 21, farár, Bratislava

³⁵ Názov Vršok uvedený podľa BÁZLIK, Slováci na viedenskejologickej fakulte. Szögi pri Ostrolutzkom uvádza miesto narodenia Versez, Versec, Vršac (maď. a slovan. podoba by odkazovala na srbskú obec Vršac). Avšak aj vzhľadom na absolvovanie stredoškolského štúdia v Bratislave je možné, že ide o obec Vršok na dnešnom území Slovenska (dnes časť Púchova).

- 102. Štefan Platsko (Pukanec), 25, Bratislava
- 103. František Spannagel (Spišská Sobota), 22, učiteľ, Bratislava
- 104. Samuel Steiner (Kežmarok), 22, zámočnícky majster, Kežmarok
- 105. Michal Szilnicki (Banská Štavnica), 27, baník, Bratislava
- 106. Jonatán Tittel (Spišská Nová Ves), 22, farbiarsky majster, Levoča
- 107. Ján Urbauer (Modra), 22, kožiarsky majster, Bratislava

Zap. 1833

- 108. Samuel Chalupka (Horná Lehota), 22, farár, Bratislava
- 109. Karol Éhn (Ratkovské Bystré), 28, súkromník (privatmann), Bratislava
- 110. Michal Kiszely (Slov. Ľupča), 24, staviteľ organov, Bratislava
- 111. Adam Masstiss (Tekovské Lužany), 21, árendátor, Bratislava
- 112. Juraj Matuska (Dolný Kubín), 23, kožušník, Bratislava
- 113. Gustav Porubszky (Bratislava), 21, obchodník, Bratislava
- 114. Karol Ries (Modra), 23, mešťan, Bratislava
- 115. Ján Steltzer (Modra), 24, mešťan, Bratislava
- 116. Karol Steltzer (Trenčín), 19, perníkár, Šopron
- 117. Daniel Valentiny (Nandraž), 24, učiteľ, Levoča, Ožďany, Rožňava
- 118. Samuel Vince (Zombor), 24, učiteľ, Bratislava
- 119. Adolf Wittchen (Veľká Lomnica), 20, farár, Kežmarok

Zap. 1834

- 120. Karol Adamisch (Vrbovce), 21, učiteľ, Bratislava
- 121. Ján Bátyka (Krajné), 30, roľník, Bratislava
- 122. Andrej Ferren (Kremnica), 20, mešťan, Bratislava
- 123. Michal Höszt (Banská Štiavnica), 26, mešťan, Bratislava
- 124. Tobias Kehrling (Levoča), 22, farbiar, Levoča
- 125. Vavrínek Kontsek (Dravce), 20, šľachtic, Kežmarok
- 126. Samuel Kreutz (Modra), 22, mešťan, Bratislava
- 127. Juraj Lentso (Sučany), 23, farbiar, Bratislava
- 128. Juraj Kuorka (Karlova Ves), 23, ekonóm, Bratislava
- 129. Daniel Lichardus (Slov. Ľupča), 23, farár, Bratislava
- 130. Fridrich Martinek (Trenčín), 23, učiteľ, Bratislava
- 131. Ľudovít Pekár (Pondelok), 24, farár, Bratislava
- 132. Fridrich Schneider (Bratislava), 21, mešťan, Bratislava
- 133. Juraj Thurzo (Trenčín), 22, mešťan, Bratislava

Zap. 1835

- 134. Alexander Barisch (Pezinok), 22, učiteľ, Bratislava
- 135. Pavol Bertan (Hontianske Tesáre), 20, ekonóm, Bratislava
- 136. Pavol Blatniczky (Dobrá Niva), 21, farár, Prešov
- 137. Ján Droppa (Lipt. Sv. Mikuláš), 24, remeselník, Bratislava
- 138. Andrej Fuchs (Banská Bystrica), 22, mešťan, Prešov
- 139. Daniel Haur (Devíčov), 23, učiteľ, Banská Štiavnica, Bratislava
- 140. Ján Hima (Kolta), 23, farár, Šopron

- 141. Daniel Mikuláš (Jelšava), 24, remeselník, Bratislava
- 142. Anton Penzel (Kráľova Lehota), 26, architekt, Prešov
- 143. Mikuláš Teppich (Brezno), 24, ekonóm, Prešov, Brezno
- 144. Jozef Zsarnoviczky (Trenčín), 24, remeselník, Bratislava

Zap. 1836

- 145. Ján Bernáth (Lučenec), 26, remeselník, Banská Štiavnica
- 146. Ľudovít Geduly (Tomášovce), 22, farár, Bratislava
- 147. Ján Geyer (Bratislava), 23, remeselník, Bratislava
- 148. Andrej Grafl (Bratislava), 19, hospodár, Bratislava
- 149. Michal Hodža (Rakša), 25, mlynár, Bratislava
- 150. Adolf Lumnitzer (Levoča), 21, farbiar, Bratislava
- 151. Karol Martinek (Trenčín), 21, učiteľ, Bratislava
- 152. Ján Masztisch (Kalameny), 26, remeselník, Kežmarok
- 153. Samuel Melfelder (Uhrovec), 22, remeselník, Bratislava
- 154. Michal Melna (Lipt. Sv. Ján), 25, obchodník, Levoča
- 155. Adam Nittnaus (Bratislava), 22, hospodár, Bratislava
- 156. Karol Steltzer (Bratislava), 25, pekársky majster, Bratislava
- 157. Samuel Wanka (Banská Bystrica), 25, debnár, banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1837

- 158. Jozef Brozik (Sučany), 25, farár, Bratislava
- 159. Pavol Csendekovich (Senica), 33, remeselník, Bratislava
- 160. Samuel Godra (Bohunice), 30, farár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 161. Ján Holvay (Gelnica), 24, zámočník, Prešov
- 162. Eduard Kerk (Poprad), 20, senior a pastor, Prešov
- 163. Karol Paulini (Nitrianska Streda), 22, učiteľ, Bratislava
- 164. Ladislav Paulini (Zemianska Podhradie), 22, pastor, Bratislava
- 165. Alexander Terplau (Ivanovce), 21, ekonóm, Šopron

Zap. 1838

- 166. Daniel Borik (Vrbovce), 22, farár, Bratislava
- 167. Ján Demeter (Poprad), 26, učiteľ, Kežmarok
- 168. Juraj Leinvetter (Rusovce), 19, ekonóm, Blatný potok, Bratislava
- 169. Nathan Motskonyi (Babiná), 24, učiteľ, Bratislava
- 170. Tomáš Pankuch (Chminianske Jakubovany), 25, farár, Prešov

Zap. 1839

- 171. Ladislav Bartholomeides (Kameňany), 22, farár, Šopron, Bratislava
- 172. Alexander Illinyi (Gelnica), 25, obchodník, Prešov
- 173. Jozef Janovics (Malé Zlievce), 32, správca, Banská Štiavnica, Prešov
- 174. Martin Roth (Veľký Slavkov), 25, stavbár, Kežmarok, Prešov
- 175. Eduard Schickedanz (Kežmarok), 22, mešťan, Kežmarok
- 176. Andrej Scholtz (Slov. Ľupča), 24, roľník, Banská Štiavnica, Bratislava

177. Andrej Szolarik (Slov. Ľupča), 25, mäsiar, Banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1840

178. Imrich Krauss (Lipt. Sv. Mikuláš), 25, remeslník, Bratislava

179. Ján Muck (Levoča), 23, krajčír, Levoča

Zap. 1841

180. Juraj Gustav Roszkoff (Bratislava), 27, obchodník s tabakom, Bratislava

Zap. 1843

181. Karol Babirath (Pezinok), 24, pekár, Modra, Bratislava

182. Alois Löberstein (Devín), 25, obchodník, Kežmarok, Levoča

183. Fridrich Urban (Modra), 23, kožiarsky majster, Modra, Bratislava

Zap. 1844

184. Ján Rányi (Sabinov), 23, mešťan, Prešov

185. Ján Varga (Horné Zelenice), 24, ekonóm, Bratislava

186. Samuel Zlocha (Pezinok), 28, kuchár, Bratislava

Zap. 1846

187. Gottlieb Gross (Bratislava), 23, pekár, Bratislava

Zap. 1847

188. Ján Boor (Vrbové), 23, krajčír, Bratislava, Šopron, Modra

189. Karol Rimler (Veľké Leváre), 23, kožušník, Bratislava

Zap. 1849

190. Samuel Brestyansky (Modra), 25, čižmár, Bratislava

191. Wilhelm Michaelis (Bratislava), 20, mäsiar, Bratislava

192. Gustav Unger (Mlynica), 20, pastor, Šopron

Zap. 1850

193. Ján Csajak (Palúdzka), 21, ekonóm, Levoča

194. August Henricy (Necpaly), 25, pastor, Bratislava

195. Michal Jancso (Lipt. Sv. Mikuláš), 30, mešťan, Levoča

196. Samuel Jurenlia (Myjava), 24, remeselník, Bratislava

197. Gustav Kellner (Lipt. Ján)³⁶, 19, farár, Levoča, Kežmarok

198. Ján Svihla (Cinobaňa), 24, kňaz, Prešov, Levoča, Bratislava

199. Daniel Semjan (Sazdice), 28, notár, Bratislava

200. Karol Zorkóczy (Banská Bystrica), 26, Bratislava, Banská Štiavnica

Zap. 1851

201. Ján Dobrutzky (Skalica), 23, mešťan, Bratislava

202. Samuel Justh (Matejovce), 22, stolár, Prešov

203. Gustav Kermeszky (Východná), 24, Levoča

204. Karol Koller (Levoča), 25, remeselník, Levoča

205. Michal Kutzky (Skalica), 23, mešťan, Bratislava

206. Juraj Karol Langhoffer (Holíč), 22, ev. farár, Prešov

³⁶ Podľa SZÖGIHO miesto pôvodu uvedené ako Tészveres, bez bližšieho určenia, ale pravdepodobne ide o názov Vesveres, čiže Liptovský Ján.

- 207. Samuel Liska (Modra), 23, mešťan, Bratislava
- 208. Ján Máday (Kežmarok), 27, mešťan, Prešov
- 209. Pavol Markovics (Radvaň), 22, súkenník, Levoča, Kežmarok
- 210. Ján Polereczky (Mošovce), 19, mešťan, Banská Štiavnica

Zap. 1852

- 211. Simon Benjacs (Nemecká Ľupča), 23, farbiar, Prešov
- 212. Ján Buzak (Zvolen), 22, krajčír, Banská Štiavnica, Bratislava
- 213. Alexander Doleschall (Modra), 22, farár, Modra, Bratislava
- 214. Adolf Heinlein (Banská Bystrica), 22, kožiar, Banská Štiavnica
- 215. Ján Kollár (Mošovce), 23, kožušník, Banská Štiavnica, Bratislava
- 216. Rdmund Kuntz (Poprad), 18, farár v Kežmarku, Kežmarok, Bratislava
- 217. Ján Molitoris (Bohunice), 25, farár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 218. Augustin Ostroluczky (Poltár), 20, farár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 219. Ján Philippi (Stará Lesná), 25, roľník, Kežmarok, Prešov
- 220. Jozef Ranto (Turany), 24, roľník, Banská Štiavnica, Bratislava
- 221. Martin Sebök (Lešť), 26, roľník, Banská Štiavnica, Prešov, Bratislava

Zap. 1853

- 222. Maximilian Holeczy (Dolné Devičany), 23, farár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 223. Adolf Hőncz (Poprad), 22, dvorný sudca, Kežmarok, Prešov
- 224. Tobias Klein (Poprad), 21, mäsiar, Kežmarok, Prešov
- 225. Gustav Molitoris (Bohunice), 24, farár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 226. Wünschendorfer (Majerka), 21, farár, Kežmarok, Prešov

Zap. 1854

- 227. Štefan Bauhoffer (Šamorín), 22, evanjelický farár, Bratislava
- 228. Samuel Jasko (Brezová pod Bradlom), 29, remeselník, Bratislava
- 229. Ján Leška (Vrbovce), 22, remeselník, Bratislava
- 230. Adolf Petrovics (Ľubietová), 23, učiteľ, Bratislava
- 231. Fridrich Wittchen (Spišská Sobota), 22, remeselník, Prešov
- 232. Aurel Wittchen (Ľubica), 22, ev. kňaz, Prešov

Zap. 1855

- 233. Fridrich Baltík (Bohunice), 21, učiteľ, Bratislava
- 234. Gustav Belohorszky (Slov. Pravno), 22, ev. farár, Bratislava
- 235. Eduard Boemisch (Stráže pod Tatrami), 26, ekonóm, Prešov
- 236. Karol Geduly (Kolárovo), 22, ev. farár, Bratislava
- 237. Gustav Moczkovcsák (Pezinok), 11, ev. farár, Bratislava
- 238. Ján Payer (Matejovce), 22, učiteľ, Prešov
- 239. Samuel Styaszny (Rožňava), 29, mešťan, Prešov

Zap. 1856

- 240. Karol Matthaides (Trnovo), 25, statkár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 241. Samuel Weisz (Spišská Nová Ves), 22, mešťan, Prešov

Zap. 1857

- 242. Adam Bolvansky (Pribilina), 25, remeselník, Banská Štiavnica
- 243. Ján Borbis (Vrbica), 24, roľník, Kežmarok
- 244. Peter Brasatoris (Krupina), 31, učiteľ, Bratislava
- 245. David Julius Kuntz (Poprad), 19, farár, Kežmarok

Zap. 1858

- 246. Michal Nandrássy-Dallen (Kameňany), 23, Rožňava, Prešov

Zap. 1859

- 247. Gabriel Belohovszky (Slov. Pravno), 23, farár, Bratislava
- 248. Andreas Chorváth (Bodorová), 23, roľník, Banská Štiavnica
- 249. Ján Kovács (Hostie), 22, roľník, Banská Štiavnica
- 250. Ján Kraitz (Modra), 22, kožiar, Šopron
- 251. Juraj Mrva, (Zvolen), 23, pekár, Banská Štiavnica, Bratislava
- 252. Rudolf Muher (Bratislava), 21, tkáč, Bratislava
- 253. Karol Raab (Banská Bystrica), 19, remeselník, Šopron
- 254. Alexander Süle (Veľký Grob), hospodár, Šopron
- 255. Štefan Zsarnoviczky (Trenčín), 26, učiteľ, Bratislava

Zap. 1860

- 256. Andrej Bukva (Modra), 22, mešťan, hrnčiarsky majster, Modra, Bratislava
- 257. Jozef Holuby (Lubina), 24, farár, Modra, Bratislava
- 258. Maximilian Hudecz (Bzová), 24, riaditeľ sklárskej huty, Banská Štiavnica, Prešov, Pápa, Šopron
- 259. Gustav Huszár (Trenčín), 22, ekonóm, Trenčín, Šopron, Bratislava
- 260. Ján Kardos (Nemecká Ľupča), 23, Banská Štiavnica, Prešov
- 261. Andreas Meleki (Nemecká Ľupča), 24, farbiar, Rožňava, Prešov
- 262. Ľudovít Piffko (Stará Turá), 27, učiteľ, Bratislava
- 263. Fridrich Karol Steltzer (Prietrž), 21, farár, Šopron, Bratislava
- 264. Jozef Szakal (Bodina), 25, farár, Blatný Potok
- 265. Pavol Szániszló (Moldava nad Bodvou), 27, farár, Blatný Potok

Zap. 1861

- 266. Július Bohus (Nem. Ľupča), 24, učiteľ, Kežmarok, Rožňava, Prešov
- 267. Fridrich Gretzmacher (Spišská Belá), 21, mešťan, Kežmarok, Šopron
- 268. Gabriel Izák (Turany), 24, učiteľ, Banská Štiavnica, Levoča, Prešov

Zap. 1862

- 269. Karol Roth (Veľké Zálužie), 24, úradník, Bratislava
- 270. Ľudovít Štúr (Modra), 20, farár, Banská Bystrica

Zap. 1863

- 271. Štefan Fajnor (Brezová pod Bradlom), 19, remeselník, Bratislava
- 272. Hostivít Lojko (Tisovec), 20, učiteľ, Prešov
- 273. Ján Marecsek (Vrbovce), 19, remeselník, Modra, Banská Štiavnica
- 274. Karol Pulvermacher (Leovča), 20, krajčírsky majster, Levoča

275. František Švehla (Turčiansky Sv. Martin), 23, stolársky majster,
Tešín, Prešov

276. Ján Soltész (Ostrá Lúka), 28, učiteľ, Prešov

277. Ferdinand Soltész (Babiná), učiteľ, Prešov

Zap. 1864

278. Samuel Adriany (Veľká), 22, učiteľ, Prešov

279. Jozef Hodža (Rakša), 23, mlynársky majster, Levoča

280. Daniel Lajko (Tisovec), učiteľ, Kežmarok, Prešov

281. Pavol Štefánik (Krajné), 19, farár, Banská Štiavnica, Bratislava

282. Alexander Trokan (Kostolná), 19, farár, Tešín, Bratislava

283. Cyril Zoch (Jasenová), 19, farár, Levoča

Zap. 1865

284. Viliam Droppa (Banská Bystrica), 19, rektor, Békešská Čaba,
Banská Štiavnica, Sarvaš

285. Eduard Japchen (Levoča), 22, debnár, Levoča

286. Pavol Roy (Nové Mesto nad Váhom), 25, farár, Bratislava

287. Ľudovít Zsambokréthy (Zemianske Lieskové), 20, Bratislava

Zap. 1867

288. Martin Bujna (Bohunice), 21, Banská Bystrica, Banská Štiavnica

Zap. 1868

289. Pavol Beblavý (Vrbovce), 21, mlynár, Revúca

290. Ľudovít Čulík (Skalica), 20, súkenník, Revúca

291. Ján Laco (Liptovský Trnovec), 21, roľník, Levoča

292. Pavol Polereczky (Mošovce), 24, správca, Bratislava

293. Štefan Sasko/Šaško (Brezová pod Bradlom), 22, staviteľ organov,
Sarvaš

294. Gustav Schmidt (Bratislava), 18, profesor, Sibiu

Zap. 1869

295. Samuel Bodický (Červeňany), 19, Lučenec, Banská Bystrica, Revúca

296. August Chotvás/Chotvács (Mokrú Lúka), 19, farár, Levoča,
Miškovec, Revúca, Rožňava

297. Pavol Králik (Krajné), 21, strihač súkna, Modra, Revúca

Zap. 1870

298. Andreas Bella (Liptovský Sv. Mikuláš), 19, kožušník, Revúca

299. Ján Boor (Pohronský Bukovec), 18, farár, Kisújszállás, Revúca,
Bratislava

300. Ján Csajka/Čajka (Mošovce), 24, mešťan, Revúca

301. Ján Dalak/Ďalak (Hybe), 21, kováč, Revúca

302. Pavol Dinga (Nové Mesto nad Váhom), 19, ekonomický úradník,
Bratislava

303. Ján Hardlicska (Holič), 24, kožušník, Bratislava

304. Michal Káldi (Kapušany), 25, hospodár, Bratislava, Šopron

305. Bohuslav Laciak (Ozdín), 19, učiteľ, Revúca

306. Samuel Oremus (Banská Štiavnica), 26, kováč, Banská Štiavnica, Prešov
307. Michal Rohaček (Stará Turá), 21, mešťan, profesor, Revúca
308. Samuel Schultz (Banská Štiavnica), 22, ekonóm, Banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1871

309. Milidech Blaskovich/Blaškovič (Drienové), 19, farár, Revúca
310. Ľudovít Vitéz (České Brezovo), 20, učiteľ, Revúca
311. Pavol Zoch (Jasenová), 20, Prešov, Revúca
312. Samuel Zorkóczy/Zorkócy (Radvaň), 25, strihač súkna, Banská Štiavnica

Zap. 1872

313. Mikuláš Abaffy (Nitra), 19, farár, Revúca
314. Titus Barbierik (Horné Devičany), 20, učiteľ, Revúca
315. Michal Bodický (Špania Dolina), 20, Lučenec, Revúca
316. Karol Borsuk (Skalica), 21, garbiarsky majster, Skalica, Bratislava
317. Ján Hrivnák (Mošovce), 22, kováčsky majster, Revúca
318. Jozef Maliak (Revúca), 19, tkáčsky majster, Revúca
319. Samuel Tomasik/Tomašik (Chyžné), 19, farár, Levoča, Revúca

Zap. 1873

320. Michal Forberger (Žakovce), 24, poľnohospodár, Kežmarok, Prešov
321. Matthias Kmet (Bobrovček), 21, roľník, Revúca, Kežmarok
322. Peter Marusiak (Hybe), 21, roľník, Levoča, Revúca

Zap. 1874

323. Jozef Dobrucky/Dobrocky (Mošovce), 20, farár, Revúca
324. Jozef Hodža (Sučany), 19, farár, Turč. Sv. Martin, Rožňava
325. Andrej Polereczky/Polerecky (Mošovce), 21, kožušník, Revúca
326. Jozef Szlávik (Dačov Lom), 19, roľník, Revúca

Zap. 1875

327. Anton Konček/Koncsek (Dvorec), 32, roľník, Revúca, Sarvaš
328. Gustav Koriczánszky/Koricsánsky (Terany), 18, farár, Banská Štiavnica, Revúca, Nagykőrös
329. Ján Simkovič (Liptovský Trnovec), 20, roľník, Kežmarok, Rožňava

Zap. 1876

330. Juraj Janoška (Dolný Kubín), 20, roľník, Turč. Sv. Martin, Kežmarok, Revúca
331. Ján Liffa (Bátovce), 24, garbiarsky majster, Banská Štiavnica, Bratislava
332. Pavol Novák (Dolný Kubín), 18, farár, Turč. Sv. Martin, Revúca, Bratislava, Miškovec, Kežmarok

Zap. 1877

333. Ján Pavol Seberiny (Banská Štiavnica), 20, profesor, Viedeň

Zap. 1878

334. Ján Miloslav Hroboň/Hrobon (Lipt. Sielnica), 19, farár, Revúca, Kežmarok
 335. Michal Klimo (Bodice), 25, kožušník, Revúca, Kežmarok
 336. Juraj Szlávík (Dačov Lom), 18, roľník, Revúca, Banská Štiavnica
 337. Móric Puasztler (Réca), 18, ekonóm

Zap. 1881

338. Samuel Hezsler (Modra), 24, kožušník, Bratislava
 339. Karol Medveczky (Zvolenská Slatina), 21, farár, Banská Štiavnica, Revúca, Bratislava
 340. Ladislav Novomestzský/Novomestsky (Skalica), 22, mlynár, Skalica, Bratislava

Zap. 1882

341. Juraj Quotidian (Benice), 22, statkár, Bratislava, Banská Štiavnica

Zap. 1883

342. Ján Holéczy (Kostolné Moravce), farár, Banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1885

343. Ľudovít Maróthy (Ľuboreč), 22, farár, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1886

344. Žigmund Križan (Dolné Záriečie), 20, farár, Trenčín, Bratislava

Zap. 1893

345. Július Bodnár (Uderiná), učiteľ, Banská Štiavnica, Bratislava

Zap. 1894

346. Krištof Chorvat (Slovenské Pravno), 22, farár, Banská Štiavnica

Zap. 1895

347. Ján Horváth (Blažovce), 25, roľník, Banská Štiavnica, Šopron

Zap. 1899

348. Emil Wanitsek (Bratislava), 26, obchodník, Bratislava

Zap. 1902

349. Milan Hlavacs (Horné Ozorovce), 26, učiteľ, Bratislava

Zap. 1904

350. Štefan Sasko/Šaško (Brezová pod Bradlom), 23, učiteľ, Sarvaš

351. Samuel Zoch (Cерово), 22, učiteľ, Šopron

Zap. 1905

352. Viliam Lajda (Holiša), 23, agrárnik, Bratislava

Zap. 1907

353. Jozef Karol Kalmár (Rožňava), 19, továrnik, Viedeň, Salzburg

354. Rudolf Müller (Gelnica), 22, strojný zámočník, Sarajevo

355. Fedor Fridrich Ruppeldt (Lipt. Sv. Mikuláš), učiteľ, Lipt. Sv. Mikuláš

Zap. 1909

356. Ján Hysko (Ružomberok), 23, obuvník, Ružomberok

357. Ján Janči (Brezová pod Bradlom), 25, Kecskemét

Zap. 1910

358. Michal Július Jamnický (Vavrišovo), 23, farár, Bratislava

Zap. 1912

359. Ján Bázlik (Pukanec), 22, farár, Banská Štiavnica, Spišská Nová Ves

360. Miloslav Bibza (Mošovce), 21, roľník, Šopron

Zap. 1917

361. Zoltán Galambos (Réca), 22, farár, Bratislava

362. Ján Miroslav Štefaník/Stefanik (Brezová pod Bradlom), 21, obchodník, Bratislava, Šopron

V rokoch 1820 – 1918 študovalo na viedenskom protestantskom teologickom ústave 362 študentov pochádzajúcich z územia dnešného Slovenska. Celkovo v tomto období absolvovalo svoje štúdium 933 študentov, študenti zo Slovenska spomedzi nich tvorili viac ako 38 %. Pochádzali z celého územia dnešného Slovenska, početné zastúpenie mali najmä študenti zo Spiša. Medzi častými miestami pôvodu sa vyskytuje Bratislava, taktiež aj Bratislavská župa, región Turca, Novohradu, Gemera, čiže študenti pochádzali z tradičných evanjelických regiónov dnešného Slovenska. Jednotlivé matričné záznamy nám podávajú aj informáciu o sociálnej štruktúre študentov protestantskej teológie, kde mali uviesť informáciu o zamestnaní otca. Údaje o zamestnaní otca sa objavujú takmer pri každom údaje. Pri študentoch protestantskej teológie nie je prekvapujúce zistenie, že najpočetnejšia skupina študentov pochádzala z tradičnej evanjelickej rodiny, kde otec bol v službách cirkvi na rôznych pozíciách, až štvrtina z nich pochádzala z farárskych rodín. Mnohí zo synov sa rozhodli nasledovať otca vo svojom budúcom povolání a vstúpiť rovnako ako oni do služieb cirkvi. Ďalšiu početnú skupinu tvorili študenti pochádzajúci zase z učiteľských rodín, ich otcovia na rôznych pozíciách zastávali učiteľské povolania. Mnohí zo študentov taktiež prichádzali z remeselníckych rodín, kde sa ich otcovia venovali rôznym remeselným povolaniam, zastúpení sú napr. tkáči, kožušníci, farbiari, garbiari, mäsiari, pekári, kováči. Študenti taktiež pochádzali aj z roľníckych rodín. Menšie zastúpenia mali študenti pochádzajúci z miest, kde pri otcovi uvádzali ako zamestnanie mešťan. Medzi menej frekventovanými zamestnaniami nájdeme obchodníkov, ekonómov, úradníkov, zámožnejších továrnikov.

Ďalšia informácia, ktorú je možné získať z matričného záznamu, je miesto stredoškolského štúdia každého študenta. Viac ako polovica študentov absolvovala svoje stredoškolské štúdium v Bratislave, až 184 študentov (cca 51 %). Ďalšie mestá sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

Miesto stredoškolského štúdia

Mesto	Počet študentov	percento
Bratislava	184	51 %

Prešov	59	16,3 %
Kežmarok	51	14 %
Banská Štiavnica	44	12 %
Revúca	34	9 %
Šopron	26	7 %
Levoča	23	6 %
Modra	9	2 %
Rožňava	7	1,9 %

Viacerí študenti študovali viac ako na jednej inštitúcii, zastúpené sú školy nielen z územia dnešného Slovenska. Zaujímavé sú údaje týkajúce sa prvých slovenských gymnázií. Napriek svojej krátkej existencii sa prvé slovenské gymnázium v Revúcej stalo 5 najnavštevovanejšou školou slovenských evanjelikov, budúcich absolventov viedenského teologického inštitútu. Prví z nich sa na viedenskú školu zapísali v roku 1868, posledný v roku 1881, čiže 6 rokov potom, ako bolo gymnázium zatvorené.

Protestantský teologický ústav (neskôr) fakulta vo Viedni sa po svojom otvorení stal vyhľadávanou školou pre slovenských evanjelikov, spomedzi ktorých sa viacerí uplatnili aj na pedagogických postoch nielen na uhorských, ale aj zahraničných školách.

Dejepis a učitelia histórie v začiatkoch moderného slovenského vzdelávacieho systému*

Mária Tonková

Prvé dve etapy moderného slovenského vzdelávacieho systému pre históriu (dejepis) možno jednoznačne ohraničiť symbolickými rokmi 1918 – 1939 – 1945. Zaiste nemožno tvrdiť, že by na súčasnom slovenskom území nefungovali jednotlivé kvalitné vzdelávacie ustanovizne už pred rokom 1918, a týka sa to aj ich učiteľského zboru. Celkovo však od posledných desaťročí 19. storočia uhorský školský systém nedokázal držať krok ani len so školstvom v rakúskej časti monarchie, takže úroveň niektorých stredných škôl vo väčších mestách, resp. vysokých škôl vytvárali skôr výnimku než charakteristický stav systému. Uhorské vyučovanie výlučne v maďarskom jazyku, s výnimkou niekoľkých cirkevných školských ustanovizní platné pre všetky typy škôl, znamenalo pre obe časti budúceho štátu dôsledky, ktoré zaznamenáva známa štatistika negramotnosti z roku 1910: kým negramotnosť v českých krajinách postihovala len 2,4 %, v slovenských župách až 34,9 % populácie. Tento stav sa síce začal rapídne zlepšovať hneď po prvých rokoch existencie nového štátu, aj v jeho prvom desaťročí však boli údaje tohto typu nelichotivé. Možno len potvrdiť známe konštatovanie, že vzdelávaciemu systému na Slovensku hrozil všeobecný kolaps ešte v prvých mierových rokoch, a to i bez bezprostredného povojnového chaosu (boje s maďarskými vojskami na slovenskom území, devastácia a ničenie školských zariadení a budov), ktorý neutešenému stavu len pridal.³⁷ To môžeme opakovať aj pri zohľadnení skutočnosti, že českému školstvu vojnová situácia takisto nepriala (mimo iného pravidelne sa znižujúce materiálne výdavky na školstvo). Menej sú známe kroky meniace už v takýchto tesne povojnových podmienkach vlastnú štruktúru „slovenského“ vzdelávacieho systému a v súvislostiach tejto state kroky stvárnajúce podobu jeho humanitného vzdelávania. Komplikovaná situácia a možná hrozba – rozvrat systému namiesto jeho postavenia na základy, ktoré budú vyhovovať národnej emancipácii – sa pritom špecificky týkali otázok rýchlo sa vynárajúcich pri zabezpečení podoby vyučovania v predmetoch venujúcich sa výchove a lojalite občanov nového štátu.³⁸ Zjednodušene povedané – s menšími ťažkosťami sa medzivojnové vzdelávanie na Slovensku mohlo

* Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0123/16 *Učitelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*.

³⁷ KÁZMEROVÁ, Ľubica: Medzivojnové premeny školstva a kultúry. Vznik a rozvoj slovenského školstva. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol.: *Slovensko v 20. storočí*. 3. zväzok : *V medzivojnovom Československu : 1918 – 1939*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 154.

³⁸ Podrobnejšie pozri: TONKOVÁ, Mária: Civics and Civic Education in the Slovak Republic – its Traditions and Current Situation and Model in Relation to History Teaching. In: *Prace Historyczne : Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 2015, n. 142, zeszyt 2, s. 219-242.

budovať, resp. bez väčších metodologických problémov mohlo „v matematike, fyzike, nemčine či latinčine nadväzovať na fundament Magyar Allami Népiskoly alebo Kegyesrendigimnázia“ ...„ale inak na tom boli učitelia českoslovenčiny v slovenskom znení a dejepisu“. ³⁹

Politickú vážnosť, ktorú rýchlejšej štrukturálnej premene školského systému v humanitných predmetoch špeciálne v dejepise pripisovali aj práve sformované štátne orgány, ukazujú všetky provizórne opatrenia podnikané ministerstvom školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO) od začiatkov roku 1919, všetky bleskové kurzy slovenčiny a vlastivedné kurzy informácií o novom štáte a jeho usporiadaní a pod., usporiadané pre učiteľov na Slovensku už v letných mesiacoch Referátom MŠaNO. Akú váhu v týchto opatreniach ministerstvo pripísalo výučbe histórie, to zreteľne potvrdzuje skutočnosť, že práve pre tento predmet v tom istom roku, ako vôbec prvé, vydalo učebné plány dejepisu. Ich text vypichuje, aby „zvláštny dôraz“ [bol] *položený na tie historické osobnosti a udalosti, ktoré sú dôležité pre štát československý. Vo všetkých triedach – hlavne však na vyššom stupni – treba prihliadať k tomu, aby problémy sociálne a politické boli spracované so zreteľom k výchove občianskej; treba teda zdôrazňovať primerane k chápanosti žiakov momenty štátotvorné a všímať si vývoj štátu*.⁴⁰ Program je, samozrejme, cielený predovšetkým na podmienky v bývalej predlitavskej časti nového štátu; situáciu na Slovensku charakterizuje skôr inštitucionálny stav ministerského ústredia, v ktorom otázky slovenského školského systému ešte v nasledujúcom roku (keď ministerstvo pôsobí na dané podmienky relatívne vybudovane) zaštituje len štvorčlenný *Odbor V. pro slovenské školství*, z čoho (prinajmenej) traja jeho pracovníci boli Česi.⁴¹ Koncept osnov sa však priamo dotkol problematiky z najzávažnejších – pomeru výučby jednotlivých časových období i výučby národných a svetových dejín, rovnako ako konkrétnej tematiky historických procesov považovaných za dôležité. Pre ôsmu tried u základných škôl sa napríklad ďalej stanovovalo: „*učivo do roku 1526 nech je obmedzené na výklad dejín území československého štátu*“, plán ale pokračuje vetou, ktorá akoby symbolicky načala všetky budúce koncepcné problémy československej dejepisnej výučby: „*...dejiny rakúskeho panstva budú preberané zo stanoviska oslobodených Čiech*“. Otázku, ako hovoriť o slovenskej minulosti

³⁹ LIPTÁK, Lubomír: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava :Kalligram, 1999, s. 148.

⁴⁰ Doplnky a zmeny v učebných osnovách jednotlivých predmetů na středních školách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*(ďalej *Věstník MŠaNO*), 1919, s. 251-268, s. 251.

⁴¹ Ministerstvo, školské úrady, vysoké strední a odborné školství. In: *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty*, 1920, č. 1; s. 9. Dostupné na internete: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:c15d4eb1-0f43-11e3-9439-005056825209?page=uuid:2a9a1a90-0fb0-11e3-9439-005056825209>>; Prednostom odboru bol Jaroslav Vlček. Relatívne väčšie personálne obsadenie – 43 mien objavíme pri menoslove okresných školských inšpektorov vtedajších 46 školských okresných úradov na Slovensku (dva z nich sú však úrady v Užhorode, tri OÚ sú neobsadené; i tu je však neporovnateľná situácia, a to nielen v porovnaní s kvantitatívnymi údajmi o obsadení úradníkov pre české, ale i pre nemecké školstvo; časť okresných slovenských školských inšpektorov je českého pôvodu. Tamže, s. 9, 26, 11-25.

nového štátu, konkrétne pripomenula len časť venovaná druhému ročníku gymnázií: starovek „československých zemí“ sa mal vykladať „s neustálym zreteľom na Slovensko”.⁴²

Inými slovami, prvý vzdelávací program československého dejepisu riešil otvárajúce sa otázky výkladu minulosti pre mladú generáciu v istom zmysle prakticisticky až utilitárne, ale zreteľne sa v ňom rysujú štátotvorné ambície Československa. Pravdaže, prvotné plány treba vnímať a posudzovať aj ako svedectvo vtedajšej celospoločenskej atmosféry i spomínaného povojnového stavu, poukazujú na zmes eufórie i obáv a zároveň nástojčivých úvah o tom, ako (či možno) aj prostredníctvom humanitnej výučby nový štát budovať a posilňovať, reflexívnejšie metodologické koncepty ešte od nich ťažko očakávať. Zároveň prvýkrát narazili na otázku, čo bude cesta medzi pročeskoslovensky a užšie pronárodne orientovaným vlastenectvom.

Že už prvé načrtnuté cesty obsahu československého školského dejepisu neboli nepremyslené, či prinajmenej: že sa po celý čas existencie štátu pokladali za určujúce, svedčia však predovšetkým ich ďalšie medzivojnové osudy. Zdanlivo narýchlo pripravený koncept z roku 1919 zostal s miernymi úpravami v platnosti na všetkých stredných školách (gymnáziách) do konca školského roka 1932/1933, až od nasledujúceho školského roka sa postupne, počnúc prvým ročníkom, zavádzali nové osnovy.⁴³ Zhodou okolností sa vypracúvali pod vedením ministra slovenského pôvodu (Ivan Dérer), a tak by stálo aj za úvahu bližšie rozviesť, do akej miery práve jeho pôvod prispel ku koncepcným zmenám v identifikovaní zmyslu, účelnosti i funkčnosti výučby (národnej) minulosti. Nové osnovy totiž priznávajú, že pri výbere učebnej látky a pri jej usporiadaní treba dbať: „...aby sa prihliadalo na čiastočne rozdielne potreby a záujmy študujúcich rôznych vyučovacích jazykov a rôznych „zemí“ Republiky“.⁴⁴

Dejepis sa na školách začal vyučovať okamžite, občiansku výchovu ako povinný predmet nižšieho i vyššieho (tam ako náuku) stupňa národných škôl štát zavádzal až v školskom roku 1922/1923 (na Slovensku s problémami). Pripomíname to preto, že základné vzdelávacie ciele občianskej náuky sa nápadne podobali úlohám dejepisu: v podstate šlo o pragmatické upevnenie

⁴² *Věstník MŠaNO*, 1919, s. 253, 259.

⁴³ NĚMEC, Mirek: Škola mezinárodem a státem. Dějepis na středních školách v meziválečném Československu. In: *Historiascholastica I* [online]. Praha : Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2010, s. 51. Dostupné na internete:

<http://www.historiascholastica.com/sites/www.historiascholastica.com/files/HS/hs1/Historia_Scholastica_I_NE_MEC.pdf>. Minuciózne faktografické údaje o medzivojnových dejepisných osnovách na nižších, resp. základných typoch československých škôl vybrané zo známych *Věstníkov MŠaNO* prináša práca M. Jirečka, sú zaujímavé pre pripomenutie postupov reorganizácie nižšieho a vyššieho stupňa slovenského základného školstva, nemenia však vyznenie, resp. základné tézy našej štúdie. JIREČEK, Miroslav: Výukadějepis na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1918 – 1939 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, roč. 25, 2011, č. 1, s. 3-20.

⁴⁴ NĚMEC, Škola mezi národem a státem, s. 51.

autority štátu a jeho systému.⁴⁵ V štáte zdôrazňujúcom demokratické princípy ním budovaného politického systému mal dejepis mládež zoznamovať s národnou minulosťou (a s „pokrokovým dedičstvom svetových dejín“), ale tak, aby formoval nový typ svetonázoru i morálky žiaka zároveň jednotné vedomie československej štátnej príslušnosti, ciele (i jednotlivé programy – osnovy občianskej náuky) to zdôraznili ešte jednoznačnejšie: „*Sústavnejšie pestovanie občianskej náuky a výchovy náležite pedagogicky odstupňované má byť zárukou, že naše školy budú nám lepšie, ako bolo možno dosiaľ, vychovávať uvedomelých republikánov znalých svojich občianskych práv i povinností v najširšom zmysle, schopných sebe samým dávať dobré zákony a seba spravovať*“.⁴⁶

Hoci predovšetkým vzdelávanie v občianskej výchove (náuke) vzbudzovalo od počiatku až do konca republiky značné vášne a množstvo sporov,⁴⁷ ibez konkrétnejších podrobností je zrejmé, že aj presadzované ciele a zámery dejepisného vzdelávania sa na Slovensku museli stretnúť s rozmanitými problémami a viacerými námietkami. A to sa pritom nemusíme bližšie dotýkať ani budovanej unifikovanej podoby inštitucionálnej školskej siete. Práve preto je však namieste pripomenúť ešte jeden aspekt medzivojnového československého dejepisného modelu. Dnešní učitelia dejepisu by určite ocenili, ako jeho zásady a princípy evokujú premyslene odstupňovanú latku náročnosti výučby v príslušných ročníkoch, ba čo viac, ako za základný spôsob žiackej práce v predmete pokladajú „*získavanie vedomostí a zručností vlastným úsilím*“ – už vtedy celá výučba chcela podnietiť trvalejší záujem o vzdelávanie aj po skončení povinnej školskej dochádzky. Dnešným slovníkom pedagógov povedané – v medzivojnovom modeli sa zdôrazňovali v pravom slova zmysle súčasné „*žiacke kompetencie*“: samostatnosť, samostatná práca a samostatné vyjadrovanie. Prízvukoval sa

⁴⁵ LETZ, Róbert: *Slovenské dejiny IV. 1914 – 1938*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 286.

⁴⁶ Prejav ministra školstva Vavra Šrobára v poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia, 26. júna 1922. In: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, zv. XIIa: *Slováci pri budovaní základov Československej republiky* (ďalej *Slováci pri budovaní základov*). Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013, s. 323.

⁴⁷ Pretože v štúdiu vedome pripomínáme podobnosť vyučovacích zámerov a cieľov oboch predmetov(a treba do týchto súvislostí zahrnúť aj zemepis, ktorý patril do jednej skupiny predmetov), nakrátko upozorňujeme na, podľa nás podstatnú, príčinu oveľa väčších vášní vzbudených zavádzaním občianskej výchovy (náuky): v pročeskoslovenskom modeli občianskeho vzdelávania sa najvypuklejšie odrazili rozdielne podmienky dvoch nerovnakých súčastí novovzniknutého organizmu. Pôvodná predstava štátu o humanitnom vzdelávaní mladej generácie jej aktívnom vedení k občianstvu bola predstavou o čisto laickom či sekulárnom vzdelávaní. Hoci spor skončil víťazstvom cirkvi, občianska výchova nahradila povinné vyučovanie náboženstva len vtedy, ak rodičia písomne požiadali vedenie školy o povolenie, aby ich dieťa náboženskú výchovu nenavštevovalo, argumentácia dôležitej časti slovenskej politickej reprezentácie proti presadzovanému predmetu i argumenty, ktoré zazneli pri prerokúvaní školského zákona, poukazujú na oveľa väčšiu hĺbku základných problémov, ktoré vo vzťahu k politicky ovplyvneným novozavádzaným vzdelávacím princípom bude mať kultúrne odlišné, konzervatívnejšie nábožensky orientované slovenské prostredie. Výchova k republikanizmu a predovšetkým k propagovanému spoločenskému kultúrnemu systému sa vnímala ako „*neverecká morálka nového predmetu*“, „*vlča oblečené do barančej kožičky*“, formulácie ktoré šikovne skrývajú svoje „*protináboženské, proticirkevné úmysly a plány, akurát že protináboženská „pokroková mentalita“ ich uskutočňuje pomalším spôsobom*“. Pozri: Prejav poslanca A. Hancka v poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia 27. júna 1922. In: *Slováci pri budovaní základov*, s. 324-326; Tiež: Školský plebiscit. In: *Slovák*, roč. 6, 5. októbra 1924, č. 227a, s. 1.

odklon od tradičných frontálnych foriem výučby – od výkladovo-reproduktívneho typu hodiny k dialogickým metódam práce (besedy na vyučovacej hodine) či k exkurziám, poznávaniu historických pamiatok v blízkom okolí školy – bydliska žiakov, miestnych múzeí a pod., to všetko malo umožniť lepší kontakt žiakov s poznávanou realitou. Ich prostredníctvom sa mala rozvíjať aj kreativita žiakov a posilňovať ich sociálne väzby s okolím.⁴⁸ Dobová terminológia kurikulárnych dokumentov hovorí o tzv. „činnej škole“, rozoberá vzťah medzi výchovou a vzdelávaním (podiel kognitívnych a emotívnych zložiek, racionálne poznanie verzus morálka a výchova). Zaujímavým prvkom medzivojnovkej metodiky výučby dejepisuje aj jeho zaradenie. Podľa osnov a malého školského zákona bol na meštianskych školách začlenený do tzv. „*vecných náuk*“, ktoré na nižšom stupni znamenali (čiastočne) tzv. prvouku, na strednom stupni vlastivedu, na vyššom zemepis, dejepis, prírodopis a prírodovedu. Zdôvodnením bolo spoločné pomenovanie, resp. vymedzenie ich cieľa: *poznávanie človeka, prírody a spoločnosti* v organickom, prírodnom i spoločenskom prostredí a rozvíjanie duševného života žiakov pre ich spoločenské úlohy, mal sa vytvoriť „vecný základ“ pre ich svetonázor. Model medzivojnového dejepisného vzdelávania akoby skutočne riešil celú problematiku svojho učebného procesu v duchu aktuálnych pedagogických zásad.⁴⁹ I český historik kritický voči bohemocentristickým znakom medzivojnových dejepisných osnov priznáva, že práve ich stručné, málo konkrétne poňatie, ktoré až na výnimky vlastne detailne nerozpísovalo učebnú látku, umožňovalo učiteľom postupovať vo vlastnom výklade selektívne, v zhode s regionálnymi podmienkami, teda vlastne (bohemo) centristický akcent upravovať a otupovať, prípadne postupovať takmer samostatne.⁵⁰ Uvedené názory možno podporiť i všeobecnou realitou medzivojnovkej vzdelávacej praxe: stručnosť základných „kurikulárnych dokumentov“ v medzivojnovkej československej republike (teda učebných osnov) bola charakteristická nielen pre dejepis (či občiansku náuku) – všetky osnovy pre všetky typy škôl určovali učivo len v hlavných rysoch, vtedajšie vrcholné školské inštitúcie nevydávali podrobnejšie učebné plány, naopak, školy si spracúvali prepracovanejšie samostatné osnovy, v ktorých si učivo delili a tie im schvaľoval príslušný školský inšpektor, resp. od tridsiatych rokov ich pripravovala učiteľská porada za vedenia príslušného inšpektora. Učebné osnovy určovali aj počettýždenných vyučovacích hodín jednotlivých

⁴⁸ Podrobnejšie: TONKOVÁ, Civics and Civic Education; por. tiež: KÁZMEROVÁ, Vznik a rozvoj slovenského školstva, s. 154-166, s. 159.

⁴⁹ Učebná osnova pre meštianske školy slovenské č. 54.840 z 31.1. 1920 . In: *Věstník MŠaNO*, roč. II, 1919 – 1920, č.5, s. 71-79; *Věstník MŠaNO*, roč. III, 1920 – 1921, s. 70-71: ľudové školstvo na Slovensku. Výnos MŠaNO zo dňa 6. mája 1930, č. 47.415, ktorým sa upravujú normálne učebné osnovy pre školy ľudové. In: *Věstník MŠaNO*, roč. XII, 1930, zošit 5, s. 176-294; Výnos MŠaNO zo dňa 6. júna, ktorým sa stanovujú normálne učebné osnovy pre meštianske školy. In: *Věstník MŠaNO*, roč. XIV, 1932, zošit VI, s. 88-113.

⁵⁰ NĚMEC, Škola mezi národem a státem, s. 52.

predmetov v príslušných stupňoch škôl, ale tiež možnosti hodiny spájať alebo premiestňovať.⁵¹

Mnohé znaky vzdelávacej reality dvadsiatych rokov však zároveň dosvedčujú, že československá slovenská spoločnosť si len veľmi zložito vytvárala reálny vzťah voči konkrétnej podobe matérie dejepisu i ostatných podobných predmetov. Začiatkom 20. rokov sa výhrady týkali skôr praktických výčitiek zmenám zamestnávania vyučovania podľa jednotlivých ročníkov. K viacerým nedorozumeniam dochádzalo počas prvých krokov harmonizovania českého (rakúskeho) a uhorského školského systému,⁵² alebo do nich jednoznačne zasahovali predovšetkým politické zápasy o charakter a smerovanie štátu (spomínané konflikty občiansku výchovu). Unifikačná podoba formujúceho sa školského systému bola čoraz zrejmejšia a nemáme dôvod obhajovať jej tendencie, hlavne v oblasti usilujúcej historizmom ako procesom sprítomňovania minulosti podporiť štátnu politiku. Že sa československý či čechoslovakistický výklad dejepisu spoločných dejín zmenil skôr na interpretáciu (vybraných kapitol) českých dejín, je tiež zrejmé. Spomínané osnovy z roku 1919 ako konkrétny zámer pre najvyššiu triedu najrozšírenejších stredných škôl (prinajmenej v Česku, ale podobný stav sa mal dosiahnuť aj na Slovensku) teda oktávu reálnych gymnázií priamo určovali: *„Zvýšená starostlivosť nech sa venuje menovite dejinám doby husitskej a českej reformácie, obšírnejšie treba hovoriť a jej duch vykresliť o dobe pobielohorskej.“* Aké možnosti však mohli začiatkoch ponúknuť slovenskí špecialisti na vzdelávanie, čo bolo možné zo vzdelávacieho systému Slovenska postaviť proti unifikácii ako zmysluplné alebo účelné v oblasti informácií z národnej minulosti? Niektoré návrhy priniesli prvé slovenské dejepisné učebnice pre elementárne vzdelávanie

⁵¹ TONKOVÁ, Civics and Civic Education, s. 226-227; por.: JIREČEK, Výuka dejepisu na školách obecných a mešťanských, s. 3-20.

Pre informácie o týždenných časových dotáciách vyučovacích hodín dejepisu na jednotlivých typoch škôl (a ročníkov) v medzivojnovom Československu vrátane slovenských, ich zmien v jednotlivých etapách a v porovnaní s dotáciami pre zemepis a občiansku výchovu/náuku pozri podrobné sumarizujúce tabuľky M. Jirečka: JIREČEK, Výukadejepisu na školách obecných a mešťanských. Okrem už spomínaných príbuzných cieľov dejepisu a občianskej výchovy/náuky zaujímavý je práve dôraz na spoločnú prácu dejepisnej a zemepisnej výučby. Zmeny učebných osnov dejepisu z roku 1919 sa rovnako dotkli zemepisu, pričom výnos žiada, aby sa na začiatku vyučovania týchto predmetov – t. j. na začiatku školského roku 6. ročníka meštianskej školy – najskôr venovali 2 – 3 vyučovacie hodiny zemepisnej látke, aby sa najskôr *„vytvoril zemepisný podklad pre výklady dejepisnej látky zo starovekých dejín“*. V prípade potreby sa ubrané hodiny dejepisu mohli v priebehu roka nahradiť. Podobný postup sa mal uplatniť aj v druhom ročníku meštianskych škôl pri zakomponovaní učiva občianskej náuky do dejepisných hodín. Tamže, s. 9.

⁵² *„...slovenské učiteľstvo, ktoré sa dosiaľ riadilo uhorskými zákonmi a k nim primeranou učebnou osnovou, ocitlo sa vo veľkej neistote a bezradnosti ... odkázané na svoje vlastné schopnosti, získané v maďarských prípravovniach a na svoju či dlhšiu, či kratšiu učiteľskú prax...“*. Väčšina učiteľov chápala nové osnovy ako zbytočne zúžené: *„...nemohla pochopiť, prečo sa nedopraje slovenskému dieťaťu aj tých vied, ktoré sa dosiaľ v rámci dejín „ústavovedy“... vyučovali [...prírodopisu, fyziky, chémie...] a ktoré boli označené v uhorskej čiže maďarskej osnove ako zvláštne predmety ... vydaní osnovu každý považoval za „diletantský“ pokus školskej vrchnosti...“*, končí súveky zainteresovaný svedok a profesionálny popis situácie. *„Tento všeobecný názor bol neraz prejavovaný štipľavým spôsobom ...“*. NEDBALEK, Ľubomír: Pojem vyučovania vlastivedy ako predmetu ľudovej školy. In: *Národná škola*, roč. 1, 1923, s. 268-269.

(pováčšine tiež z pera českých autorov – učiteľov pôsobiacich na Slovensku), viac či menej úspešné výsledky týchto pokusov sa opreli o niektoré témy z oblasti národnej emancipácie v 19. storočí (štúrovci, rok 1848) a viac či menej úspešne využili postavy Štúra, Hurbana, Štefánika a Hlinku.⁵³ Uhorská časť habsburskej monarchie v posledných rokoch pred rozpadom bola jasným typom viacnárrodného štátu, v ktorom škola, a o to viac dejepisné vyučovanie, slúži ako nástroj zlomenia národného vedomia občanov s iným než štátnym jazykom a kultúrou. Český systém historického vzdelávania bol už pred vojnou inštitucionálne ukotvenejší, už preto po vojne vplyvnejší. Predvojnové rakúske úrady monarchie jednoduchšie povoľovali dejepisné učebnice, ktoré sa venovali národným dejinám, pokiaľ cenzúra usúdila, že nie sú nelojálne k „rakúskemu vlastenectvu“ (preto mohla už roku 1914 prvýkrát vyjsť asi najslávnejšia, v každom prípade najpoužívanejšia, československá dejepisná učebnica Josefa Pekařa. Jej vtedajší názov je symptomatický: *„Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke království a zemím v říšské radě zastoupeným“*.) Koncom 20. rokov k spontánnejším či individuálnym výčitkám viditeľnejšie pribúdajú aj hlbšie ukotvené rozdielne stanoviská o spôsobe integrácie minulosti do spoločenského vedomia (slovenských) dospievajúcich. Aké historické argumenty používať ako príklady a vzory z národnej minulosti k podpore určitej politickej línie, zámeru či postoja, aké historické tradície ako vhodné rozvíjať, aké míľniky v dejepisnej výučbe považovať za kánony národnej minulosti, to všetko sa postupne dostalo na program dňa. Odpovede uvádzané v dovtedajších osnovách prestali postačovať i napriek tomu, že metodika vyučovania dávala jednotlivým školám už spomínaný väčší priestor. Akoby prestávali stačiť aj „dérerovské“ osnovy, hoci práve tie prvýkrát komplexnejšie riešili problém kolektívnej interpretácie dejín vo viacnárrodnom štáte, resp. štáte s viacerými národnými menšinami. (Netreba zabudnúť, že československý medzivojnový školský dejepis nezápasil len s problémom vhodnej dejinnej interpretácie „čechoslovakizmu“, teda hľadania historických argumentov pre účelovú integráciu slovenskej a českej minulosti do jedného celku, zápolil aj s inou „prítomnosťou minulosti“: vhodnou dejinnou reflexiou pre ďalšie národné menšiny. Vzdelávacia politika štátu sa v skutočnosti realizovala na ôsmich jazykovo odlišných školách, pričom je evidentné, že napríklad so syntézou štátneho patriotizmu a jednotlivých menšinových nacionalizmov musela naraziť na napríklad v nemeckom (maďarskom) národnostnom školstve).

Dérerovské osnovy, zdôrazňujúce, že treba prihliadať *na čiastočne rozdielne potreby a záujmy študujúcich rôznych vyučovacích jazykov*

⁵³ Podrobnejšie: BOCKOVÁ, Anna – TONKOVÁ, Mária: Between apology and refusal, between persuasion and manipulation – Andrej Hlinka in the forming of institutionalized memory of the Slovak Community. In: JULKOWSKA, Violetta – Werner Wiktor (eds): *Memory of Heritage – Heritage of Memory*. Poznań, 2016, s. 278-304.

a rôznych „zemí“ Republiky“ dokázali odbúrať dlho v textoch inštrukcií zdôrazňovanú potrebu redukcie nemeckých a rakúskych dejín a naopak zdôrazniť potrebu začlenenia viacerých významných osobností nemeckých dejín do výučby (to prirodzene bolo dôležité pre nemeckú menšinu), rovnako tak zdôrazniť potrebu väčšieho dôrazu na vysvetľovanie česko-nemeckých a zároveň slovensko-maďarských vzťahov, ale i sústredenia sa na významné historické procesy smerujúce k humanite, nezabúdajú na pripomínanie dejín iných slovanských národov v etapách presahujúcich významom ich národné dejiny či vtedy, keď úzko súviseli s československými dejinami a pod; to všetko spolu s výraznými návrhmi zameranými na zlepšenie a zmodernizovanie dejepisnej didaktiky. Pre českého historika sú príkladom učebného programu, ktorý „nastavil skutočne moderné rámcové podmienky učebného plánu ... [pre] zmysluplnú syntézu štátnych a národných historiografií a pohľadov na dejiny“ a ľutuje, že sa do rozbitia prvej republiky nestihol plne presadiť.⁵⁴

Zhruba v čase vydania zmodernizovaných celorepublikových osnov sa teda aj slovenské prostredie už systematickejšie zaoberalo koncepčnými problémami s vyučovaním dejepisu. Dosiaľ presnejšie nepoznáme kvalifikáciu a profesionálne zázemie slovenských učiteľov dejepisu a chýbajú nám širšie spracované údaje o personálnych obmenách pedagogického zboru (vyučujúcich dejepisu) na slovenských základných i stredných školách, ktoré budú nepochybne zaujímavé práve pre druhé desaťročie medzivojnového dvadsaťročia (ale i obdobie prvej slovenskej republiky), keď pribúdajú slovenskí absolventi učiteľských odborov a rieši sa tak problém s nedostatočnou kvalifikáciou či jednoducho komunikačnými problémami vyučujúcich zo začiatkov medzivojnového Československa. Spolu so zisťovaním počtu pedagógov profesionálne vyučujúcich dejepis, sumárnejším špecifikovaním kvality ich profesionálnej kvalifikácie, sa budeme musieť odznova pýtať: boli v čase vzniku československej republiky práve učitelia dejepisu indoktrinovaní dovtedy existujúcou oficiálnou propagandou viac než učitelia iných predmetov? Do akej miery im spôsoboval problémy nový komunikačný jazyk predmetu? V súčasnosti sa odznova upozorňuje na skutočnosť, že mnohí učitelia, ktorí pre výučbu dejepisu boli okolo roku 1918 na Slovensku „k dispozícii“ skutočne neboli etnickí Maďari. Nemuseli byť ani maďarizovaní Slováci (napriek predpokladanému absolvovanému štúdiu na maďarských vyšších, resp. vysokých školách). Chýbala im prostá komunikačná zručnosť v slovenčine na potrebnej odbornejšej úrovni, ako o tom hovoria niektoré individuálne svedectvá? Súčasné slovenské dejepisectvo je jednoducho ešte hodne dlžné poznaniu počiatkov vlastnej disciplíny v jednej zo svojich najdôležitejších vetiev – dejinách výučby dejín. V každom prípade však, impulzy k nespokojnosti nad dovtedajším vnímaním

⁵⁴ NĚMEC, Škola mezi národem a státem, s. 52.

národných dejín, obrazom národnej minulosti vytváraným (nielen) v školskom prostredí prichádzali z viacerých oblastí. Reinterpretácia národnej minulosti, jej symbolickej prítomnosti v živote slovenskej spoločnosti sa stávala v problémoch 30. rokov minulého storočia čoraz zjavnejšou súčasťou verejnej politiky apolitickou kauzou. Iným podstatným stimulom sa však stal vzťah medzi rýchlym rozvojom vedeckých foriem novovzniknutej – resp. aspoň novo sa rozvíjajúcej – slovenskej historiografie a interpretáciou jej výsledkov do československého kontextu: historiografie i historickej (dejepisnej) výučby.

Tak ako pred rokom 1918 zo zrejmých dôvodov nejestvoval pevný slovenský systém dejepisného vzdelávania, tak sa dá len s istým podmienkami hovoriť o ucelenej slovenskej historickej vede. (Tým nechceme povedať, že by neexistovali historické práce, inštitúcie a aj významné slovenské historické myslenie). Rovnako tak však stále fungovalo aj spochybňovanie jej objektívnych predpokladov a prirodzeného kontextu. A v novom štáte sa ešte roku 1925 zamýšľal významný český historik a známy československý politik Kamil Krofta vo svojej štúdii *O úkolech slovenské historiografie* nad tým, či môže alebo nemôže existovať samostatné slovenské dejepisectvo. Možnosť existencie samostatných slovenských dejín nepopieral, konštatoval však, že čo sa na jeho poli doteraz úctyhodne, s veľkým úsilím a láskou vykonalo, *sú len náhodné útržky z plnosti dejinného života*.⁵⁵ Slovenský historický výskum sa však čoskoro po vzniku nového štátu veľmi dynamicky rozvíjal a ako vieme, práve v univerzitnom prostredí vysokoškolských učiteľov – na novej bratislavskej univerzite. Prvými jej učiteľmi – profesormi histórie boli Česi, ktorí pracovali – podobne ako mnohí vtedajší stredoškolskí učitelia – v oblasti slovenských dejín – len nemnohí však zrástli s novým prostredím. Hoci ešte aj v medziobdobí svetových vojen v slovenskom dejepisectve pôsobila aj historicky odborne neškolená staršia generácia politikov, publicistov, sociológov, národohospodárov, z ktorých mnohí z nich žili i publikovali v presvedčení o organickej jednote slovenského a českého národa a pod vplyvom svojho československého stanoviska hodnotili slovenskú národnú minulosť, veľmi rýchlo sa formovala najmladšia generácia historikov, ktorá prevzala kritické zásady pozitivistickej školy, zbavila sa idealizujúceho pohľadu, ktorý viedol staršie generácie a rovnako rýchlo budovala pevné vecné základy nového pohľadu na národné dejiny. Výsledky novej historiografie sa veľmi rýchlo dostali do čoraz zrejmejšieho sporu so základnou oficiálnou doktrínou medzivojnového československého štátu a teda aj s tým, ako ju štát propagoval v dejepise. Najcharakteristickejším znakom tohto vývoja zaiste je známy spor o vymedzenie pojmu československých dejín a vedecky precízne vycibrené stanovisko Daniela Rapanta v jeho príspevku *v Československých dejinách*,

⁵⁵ KROFTA, Kamil: *O úkolech slovenské historiografie*. Cit podľa: KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství*. Praha : 1997, s. 953.

rovnako ako jeho interpretácia pojmov národ, uhorský národ, stav a pod. D. Rapant už na prelome 20. – 30. rokov čoraz jednoznačnejšie zdôrazňoval predovšetkým skutočnosť, že nehistorické spájanie slovenských dejín s českými a nerešpektovanie uhorského kontextu slovenských dejín bude v konečnom dôsledku kontraproduktívne pre samotný zámer česko-slovenského zbližovania. Jeho argumentácia, upozorňujúca na limity analýz spoločného smerovania oboch národov z hľadiska možností a nástrojov historiografie, precízne vysvetlila aj súdobé problémy výučby dejepisu. Akceptuje, že napríklad učebnice svoj výklad minulosti riešia predovšetkým vo vedomí aktuálnych spoločenských a politických cieľov („jednotiace hľadisko pomerov vnútorných“ vytvárajúce „jednotiacu koncepciu pre minulosť“). Ale: „...chcieť národné vedomie zjednotiť oživovaním dejinných udalostí zo živého záujmu národného vedomia vypadnuvších alebo sa mu priamo protiviacich je počínanie beznádejné a vzbudzuje len odpor“.⁵⁶

Rapantove názory, presvedčivo a zrozumiteľne formulujúce zásadné problémy, ktoré pôsobi a ďalej spôsobí dejepisná výučba priveľmi mechanicky sledujúca oficiálnu štátnu doktrínu sa v metodike slovenského dejepisu v ucelenej podobe objavili až koncom 30. rokov. Prvé spory sa odohrávali čiastočne v zákulisí – povedzme, že na pôde jednotlivých škôl. Boli čiastočne skryté aj vďaka už spomínanej relatívne značnej slobode školských učebných plánov – teda v ich možnostiach samostatne si vytvárať značne samostatný program dejepisnej výučby, niektoré témy školské plány tak mohli priamo vyradiť iné, naopak, zaradiť, navyše umožňovala sa značná možnosť k výučbe regionálnych dejín. Tlejúce rozpory sa odzrkadľujú napríklad v učebnicových textoch. Prvé dejepisné učebnice pre základné školy prvého a druhého stupňa s veľkou rýchlosťou napísali českí autori – stredoškolskí učitelia a historici zároveň, postupne sa k nim pridávajú aj slovenskí autori. U jedných aj u druhých v nasledujúcich rokoch v ich ďalších učebniciach zreteľne vidíme napríklad postupnú zmenu v dôraze na jednotlivé témy, zdôrazňovanie iných či vynechávanie pôvodných súvislostí toho ktorého textu a pod. Posuny prirodzene zaznamenáme len pri systematickej detailnej analýze vtedajších učebnicových textov. Najčastejšie ich objavíme napríklad v témach reformácie a protireformácie, husitizmu a husitského hnutia, hodnotenia jednotlivých kráľovských uhorských dynastií, štúrovcov a bernolákovcov a pod.⁵⁷ Charakteristický posun v priebehu dvadsaťročia objavíme pri hodnotení viacerých slovenských historických osobností, na druhej strane, keďže aj domáca medzivojnová scéna má svoje vnútorné pory, protirečivé hodnotenia osobností v dejepisných učebniciach

⁵⁶ RAPANT, Daniel: Československé dejiny. Problémy a metódy. In: *Od pravěku k dnešku : Sborník prací z dějin československých; k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, díl II. Praha : Historický klub, 1930, s. 531-563.

⁵⁷ Podrobnejšie: BOCKOVÁ – TONKOVÁ, Between apology and refusal, s. 285-288.

tak nemusia zrkadliť len meniaci sa čas.⁵⁸ Ako špecifický príklad vystupuje učebnicové hodnotenie Andreja Hlinku od prvých učebníc z roku 1919 cez dvadsiate po tridsiate roky. Hlinka sa však do slovenských učebníc dostal ako žijúca osobnosť, takže metamorfózy hodnotenia (pripomínania – nepripomínania) jeho roly v slovenských dejinách, siahajúce od apológie po jednoznačné odmietanie, majú aj viac politický podtón. Zjednodušene a zhrnutím: častokrát zdanlivo len mierny posun v podaní informácií o rovnakej problematike jednak odhaľuje vnútorné dilemy, ktoré sa objavili čoskoro po roku 1918 pri formovaní (žiadanej) novej kolektívnej pamäti Slovákov, jednak otázky, ktoré pri hľadaní vhodných historických symbolov pre budovanie súdržného spoločenstva riešili ideológovia, politici i autori učebníc. Učebnice v istom zmysle jednoznačnejšie než práce úspešne sa formujúcej slovenskej historiografie odкрývajú širšiu súveku atmosféru, v ktorej sa upevňovali a modifikovali nové predstavy Slovákov o vlastnej minulosti.

Počas zostrujúcich sa latentných rozporov a konfrontácií v ponímaní zmyslu československých a slovenských dejín aj oficiálne učebné texty prinajmenšom čoraz horšie zodpovedali prevládajúcej spoločenskej atmosfére. Platí to aj v súvislosti s asi najkultivovanejšou podobou učebnicového textu, ktorú slovenskí žiaci v priebehu medzivojnového obdobia dostali k dispozícii: stredoškolskou učebnicou československých dejín Josefa Pekařa (prednostne určenou pre najvyššie ročníky druhého stupňa vzdelávania). Školské nariadenia uviedli čiastočne upravené vydanie pôvodnej práce renomovaného historika do programov českého i slovenského dejepisného učiva už roku 1921, používala sa v priebehu celého takmer dvadsaťročia trvania republiky aj v nemeckých a maďarských prekladoch, v roku 1937 vyšla v čiastočne upravenej a skrátenej podobe.⁵⁹

Výnimočnú kvalitu Pekařovej učebnice nemožno spochybniť ani dnes, hoci práve kritické hlasy pedagógov o jej údajnej náročnosti viedli k

⁵⁸ Ako typický príklad uvádzame učebnicu *Dejiny československého národa: Dejepis pre slovenské ľudové školy známeho a plodného autora slovenských dejepisných i vlastivedných učebníc a učebníc ďalších predmetov Jozefa Koreňa*. (KOREŇ, Jozef: *Dejiny československého národa. Dejepis pre slovenské ľudové školy a pre opakovacie školy*. Prešov: Nákladom Štehtrovho knihkupectva, 1922. 63 s.). Jej text sa usiluje interpretovať proces slovenskej a českej modernej národnej emancipácie ako obrodienie československého národa (pravda zároveň bližšie rozoberá prvé a druhé slovenské obrodienie a české obrodienie) slovenské a české udalosti roka 1848 poníma ako československý odboj (hoci znova s priznanou rozdielnou charakteristikou českého a slovenského povstania); striktné odsudzujúci slovník popisujúci priebeh maďarizácie ani zďaleka neskĺzava do emocionálne vypätého bulvárnejšieho podtónu niektorých iných učebníc. Učebnica dokázala zhodnotiť ako „statočného muža“ Ferencu Deáka, pretože na sneme roku 1868 presadil národnostný zákon (a nezabudla pripomínať pálenie kníh „rozzúrenými [katolíckymi] kňazmi“ v čase rekatolizácie v Čechách. Hodnotenia F. Deáka podobne ako ďalšie stanoviská textu zodpovedajú dlhodobejším postojom dejepisných textov slovenských cirkevných evanjelických škôl. O A. Hlinkovi nie je v učebnici priama zmienka, pričom vyšla v období, keď drvivá väčšina textov pre slovenské školy dokázala účelne využívať a adorovať Hlinkovu osobnosť. BOCKOVÁ, – TONKOVÁ, Between apology and refusal, s. 285.

⁵⁹ PEKAŘ, Jos[ef]: *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha : Nákladem Historického klubu v Praze – Klementinum, 1921, 198 s.; PEKAŘ, Josef – KLIK, Josef: *Dějiny československé pro nejvyšší třídy školských tříd středních*. 2. podst. zm. a skr. vyd. Praha: Historický klub, 1937. 174 s.

prepracovaní, ktoré vyšlo na sklonku prvej československej republiky s autorským vkladom ďalšieho známeho historika a autora učebnicových textov Josefa Klika.⁶⁰ Slovenskí didaktici a učitelia dejepisu na jej kritike prezentovali svoje už jednoznačne sformulované predstavy o korektnej, funkčnej a účelnej podobe slovenského dejepisu v spoločnom štáte. Na prvom československom zjazde historikov (1937) v sekcii venovanej výučbe dejín slovenskí delegáti vystúpili so stanoviskom, že všetka chvála o hodnotách Pekařovej učebnice je zbytočná, ak sa textu nevytkne jeho základný problém – *nízke, predovšetkým však principiálne nesprávne zastúpenie slovenských dejín*.⁶¹ Pekařov výklad pritom možno považovať za výklad pohybujúci sa v existujúcom štátnopolitickom rámci, pričom skúsený historik sa nepokúša násilne konštruovať československý národ tam, kde nejestvuje, ba naopak, trpezlivo a racionálne vníma možnosť rozdielnych národných naratívov komunit žijúcich v medzivojnovom československom štáte. Jeho zmienky o Slovákoch, ich formovaní, existencii a kultúrnom živote, území od raného stredoveku až po dvadsiate storočie sú organicky včleňované aj do uhorského kontextu, bez násilného hľadania československých dejinných „súvislostí“, bez zbytočnej dramatizácie a páťosu. Aspoň súčasný čitateľ si môže uvedomiť ďalšiu prednosť textu: sústredenú pozornosť venovanú nielen politickým prípadne kultúrnym, ale aj hospodárskym a sociálnym dejinám, dokonca grafická úprava sa blíži dnešným kritériám učebnicových textov (napr. kratšie podnápisy charakterizujúce jednotlivé súčasti každej z ôsmich kapitol na bočných listách príslušných strán). Zmienovaný druhý, Klikom upravený a napokon aj do slovenčiny preložený variant učebnice, prihliadajúci na spomínané výčitky (teda text aj s rozsiahlejším zastúpením slovenských dejín) vyšiel prineskoro na to, aby sa mohol ujať v širšom vzdelávacom kontexte slovenského okruhu.⁶²

Lenže pohľad na kvality Pekařovej učebnice nemôže zastrieť závažnejší problém, ku ktorému smerovalo vystúpenie slovenských referentov zjazdu. Ich vystúpenie je len jedným zo svedectiev, že aj slovenským pedagógom sa postupne darilo riešiť deficit spôsobený reštriktívnym uhorským vzdelávacím systémom a jeho školskou politikou. Odlišnejšie vnímaný slovenský kolektívny obraz minulosti sa prejavil a začal propagovať najskôr vo vlastných slovenských textoch pre nižšie školské ročníky, v 30. rokoch však už zo Slovenska zaznievali hlasy komplexnejšie formulujúce celý základný problém historického vzdelávania vo viacnárodnom štáte: spôsob začlenenia rôznych nacionálnych perspektív do integrovaného výkladu. Ku

⁶⁰ FLEGL, Michal: Historik Josef Klik. Nad knihou Bohumila Jirouška. In: *Rodopisná revue on-line* [online], roč. 15, 2013, č. 1, s. 26. Dostupné na internete: <http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2013-1/25-27_flegl-klik.pdf>.

⁶¹ ŠIKURA, Ján: Učebnice dějepisu. In: *První sjezd československých historiků 1937*. Praha, 1938, s. 273.

⁶² PEKAŘ, Jos[ef]: *Dejiny československé pro nejvyšší třídu středných škol*. Spracoval Josef Klik, poslovenčil Cyril Chorvát. Praha, 1938.

koncu 30. rokov a špecifickyna spomenutom zjazde československých historikov jednoznačne odznali dôvody a motívy, pre ktoré si slovenskí pedagógovia želali viac *uhorskej a slovenskej* problematiky pri výučbe (*uhorským dejinám, pokiaľ sa odohrávali v slovenských krajoch*), prečo len dodatky slovenských reálií v poslovenčených učebniciach nemohli stačiť pri prirodzenom vytváraní a budovaní jednotného štátneho organizmu, výchove k „*uvedomelému československému vlastenectvu*“. Ich požiadavka na spôsob, ktorým treba tvoriť skutočnú integrovanú syntézu československých dejín, ak sa má budovať politický československý národ bola jasná a slovenský referent na zjazde bol napokon ešte dôslednejší: ako prirodzený postup pre skutočnú výchovnú syntézu spoločných dejín žiadal aj rovnocenné poznávanie dejín slovenského partnera v českom prostredí –ich inkorporovanie do učebníc priamo určených pre české prostredie, teda nielen zaužívaný opačný postup.⁶³

V medzivojnovom dvadsaťročí rokov 1918 – 1938 sa tak slovenskému dejepisu a jeho reprezentantom podarilo dospieť k jasne vyhraneným, zrozumiteľným a adekvátnym stanoviskám o funkčných zásadách sprítomňovania minulosti dospelávajúcej generácii. Hlboký politický zvrat po páde československej republiky so sebou prinášal zosilnený nápor dejinnej argumentácie, resuscitáciu niektorých historických tradícií, ale i premyslenejšie rozvíjanie skôr začatých reflexií, dôslednejšiu interpretáciu (ale i účelovú reinterpetáciu) už prijatých historických kánonov a medzníkov národnej minulosti. To všetkov paradoxnej situácii nie veľmi priaznivých politických podmienok a zároveň pri možnostiach ďalej rozvíjať národnú historiografiu. Prinovej politickej objednávke, novej kolektívnej sebareflexii a zároveň pri výučbe mladej generácie sa najcharakteristickejším symbolom stala dejepisná učebnica Františka Hrušovského (resp. zjednodušené verzie jeho rovnomennej historickej práce *Slovenské dejiny* v záväzných variantoch pre výklad dejín na stredných i základných (ľudových) školách).⁶⁴

Resumé

The Study analyzes the first steps of the modern Slovak History Education Building emerging analyzes under the conditions of a multinational state of the first Czechoslovak Republic, with parallels to the similarity of the objectives of History Teaching and Learning with other School Humanities. The Education Policy of the state represents through the primary education

⁶³ ŠIKURA, Učebnice dějepisu, s. 271-273.

⁶⁴ HRUŠOVSKÝ, František: *Slovenské dejiny* : Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská : 1940. 208 s.; Dunaj : *Dejepis pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1939, 100 s.; Dunaj : *Učebnica dejepisu pre slovenské ľudové školy*. 2. opr. Vydanie. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1941. 100 s.

documents and confronts it with the new entitlements of gradually emancipating Slovak Education. Specifically, it points out the close relationship between the development of the scientific forms of Slovak Historiography and the presentation of the ideas of the teachers of History on the correct content of the Slovak History Teaching. The forms of the emerging modern Slovak History Teaching and Learning are presented also by the basic trends of the texts of Slovak history text books.

DOKUMENTY

Úvaha o učiteľskom povolání na konci 19. storočia

Miriam Viršínská (ed.)

Vzdelávanie a školstvo nepochybne predstavovali dôležitú prioritu slovenského národnopolitického programu. Významnú úlohu pri jeho realizácii zohrávala osobnosť učiteľa. V slovenskom prostredí absentoval dostatočný počet kvalifikovaných učiteľov, kvalitné vzdelanie sa stalo dostupné len pre malú časť slovenského obyvateľstva. Slovenskí učitelia od rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867 museli čeliť maďarizačnému tlaku, výsledkom ktorého malo byť vytvorenie jednotného politického národa. Pedagógovia, ktorí dostali diplom pred rokom 1879, pred prijatím zákonného článku 18/1879 o povinnom vyučovaní maďarčiny na ľudových školách, boli povinní osvojiť si za štyri roky maďarskú reč v predpísanom rozsahu. V prípade, že by túto podmienku nespĺnili, mali na vlastný účet zamestnávať pomocného učiteľa, ktorý by mohol vyučovať maďarčinu na ľudovej škole. Taktiež zriaďovateľ školy (obec, cirkev) sa postaral o penzionovanie takéhoto učiteľa, aby získal namiesto neho iného, ktorý by už mal novú predpísanú kvalifikáciu a bol by schopný vyučovať maďarčinu. Táto skutočnosť sa v tomto období odrazila negatívne na vývine samotnej pedagogiky i pedagogickej spisby.

Napomôcť zvyšovanie kvalifikácie učiteľského povolania mali viaceré slovenské pedagogické odborné časopisy. Jedným z nich bol v rokoch 1885 – 1897 *Dom a škola* redigovaný Karolom Salvom. Toto periodikum svojimi článkami aktivizovalo slovenský národný, kultúrny život, svojimi aktivitami upriamovalo záujem slovenskej verejnosti na základné školstvo. Časopis slovenským učiteľom prinášal informácie o dianí v školstve, o pedagogickom myslení z celej Európy, ako aj ponúkal východiská z problémov, s ktorými sa stretávali učitelia pri svojom povolaní. Mnohí autori, aktívni slovenskí pedagógovia, približovali svoje náhľady na aktuálne problémy pedagogiky, metodiky i didaktiky vyučovania všetkých predmetov. Jedným z takýchto autorov bol aj Ján Vávra, ktorý v uverejnenom článku upriamil pozornosť na ciele výučby na slovenských školách.

VÁVRA, Ján: Prečo a ako máme viesť mládež k samostatnému upotrebeniu vlastných síl a schopností. Úvahy, prednesené na konferencii učiteľskej dekanátu dolno-trenčianskeho. In: *Dom a škola*, 1891, roč. VII, č. 5 – 6, s. 133-138.¹

Z mnohých výrokov znamenitých paedagogov o konečnom ciele výchovy povšimnul som si zvlášte výrok Diesterwegov.² Cieľ výchovy je samočinnosť v službe pravdy, krásy a dobroty. Je síce i lepší, určitejší výrok, opravdový kresťanský cieľ označujúci a ten je: Bohu podobnosť, no výrok zpomenuťého paedagoga nevytvára tento, lebo kto má cieľ stať sa Bohu podobným, musí len dobrou a pravde slúžiť, ktorá ho vysvobodí, a čo je dobré a pravdivé, je spolu i krásne.

Diesterweg so svojim určením podáva viacej istý výmer výchove, ako jednaniu.

Cieľ výchovy je i cieľ života. Život zjavuje sa v činnosti, a tá činnosť dôstojná svobodnej duše má byť samostatná, jako i Kollár hovorí: „Život má býti dílo vlastní duše.“ A tak tedy hlavnou úlohou výchovy je, aby človeka na ten stupeň rozumnej a mravnej bytnosti doviedla, kde svoje myšlienky samostatne a správne bude vedieť sriaďovať, zásady životné si stavať, zásady iných sebavedome prijímať a podľa nich život svoj riadiť.

Prečo je potrebné, aby mládež skrz výučbu a výchovu k takejto samostatnosti vedená bola, mienim nasledovne odpovedať.

Keď povážime duševné vlastnosti chovanca a jeho určenie jako človeka, nahliadnuť musíme, že nemáme do činenia s mŕtvou hmotou, ale s dušou rozumnou, s osobou, svobodnú vôľu a svoj vlastný cieľ majúcou. A by ale súc na seba zanechaný na púti života pod vplyvom okolností s tej pravej cesty nevybočil, výchovou k tomu má byť dovedený, aby sám bol v stave ďalej v živote si byť vychovávateľom, vodcom, riaditeľom svojich ciest, záležitostí a okolností. Áno, počas výučby-výchovy treba ostríť smysly chovanca, brúsiť rozum, bystrosť a užitočnými vedomosťami obohacovať pamäť, šľachtiť srdce, cit, myseľ, riadiť k dobrému vôľu a vyvíňovať, upevňovať jeho charakter, ktorý je podmienkou samostatnosti, aby mal v živote toľko mravnej sily, žeby ho pomery, potreby, žiadosti a okolnosti života nesklátili, sem i tam nestrkaly a nehádzaly.

K mravnej sile intelektuálnej samostatnosti nepochybne družiť sa musí i hmotná neodvislosť. Veď známe to všetci veľmi dobre, že chudoba odoberá nám možnosť alebo aspoň hatí nás blahodarne účinkovať, robí nás neschopnými odporovať zlému, ničí svobodu. Preto treba viesť chovanca k samočinnosti, aby časom s pričinením svojim zabezpečil si čestným spôsobom hmotný blahobyť, ktorý je jednou z najdôležitejších podmienok

¹ Dokument po gramatickej stránke neprešiel jazykovou úpravou, je publikovaný v pôvodnej, neupravenej podobe s ponechaním dobového štýlu, slovosledu a gramatických chýb.

² Adolf Diesterweg (1790 – 1866); nemecký pedagóg a organizátor nemeckého učiteľského hnutia.

samostatnosti, lebo len vtedy môže rozhodnejšie činne vystúpiť a svoj um, svoje sily upotrebiť ku pracovaniu i za obecné dobro a tak sa stať hodným, užitočným členom spoločnosti ľudskej.

Považujme ďalej, ako má byť dieťa pomaly postupne k tejto samostatnosti vedené.

Predmet tento vyhľadáva predne známosť ľudskej prirodzenosti ohľadom jej vloh, náklonností, žiadostí, tužieb a to jak v ohľade duševnom tak i telesnom. Treba ďalej brať do povahy i vek chovanca, v ktorom má výchova túto úlohu započat' a dokončiť, lebo rozum s vekom prichodí a tak i samostatnosť, ku ktorej chce výchova priviesť chovanca.

Ponevác tento stupeň vývinu duševného len výučbou-výchovou — tedy školou — môže dosiahnuť: mienim otázku túto len so stanoviska nášho učiteľského považovať. Veľmi by sa ale mýlil, kto by myslel, že vedenie chovanca k samostatnosti sa len v škole započína. Veľmi mnoho môže a má aj v tom to ohľade už i domáca výchova vykonať, na pr. ponechaním dieťaťa na seba, hrou. Mnohý, ktorý zpod dozoru a ochrany rodičov nevyšiel, je temer cez celý život dieťaťom a zostáva nerozumnou, nesamostatnou, zdetinštenou bytosťou, hovorí Niemayer.³ Dieťa probuje svoj um, svoje sily upotrebiť ponajprv pri hre. Koľké pole samočinnosti ponechané tam dieťaťu, zvlášte kde vedené bolo k tomu. A čo tie deti, o jejichž duševnom vývine sa nikto nestaral? Na seba zanechané, nie žeby nečinne živorili — zvlášte keď sú zdravé, ale zabehnú do toho krásneho sveta detinského, ku hrám, kde si nadobúdajú známosť vecí, cvičia telo, myseľ, ducha, vtip, rozvahu, umelosť. A či tvorivosťou, jakú dokazujú pri tých hrách, nedávajú najavo svoje samostatné jednanie?

Tedy do školy privedené dieťa stojí už na istom stupni vývinu duševného. Čo je tu úlohou školy, to nám krásne označuje Komenský: „Netřeba nic z těch věcí (osvícenost, cnost, pobožnost) do člověka vnášeti, má je již v sobě sám hned od přirození, jen aby tiž kořenové před záhubou chránění byli a pomoc k jadernému se ujímání a náležitému ratolesti pouštění, též mocnému se rozkládání a zdarnému ovocí rozkvetání měli, toho jest potřeba.“ Nakrátko, úlohou školy je duševné schopnosti chovancove ďalej vyvíňovať a prispôsobniť ho k dosiahnutiu určeného cieľu: k samočinnosti v službe pravdy, krásy a dobroty.

To učiníme prostriedkom pravého spôsobu vyučovania a cvičením žiakov. Vyučovanie má dve stránky: vecnú a formálnu; tam tá zjednáva známosť, táto ale bystrí rozum. Pretríbenosť formálna je väčším prospechom pre človeka, jako učenosť vecná. Zabudnúť ale nesmieme, že rozum len prostriedkom známosť môže skutky svoje spravovať, a tak potrebné je, aby škola na obidve stránky výučby zretel mala, ináč môže výchova chybný smer vziať.

³ August Hermann Niemeyer (1754 – 1828), nemecký teológ, pedagóg a literát.

Vezmime predne do povahy vecnů stránku výučby, pod ktorou rozumieme sám predmet, učivo a osvojenie tohože. Jednou najhlavnejšou podmienkou zdarilej výučby je dokonalý výber a roztriedenie učebnej látky. — Za merítko pre život potrebných vedomostí, ktorými pamäť chovanca obohacovať máme, má nám slúžiť duch detinský. Každý učebný predmet v celku i v čiastkach tak treba usporiadať, aby tomu stupňu, na ktorom duch detinský vo vyvíňovaní sa nalezá, primeraný bol. To žiada i Komenský, keď hovorí: „Treba se ve všem ku pochopitedlnosti veku a prospěchu uspůsobnovati.“

Na základe tomto vypracovaný učebný plán podával by nám dopodrobna čo, koľko a kedy potrebné prevziať, no vážne hlasy, ktoré sa ozvaly proti preprúženosti i z takých miest, kde je riadne desaťmesačné navštevovanie školy, dosvedčujú, že náš plán nestojí na tom základe, lebo náramne mnoho požaduje, menovite od škôl nerozdelených, takže kto by chcel zodpovedať požiadavkám učebného plánu, musí preplniť duševný žalúdok žiakov, ktorí tú kopu známostí zažiť, stroviť nebudú v stave. Kto by sa ale chcel o to pokúsiť, docieli najviac toľko, že bude môcť pri zkúške brillirovať a mnohým nevedomým oči zaslepiť; chovanci jeho ale učili sa len škole a nie životu.

Chceme-li vytknutý cieľ dosiahnuť, chovancov skutočne pre život prispôsobniť, musíme z neprehľadných pokladov ľudských vedomostí len to nevyhnutne najpotrebnejšie, najdôležitejšie vybrať a toho osvojenie najvýdatnejším spôsobom obľahčovať, aby oni učivo dokonále rozumeli, v pamäť uviedli, žeby ho časom samostatne, svobodne použiť mohli. A preto pri výbere učiva buď našim pravidlom to známe Kollárovske: „Lépe málo a dobre, než mnoho a piano.“

Čo ale zabezpečuje dokonále osvojenie takto duchu detinskému primeraného učiva, pri tom zjednáva i formálnu stránku výučby a výdatne prispieva k výchove samostatných ľudí, je dobrá forma vyučovacia. Známe viac foriem vyučovacích: deiktickú (ukazovaciú), akroam atickú (podávaciú), mnemonickú, autodidaktickú, induktívnu, heuristickú atď. Každá z týchto má svoje dobré stránky, no pri vyučovaní ani jednu nemôžeme upotrebiť výlučne. Užívanie jejich závisí z čiastky od predmetu, z čiastky od duševného vývinu chovancov.

Všetky tieto spomenuté spôsoby sústredňujú sa v tak zvanej methode Sokratesovej⁴ — vypytovaním sa rozvíňovať. Forma táto užívaná zvlášte vo vyšších triedach je korunou spôsobilosti vyučovateľskej. Ona požaduje od učiteľa, aby učivo náležite prezkušmal, prezrel a aby bol neustále vedomým ohľadom duševných potrieb žiakov svojich. Spôsobom týmto vyzvedá, čo chovanci jeho už znajú, čo jim je málo povedomé, čo ešte celkom neznáme. To vyzvediac, vedie jich ďalej, tu i tu rozpravou alebo hlavne náležite

⁴ Sokratova metóda spočíva v analýze pojmov, dosiahnutej formou dialógu, čo má za úlohu viesť k ustáleniu všeobecných pojmov.

kladenými otázkami. Náhlady a pravdy žiakovi nepodáva, ale k tomu jich vedie, aby jich sám vynášiel a poznal.

Jako som vyššie spomenul, učiteľ nemôže chovancov vždy len otázkami viesť, ale musí rozprávať, prednášať, podávať, — predstavy lebo obnoviť, spojiť alebo novými myseľ chovancov obohatiť, tak zvaným spôsobom genetickým, aby znali pôvod a vývin vecí, zvlášte takej, ktorú jim nebolo možno znázorniť. Keď chce učiteľ, aby istý obraz povstal o tej veci v duši chovancovej, musí byť jednoduchý a správny v reči. Vtedy bude mať vyučovanie jeho dve požiadavky výučby, bude jasné a zaujímavé. Pri mnoho hovorení ochabne duch žiakov, čoho následok je, že nemyslia a tak sa ani neučia.

No ani táto forma vyučovacia nezabezpečuje zdar, jestli sa učiteľ nedrží toho podstatného pravidla: Uč postupne! Každé počínanie učiteľovo má smerovať k povzbudeniu samočinnosti chovancov jeho, a učebný postup, dokonalá spojitosť učiva, — k čomu Komenský dôrazne napomína: „Všech věcí vyučovacích spojitost nepřetržená buď,“ — nie málo prispievajú k tomu, ba závisí od toho. Jako v prírode nenie žiadneho skoku, ale všetko sa postupne vyvíja, tak ani v učení nesmieme žiaden skok robiť, chceme-li k vytknutému cieľu bez prekážky napredovať. Tu predne chrániť sa musíme náhlenia, „lebo — jako Kehr hovorí — rýchlosť pary nijako se nehodí ku učbe školy pospolitej, lebo sháňanie a preháňanie od predstavy ku predstave nezostavuje v duši detinskej žiadneho trvalého dojmu. Náhlením nabýva sa vzdelanie polovičaté a povrchnosť v činení. Radnej málo a dbať o to, aby si chovanci to málo dokonale, správne osvojili, čo docielime častým opakovaním. „Není možné zmocniti se v žádném umění, leč skrze časté opakování, vyslychání, ohledávání, pokoušení a cvičení“ hovorí Komenský. „A protož opakování a cvičení ustavičná býti musejí každého dne a každé hodiny.“ — Koho často vidíme, s ním obcujeme, toho vždy lepšie poznáme a tak ľahko nezabudneme. O petovačka je matkou učenia, hovorili starí, a toho sa aj my pridržajme, lebo predstava tým je mocnejšia a živšia, čím ju viac ráz a z viacej strán poznáme a zbehosť v niektorej veci, povedomie voľačo dobre vedieť a môcť konať, rodí spokojnosť a povzbudzuje k ďalšiemu pokračovaniu. Len postupným napredovaním a častým opakovaním bude výsledok vyučovania trvácny a spojenie učiva slúžiť bude za základ a podnet k ďalšej samostatnej činnosti chovancovej.

Nie škole ale životu sa učíme, ktorý sa v činnosti zjavuje, a k tej činnosti samostatnej privedieme žiakov hlavne cvičením. „Poněvadž snadně v každé práci prospěje ten, kdo ji často dělá, aby tedy učedníci rádi často dělali, napomůže k tomu toto: aby se jim k cvičení jejich dávala látka libá, z nížby se jim nerci-li nestýskalo, alebrž rozkoš z ní měli, a ona je sama k sobě vábila. Taková pak látka jsou věci jim prve již na díle známé a každodennímu užívání přináležející, též k věku a stavu obzvláště se hodící.“

Týmito slovami označuje nám Komenský, k čomu má smerovať vzdelanosť vecná, ktorú si žiaci výšspomenutým spôsobom nadobudli. Len tým vládne človek duševne, čo sám v mysli svojej prepracoval, a len to má cenu a trvácnosť, čo si samočinnosťou a upotrebením svojich síl osvojil.

Všetku tú látku ale, ktorá ku cvičeniu žiakov slúžiť má, musíme o jeden predmet sústrediť, ktorého cvičenie najväčšiu potrebu vyhľadáva a k tomu v ňom všetky predmety obsažené byť môžu. To centrum, okolo ktorého všetky známosti a náuky sa krystalizujú, aby jeden duchovný celok utvorily, je jazyk materinský, písanie a slohové cvičenie vteje reči.

Že toto bolo dobrou stránkou m nohými odsúdených škôl starých upreť nemôžeme. Veď ešte vždy máme príležitosť sa presvedčiť, keď aj nie o tak veľkých ale dokonalých známostiach a zvlášte o jednoduchom a krásnom slohu listov našich starých, len z pospolitej školy vyšlých známych. Mnohý by asnáď poznamenal, že to boli a sú samouci. Veď áno, to je zásluhou tých škôl, že častým čítaním a cvičením vzbudily túžbu po samovzdelávaní, ponevác nepreplnily duševný žalúdok chovancov svojich a tak nezhnusily jim učenie. A či to učiteľ v terajších časoch nemôže dosiahnuť? Áno, ale musí byť majstrom v svojom povolaní, lebo mu viaže ruky učebný plán s nakopeným i predmetami. Slabší podľahne. Preto nesvedomitosť je len učiteľov odsudzovať za to, že terajšia mládež vystúpiac z pospolitej školy do života, nezná použiť v nej nadobudnuté známosti, že na pr. listy takých žiakov pozostávajú zo samých: „Pozdravujem vás na stotisíc krát“ — a ďalej nič. Nebolo dosť času na cvičenie.

My učíme pre život a preto všetko vedenie, nadobudnutá známosť nech je ustavične predmetom častých ústnych a písomných cvičení. „Písanie bystrí rozum, opravuje mluvu, rozvíja idey a privádza dušu v činnosť spôsobom divným,“ hovorí Herder.⁵ A Komenský káže tiež „často psáti a mnoho papíru a černidla pokaziti“. Z toho vidno, že písanie slohových cvičení má byť stredom všetkej školskej učby a že náležité vzdelanie jazykové je najlepším cieľom jeho.

Nech je tedy najhlavnejšou starosťou našou, aby dietky dokonále byly sbehlé v reči materinskej a v písme; lebo pomocou jeho otvárame jim nielen bránu každej vedy, lež rozrucujeme v nich čulú snahu po ďalšom sa vzdelávaní. Takto vychovávame samoukov, vstevujeme chovancom presvedčenie, že práca je naše povolanie a tak uspôsobňujeme jich k samočinnosti v službe pravdy, krásy a dobroty.

⁵ Johann Gottfried Herder (1744 – 1803), nemecký spisovateľ, filozof, protestantský kazateľ.

PRÁCE ŠTUDENTOV

Spoločenské postavenie slovenského učiteľa v rokoch 1918 – 1938 I.¹

Jaroslav Durec

Po zániku rakúsko-uhorskej monarchie stálo slovenské učiteľstvo pred novou historickou epochou. Vstup Slovenska do novovytvorenej Československej republiky (ČSR) neprebíhal ľahko, ale pod vplyvom závažných historických udalostí, ktoré do značnej miery poznačili miestne obyvateľstvo. Koniec prvej svetovej vojny bol sprevádzaný viacerými nepokojmi a štrajkami. Mnohé nepokoje prerástli do otvoreného konfliktu medzi nespokojným obyvateľstvom a miestnymi vojenskými jednotkami. Medzi najznámejšie možno zaradiť udalosť z 12. februára 1919, keď v Bratislave zomrelo osem ľudí a niekoľko bolo ťažko zranených. Dôvodom tohto konfliktu s vojenskými jednotkami bola snaha zlepšiť životné podmienky a úsilie ponechať maďarčinu a nemčinu ako vyučovací jazyk na školách. Podobná udalosť sa odohrala v Košiciach, kde sa zmaďarizované obyvateľstvo postavilo na odpor proti vojenským jednotkám. Podnetom k nepokojom boli problémy s nedostatkom potravín, čo bol hlavný dôsledok vojny. Slovenské obyvateľstvo tiež poznačila vojna s Maďarskou republikou rád. Pod jej vplyvom bola dňa 16. júna 1919 v Prešove vyhlásená Slovenská republika rád. Tá však nemala dlhé trvanie a po ústupe maďarských boľševických vojsk v júli 1919 zanikla.²

Udalosti, ktoré sprevádzali vznik ČSR, ovplyvňovali postoje slovenských učiteľov novovytvorenému štátu. Slovenskí učelia stáli pred zásadnou otázkou: „*Odísť? – Či tu ostať?*”³ Tieto dve otázky rozdelili učiteľov na dve skupiny. Jedna skupina zanechala svoje učiteľské miesta a odišla spolu s maďarskými učiteľmi a profesormi do Maďarska. Medzi nimi bolo aj veľa učiteľov, ktorých nepreverili preverovacie komisie, hoci boli ochotní prispôbiť sa novým pomerom. Druhá skupina učiteľov zostala na svojich učiteľských miestach a postavili sa ťažkým úlohám, ktoré stáli pred nimi. Neľahkú prácu učiteľov mali povzbudiť nasledujúce slová, ktoré sa objavovali na viacerých titulných stránkach novín a časopisov: „*Sme teda oslobodení! Stojíme na svojich nohách! Žijeme a pracujeme teraz už pre seba!*”⁴

Jedným z hlavných cieľov slovenských učiteľov po vzniku ČSR bolo zlepšenie ich sociálneho statusu. Úprava platov a penzií začala najskôr v

¹ Práca študenta Jaroslava Dureca je rozdelená na dve časti. Pokračovanie bude publikované v časopise Verbum Historiae 1/2019.

² JAŠEK, Peter: Spoločensko-politický a historický kontext. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, VEDA, 2016, s. 31-32.

³ HANCKO, Anton: Naše oslobodenie. In: *Slovenský učiteľ*, 1920, roč. 1, č. 1, s. 2.

⁴ Tamže, s. 3.

Čechách, na Morave a v Sliezsku vydaním zákona č. 274/1919 Zb. z. a n. z 23. mája 1919, tzv. paritný zákon. Zákon zlepšil sociálne postavenie učiteľov a postavil ich na rovnaký stupeň s ostatnými štátnymi zamestnancami. Okrem iného, zákon zosúladiť platy učiteľov s platmi a penziami štátnych úradníkov. Tieto zmeny sa začali prejavovať 7. októbra po nadobudnutí platnosti zákona č. 541/1919 Zb. z. a n. o úprave pomerov štátnych zamestnancov.⁵

Zákon sa nevzťahoval na učiteľov pôsobiach na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, čo vyvolávalo nespokojnosť vo východnej časti ČSR. Z toho dôvodu slovenskí učitelia vyslali 31. augusta 1919 svojich zástupcov na audienciu k ministrovi školstva Gustávovi Habrmanovi. Deputácia informovala ministra o ťažkej životnej situácii slovenských učiteľov.⁶

Ďalším krokom na rozšírenie paritného zákona o územie Slovenska bolo valné zhromaždenie Zemského učiteľského spolku (ZUS), uskutočnené 27. novembra 1919 v Žiline. Na tomto valnom zhromaždení sa ZUS jednoznačne vyslovil za konečnú úpravu učiteľských platov a penzií pre všetky stupne a druhy škôl, bez ohľadu na ich zriaďovateľa.

Medzi hlavnými dôvodmi žiadosti o lepšie príjmy učiteľov, bola snaha dosiahnuť, aby sa učitelia venovali najmä pedagogickej a kultúrnej činnosti. K tomu bolo potrebné neustále sebavzdelávanie, čo si učitelia, vzhľadom na nízke platy, nemohli dovoliť.⁷

Výsledkom angažovanosti slovenských učiteľov bolo nariadenie vlády č. 181/1920 Zb. z. a n. z 26. marca 1920, podľa ktorého sa platnosť paritného zákona rozšírila o územie Slovenska so spätnou platnosťou od 1. septembra 1919.⁸ Nariadenie vlády č. 181 znelo nasledovne: „*Nariadení vlády republiky Československé ze dne 26. března 1920, jimžseupravujíslužebnípříjmy a výslužnéučitelstvu na státních školách obecných (lidových) a občanských na Slovensku.*”⁹

Z nariadenia vlády vychádza, že zákon sa vzťahoval len na malú časť slovenských učiteľov pôsobiach na štátnych školách. Oveľa väčšiu časť tvorili učitelia pôsobiaci na cirkevných školách, ale tí boli odkázaní len na mimoriadnu, druhotnú výpomoc (MDV), ktorú poskytovala vláda.¹⁰ Vypĺacanie MDV sa často nezaobišlo bez komplikácií, pretože pod vplyvom

⁵ GABZDILOVÁ, Soňa: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918 – 1938)* [online]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 60. [citované 21. februára 2017]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf>.

⁶ MILO, Štefan: *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR*. Nitra : Vlastným nákladom, 1995, s. 13-14.

⁷ HANCKO, Anton – JEŽO, Martin: Čo sme žiadali v Bratislave u školského referátu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 12-13.

⁸ MILO, *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR*, s. 14.

⁹ Ako stojí záležitosť učiteľských platov. In: *Slovenský učiteľ*, 1920, roč. 1, č. 2, s. 40.

¹⁰ MAGDOLENOVÁ, Anna: Sociálne postavenie učiteľov v medzivojnovom období. In: MICHALIČKA, Vladimír – PLEŠKOVÁ, Eva (eds.): *Dejiny školstva v slovenskej pedagogickej časopiseckej tvorbe*. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1995, s. 127.

toho, že neštátni učitelia nemali uzákonený definitívny plat, musela sa platnosť MDV neustále predlžovať.¹¹

Podľa paritného zákona sa učitelia delili na kategórie A, B, C, D, E. Do kategórie A sa zaraďovali profesori, ktorí dosiahli stredoškolské alebo univerzitné vzdelanie. Do kategórie B prislúchali učitelia meštianskych škôl, ktorí absolvovali okrem učiteľského ústavu aj tri roky vyššej pedagogickej alebo technickej školy, prípadne inej rovnocennej školy. Do kategórie C patrili učitelia ľudových škôl s platným učiteľským diplomom. Do kategórie D sa zaraďovali učiteľky ručných prác, ktoré získali základné vzdelanie a štyri roky strednej alebo meštianskej školy a odborný náukobeh. Výnimku tvorili učiteľky ručných prác na meštianskych školách, ktoré mali vyššie vzdelanie, tie patrili do kategórie C. Do poslednej kategórie E patrili zamestnanci s prípravným vzdelaním, ktoré získali absolvovaním meštianskej alebo strednej školy bez ďalších príprav.¹²

Paritný zákon narušil zákon č. 495 z 21. decembra 1921 o platoch štátnych zamestnancov. V zmysle paragrafu 2 sa učiteľom na ľudových a meštianskych školách malo vyplácať len 70 – 80% z platu. Učitelia na tento zákon reagovali s veľkým pobúrením a z toho dôvodu sa uskutočnilo 16. februára 1922 v Žiline protestné zasadnutie. Iniciatíva na zvolanie zasadnutia prišla zo strany ZUS a ostatných učiteľských organizácií. Zúčastnilo sa na ňom približne 2000 učiteľov. Mnohí učitelia, ktorí z rôznych dôvodov nemohli byť prítomní na zasadnutí, vyjadrili svoj súhlas telegraficky.¹³ Anton Hancko ako predseda ZUS vo svojom prejave odsúdil decembrový zákon: „*Decembrovým zákonom je práca učiteľova v republike podcenená, samé učiteľstvo hanebne ponížené voči iným zamestnancom, lebo je postavené na posledné miesto medzi nimi.*“¹⁴

Na zhromaždení bola vytvorená deputácia v zložení: A. Hancko, M. Oriška, A. Kováč, M. Ježo a K. Vásárhelyi. K deputácii sa pripojil F. Heran. Hlavným cieľom deputácie do Prahy bolo dosiahnutie obnovenia pôvodných platných zásad paritného zákona. Prezident ČSR T. G. Masaryk prijal deputáciu 18. februára 1922 v Lánoch. Členovia deputácie predložili prezidentovi svoje požiadavky, ktorými žiadali zrušenie paragrafu 2 decembrového zákona a zlepšenie učiteľských penzií.¹⁵ Prezident prisľúbil nápravu situácie. Deputácia rokovala tiež so zástupcami ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) a predložila tie isté požiadavky ako prezidentovi, to znamená prijatie návrhu na nápravu škôd spôsobených decembrovým zákonom.¹⁶

¹¹ HANCKO, Anton: Platová otázka neštátnych učiteľov vo sneme. In: *Slovenský učiteľ*, 1921, roč. 2, č. 4, s. 33.

¹² JEŽO, Martin: Protestná schôdza. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 5 – 7, s. 96.

¹³ Tamže, s. 93.

¹⁴ Tamže, s. 94.

¹⁵ Učitelia na dôchodku mesačne dostávali od 80 do 160 korún, čo vzhľadom na pomery, v akých žili, nestačilo a učitelia žili vo veľkej biede.

¹⁶ Deputácia učiteľstva v Prahe. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 5 – 7, s. 101-102.

Národné zhromaždenie po naliehaní učiteľov pristúpilo k obnoveniu parity. Odhlasovali repatričný zákon č. 251 z 13. júla 1922. Uvedením zákona do praxe, došlo k zrušeniu paragrafu 2 decembrového zákona a obnovená parita začala fungovať od 1. júna 1922, a nie 1. januára 1922. Z toho dôvodu učiteľstvo zostalo ukrátené o 5-mesačnú zrážku.¹⁷

Uplatnenie začínajúcich učiteľov v školstve narušil v roku 1925 reštrikčný zákon. Československá vláda vydala zákon, ktorým začali prebiehať po celej ČSR úsporné opatrenia. Tieto opatrenia sa dotýkali tiež slovenských učiteľov, i keď ich bol na Slovensku stále nedostatok. Bolo zakázané prijímať absolventov učiteľských ústavov do štátnych služieb. V dôsledku hospodárskej krízy bol veľký nedostatok pracovných miest a mladí učitelia boli donútení vykonávať rozličné práce, aby sa užívali napr. na stavbách ciest, rúbaní lesov, niektorí zostali vo vojenských službách a pod. Problém bol vyriešený v roku 1926, keď bol reštrikčný zákon zrušený.¹⁸

V roku 1926 začali prebiehať prípravy na úpravu učiteľských platov, ale učiteľské spolky sa v tejto otázke nevedeli dohodnúť na spoločnom postupe. Štátni učitelia boli spokojní s paritným zákonom a do pripravovanej platovej úpravy nezasahovali. ZUS túto situáciu využil a 7. januára 1926 predložil vláde memorandum, v ktorom žiadal rozšírenie paritného zákona na slovenských neštátnych učiteľov.¹⁹

V tomto roku bol prijatý zákon č. 104/1926 Zb. z. a n. o úprave služobných a platových pomeroch učiteľov obecných a meštianskych škôl. Nazýval sa tiež učiteľský zákon a predstavoval prvú spoločnú legislatívnu normu pre učiteľov pôsobiacich na štátnych i neštátnych školách – učiteľský zákon zlepšil sociálne postavenie učiteľov na cirkevných školách. Súčasne došlo k strate zvýhodnenia príjmov českých učiteľov pôsobiacich na slovenských školách. Mnohí mali nižšie platy ako pred prijatím zákona. Túto stratu mal vyvážiť tzv. vyrovnávací príspevok.²⁰

Podľa učiteľského zákona boli platy rozdelené do 11 stupňov. Ročný príjem začínajúceho učiteľa pozostával z 9000 Kčs a zvyšoval sa po troch rokoch o 1800 Kčs. V najvyššom stupni dosahoval ročný príjem 27 600 Kčs. Detské prídavky sa vyplácali len na dve deti, na prvé dieťa 1800 Kčs a na druhé dieťa 1 300 Kčs ročne. Učiteľom meštianskych škôl sa po absolvovaní odbornej skúšky zvyšoval plat o 2 100, resp. 2 400 Kčs ročne.²¹

V súlade so zákonom, časť príjmov učiteľov tvorilo tzv. činovné. Priznávanie činovného prebiehalo v ročných čiastkach podľa miesta ich pôsobenia a na základe toho boli rozdelení do kategórie A, B, C, D. Výška činovného závisela od počtu obyvateľov jednotlivých obcí a miest, pretože

¹⁷ HANCKO, Anton: Platové krivdy učiteľstva. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 20, s. 446.

¹⁸ MILO, *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR*, s. 15.

¹⁹ MAGDOLENOVÁ, Sociálne postavenie učiteľov, s. 128.

²⁰ GABZDILOVÁ, *Školský systém na Slovensku*, s. 61.

²¹ MAGDOLENOVÁ, Sociálne postavenie učiteľov, s. 129.

mala vyrovnať náklady na živobytie vo veľkých mestách. Do kategórie A patrili mestá (Praha, Bratislava...) nad 25 000 obyvateľov s činovným 4800 Kčs, do kategórie B patrili mestá takisto s počtom obyvateľov nad 25 000, s činovným 4080 Kčs, do kategórie C patrili mestá s počtom od 2 000 do 25 000 obyvateľov s činovným 3 360 Kčs a do kategórie D patrili obce pod 2 000 obyvateľov s činovným 2 640 Kčs ročne.²² Väčšina učiteľov pôsobiach na odľahlých dedinách a kopaniciach považovala rozdelenie činovného za veľkú sociálnu nespravodlivosť.²³

Učitelia na dedinách aj po schválení zákona z roku 1926 naďalej žili v ťažkých životných podmienkach. Podľa štatistík, pôsobili učitelia na dedinách približne päť rokov následne odchádzali do iných dedín alebo miest. Príčinou odchodu z dedín boli najmä zlé ubytovacie podmienky a nízke učiteľské platy. S týmto súvisí odchod učiteľov do miest v snahe zabezpečiť lepšiu budúcnosť svojim deťom. Učiteľ na dedine sa musel pri financovaní štúdií svojich detí väčšinou zadlžiť, naopak, učiteľ žijúci v meste mal lepšie podmienky na zabezpečenie štúdií svojich detí bez značných výdavkov.²⁴

I napriek tejto skutočnosti sa ozývali v pedagogických časopisoch hlasy, aby učitelia zostávali pôsobiť na dedinách a to z dôvodu: „*Učiteľ je v mnohých prípadoch jedinečným intelektuálom na dedine. Na koho že sa má starosta, ktorý je podľa zákona za celú obec zodpovedný, obrátiť, keď nie na učiteľa, ktorý je už svojím úradom, povolaním predurčený, aby poradil a pomáhal.*”²⁵

Slovenský učiteľ a jeho poslanie v ľudovýchove

Rakúsko-uhorská monarchia nevenovala pozornosť pozdvihnutiu vzdelanostnej úrovne Slovákov. Pred prvousvetovou vojnou bola len ľudová škola považovaná za skutočnú slovenskú školu ľudu. Zvyčajne to boli jednotriedky na dedinách, ktoré boli zamerané hlavne na výučbu maďarského jazyka. Vyučovanie prebiehalo často iba za pomoci násilnej metódy učiteľa. Pri nedostatočnom zvládnutí učebnej látky používal učiteľ neraz fyzické tresty. Takýto spôsob vyučovania zanechával stopy na žiakoch, pretože v nich rástol odpor ku škole a k vzdelaniu.²⁶

Počas prvej svetovej vojny absencia na školách výrazne vzrástla. Školský rok prebiehal len v zimných mesiacoch, preto deti a mládež museli zastupovať pri domácich prácach svojich starších bratov a otcov, ktorí boli

²² GABZDILOVÁ, Školský systém na Slovensku, s. 61-62.

²³ MAGDOLENOVÁ, Sociálne postavenie učiteľov, s. 129-130.

²⁴ ŠTELLER, Arpád: Útek učiteľstva z dedinských národných škôl do miest. In: *Slovenský učiteľ*, 1937, roč. 18, č. 8, s. 422-423.

²⁵ MATTA, František: Civilná protiletecká obrana a učiteľstvo. In: *Slovenský učiteľ*, 1936, roč. 17, č. 7, s. 395.

²⁶ MARKS, Igor: Osvetová a ľudovýchovná činnosť. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava : TypiUniversitatisTyrnaviensis, VEDA, s. 350-351.

na fronte. Niektoré deti pracovali na bohatších gazdovstvách a za svoju prácu dostávali „detskú“ mzdu.²⁷

V povojnovej spoločnosti sa vyskytovalo vysoké percento analfabetova pologramotných ľudí, čo predstavovalo závažný problém pre novovzniknutú ČSR. Šírením osvetu, resp. ľudovýchovnou činnosťou sa začal zaoberať zriadený Osvetový odbor MŠaNO. V júni 1920 pod vplyvom reorganizácie bol Osvetový odbor premenovaný na Ľudovýchovné oddelenie. Na Slovensku osvetová činnosť prebiehala pod vplyvom Školského referátu MŠaNO v Bratislave, na ktorom bol zriadený Osvetový zväz pre Slovensko. Inštitúcia mala plniť ústrednú funkciu pri organizovaní osvetovej činnosti, čo malo napomôcť rýchlejšie odstraňovanie nevzdelanosti obyvateľstva.²⁸

22. januára 1920 MŠaNO zriadilo Ľudovýchovné oddelenie pri Školskom referáte (ĽOŠR). Úlohou oddelenia bolo podporovať angažovanosť učiteľov pri ľudovýchovnej činnosti. Povzbudzovali ich, aby organizovali nedeľné prednášky a požičiavali, prípadne darovali knihy. Od učiteľa sa vyžadovalo oveľa viac, ako len vyučovanie detí v škole. Mal pôsobiť medzi slovenským obyvateľstvom a rozširovať ich duševné, kultúrne a sociálne vzdelanie, pretože práve tieto oblasti predstavovali tri piliere novovznikajúcej spoločnosti.²⁹

Nedeľné prednášky mali pre miestne obyvateľstvo nesmierny význam. Okrem učiteľa sa nedeľných prednášok zúčastňoval miestny kňaz, starosta a obecné zastupiteľstvo. To značne zvyšovalo efektívnosť stretnutí, pretože ľudia mali možnosť získať informácie o spoločenskej situácii, výskyte nezamestnanosti a občianskych povinnostiach. Na prednášky sa príležitostne pozývali zverolekári, ovocinári a pod.

Učiteľ na nedeľných prednáškach často vzdelával ľudí pomocou mapy, a tak ich zoznamoval s geografickými údajmi ČSR. Súčasťou nedeľných prednášok bolo tiež čítanie zdiel slovenských autorov, napr. M. Kukučina, S. H. Vajanského a pod. Po prečítaní úryvku z knihy učiteľ zoznámil bližšie ľudí s tvorbou a osobnosťou autora. Prednášky bývali rozšírené o besiedky, na ktorých deti miestnej ľudovej školy prednášali básne a riekanky. Ak bol v triede klavír, učiteľ sprevádzal spev detí hudbou.³⁰

Školský referát MŠaNO pod vplyvom úspechov v ľudovýchovnej činnosti prikázal všetkým inšpektorátom a správam škôl, aby vychádzali ĽOŠR pri jeho činnosti v ústrety, najmä pri budovaní knižníc a osvetových zborov. Rovnako významnú úlohu pri ľudovýchovnej činnosti zohrala Matica slovenská.³¹

²⁷ MILO, *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR*, s. 17.

²⁸ MARKS, *Osvetová a ľudovýchovná činnosť*, s. 352.

²⁹ Ľudovýchova. In: *Učiteľ a ľud*, 1921, roč. 1, č. 1-2, s. 28-29.

³⁰ KÁLAL, Karol: Každú nedeľu. In: *Slovenský učiteľ*, 1920, roč. 1, č. 5, s. 96.

³¹ MARKS, *Osvetová a ľudovýchovná činnosť*, s. 353.

Od slovenských učiteľov sa žiadalo, aby aktívne podporovali zakladanie miestnych odborov Matice slovenskej. Tieto mali podporovať rozvoj vzdelanosti vidieckeho obyvateľstva uskutočňovaním prednášok, ochotníckych divadiel, koncertov a pod. Druhou významnou inštitúciou, do ktorej pozývali vstúpiť slovenských učiteľov, bola Muzeálna slovenská spoločnosť (MSS). Učitelia na dedinách zhromažďovali informácie o miestnych ľudových tradíciách, zbierali ľudové piesne a povesti, ľudové kroje, starožitnosti a vzácne rastliny. Podľa Jozefa Siváka je MSS stvorená pre slovenské učiteľstvo, pretože práve učiteľ žije v úzkom kontakte s ľudom a pozná jeho obyčaje a tradície.³²

ČSR šírenie osvetovej a ľudovovýchovej činnosti podporovala dvoma zákonmi: zákon č. 67 Zb. z. a n. zo 7. februára 1919 o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy a zákon č. 430 Zb. z. a n. z 12. júla 1919 o verejných a obecných knižniciach. Uvedené dva zákony boli všeobecne považované za základ ľudovovýchovej činnosti, ktorými sa zvýšila jej kvalita. Bezplatné kurzy boli rozdelené na niekoľko častí: občianska náuka, národné hospodárstvo, historický vývoj, význam demokracie, sociálne základy života v štáte, sociálne zdravotníctvo a telesná výchova.³³

MŠaNO na základe zvláštného výnosu č. 54179 zo 6. novembra 1919 založilo ďalšie ľudové kurzy, tzv. náukobehy, ktoré boli určené prevažne na vzdelávanie dospelých. Náukobehy prebiehali vo večerných hodinách a v nedeľu predpoludním. Dĺžka bola 40 vyučovacích hodín a členovia boli rozdelení na dve skupiny. Prvú skupinu tvorili začiatočníci, ktorí sa vzdelávali v čítaní, písaní, počítaní, v základoch vlastivedy a občianskej náuky. Druhú skupinu tvorili pokročilí, ktorých vzdelávanie bolo zamerané na oblasti histórie, prírodných vied, vlastivedy, občianskych práv a povinností. Vzdelávanie prebiehalo podľa Osnov ľudových náukobehov a vyučovali v nich najmä učitelia štátnych ľudových a meštianskych škôl.³⁴

Dôležitú súčasť ľudovovýchovej činnosti tvorilo zakladanie knižníc. Zavádzanie zákona o verejných a obecných knižniciach do praxe sprevádzalo viacero ťažkostí. Väčšina slovenských učiteľov po roku 1918 nemala vo svojich súkromných knižniciach takmer žiadne slovenské knihy.³⁵ Silná maďarizácia zabráňovala slovenským učiteľom v čítaní slovenských klasikov a radšej podporovala ich záujem o zahraničné diela: „V tejto veci sme velice zaostali; málo kto z nás pozná literatúru slovenskú, nám sú naši literárni velikáši „neznáma zem“. Poznáme Jókaiho, Petöfiho, Goetheho, Wernera, Danteho, ale Kollára, Bernoláka, Sládkoviča, Štúra, Matušku, Vajanského a ich diela sme nečítali.“³⁶

³² SIVÁK, Jozef: Pre každého. In: *Učiteľský kalendár*, 1921/1922, roč. 1, s. 88.

³³ MARKS, Osvetová a ľudovovýchovej činnosti, s. 353-354.

³⁴ Tamže, s. 354-355.

³⁵ Tamže, s. 358.

³⁶ JANČANSKÁ, Agneša: Učiteľ ako buditeľ národného povedomia v škole a mimo školy. In: *Slovenský učiteľ*, 1921, roč. 2, č. 14, s. 184.

V dôsledku nedostatku slovenskej literatúry ĽOŠR na jar v roku 1921 rozdalo učiteľom približne 6 000 kníh na ľudovýchovné účely. Okrem týchto kníh rozdalo najmä vidieckemu obyvateľstvu 35 000 kníh, s cieľom vyvolať záujem o čítanie. Na dedinách, kde neboli založené obecné knižnice, ĽOŠR zakladalo tzv. putovné knižnice. Tieto knižnice pozostávali zo skrinky, v ktorej bolo umiestnených približne 50 kníh. Pre učiteľov ako pomôcku pri vzdelávaní ĽOŠR vydávalo drobné ľudové spisy s veľkými písmenami, alebo zábavno-poučný časopis *Nedeľné čítanie*. Časopis vychádzal každých 14 dní na troch stránkach.³⁷

Úlohu učiteľa pri šírení vzdelanosti významne podporil zjazd kultúrnych pracovníkov, ktorý sa uskutočnil v roku 1922 v Prešove. Na zjazde boli zúčastnení zástupcovia kultúrnych spolkov a politických strán, okrem komunistickej strany. Zjazd zdôraznil dôležitosť učiteľa ako hlavného šíriteľa kultúry na vidieku. Zástupcovia kultúrnych spolkov a politických strán prijali 16-bodový program na rozvoj vzdelanosti vidieckeho obyvateľstva. Zakladaniu knižníc bol venovaný siedmy bod, v ktorom boli vyzvaní školskí inšpektori aktívne podporovať rozvoj ľudového čítania.³⁸

Závažným problémom bol pomerne rozšírený alkoholizmus. Tejto problematike bol venovaný trinásty bod programu, v ktorom učitelia požadovali trestné sankcie za nadmerné pitie alkoholu.³⁹ Podľa správ jednotlivých učiteľov pôsobiacich na rôznych miestach Slovenska, bol problém s alkoholom najviac rozšírený na východnom Slovensku. Hlavnou príčinou šírenia alkoholizmu bol príchod poľských židov, ktorí si tu počas monarchiezakladali krčmy. Predchádzajúca uhorská vláda podporovala židovských krčmárov, pretože vďaka alkoholu klesala národná uvedomelosť Slovákov. Ďalším prostriedkom maďarizácie na východe bol časopis *Naša zástava*. Časopis bol rozšírený najmä na území Spiša a Šariša. Podľa výpovede vydavateľa sa týždenne vytlačilo približne 20 tisíc výtlačkov.⁴⁰

Na východe bola tiež značne zanedbávaná školská dochádzka, o čom informujú štatistiky uskutočnené krátko po vojne. V Podkarpatskej Rusi existovali obce, v ktorých zo 400 – 500 obyvateľov vedelo čítať približne 10 ľudí. Niektoré dediny boli bez učiteľov a keď sa ich niekto opýtal, kto je to učiteľ, nevedeli odpovedať. Podľa výpovede učiteľa pôsobiaceho na dedine približne 27 km od Vranova nad Topľou bola situácia nasledovná: „*Na týchto ľudí až hrozné je dívať sa, opravdové typy zdemoralizovaných ľudí a toho príčinou je alkohol. Mám 65 detí a z tých asi 50% je abnormálnych.*”⁴¹

³⁷ MARKS, Osvetová a ľudovýchovná činnosť, s. 358.

³⁸ JEŽO, Martin: Zjazd kultúrnych pracovníkov na Slovensku. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 12 – 13, s. 229-233.

³⁹ Tamže, s. 232.

⁴⁰ PRÍDAVOK, Anton: Osvetová práca učiteľstva na východe a na juhozápade. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 21, s. 476.

⁴¹ Tamže, 477.

Prvoradým cieľom učiteľov pôsobiacich v takýchto podmienkach bolo zlepšiť školskú dochádzku. Po skončení vyučovania v škole vzdelávali ostatných obyvateľov obce. V novembri bývalo zvykom, že učitelia usporiadali protialkoholický týždeň, ktorí sa nie vždy stretol s pochopením miestneho obyvateľstva: „Už sa neraz stalo, že pán učiteľ je celý spotený a vysilený od presviedčania občanov o škodlivosti alkoholu v škole, keď na druhej strane dedinka len tak vrie od hudby a hulákania mládencov, ktorí iste nepochádza od čistej pramenitej vody, ale od toho čertovského nápoja.“⁴² Ak to bolo možné učitelia zakladali na dedinách spolky. Pri vzdelávaní využívali už spomenuté zábavno-poučné časopisy, ktoré si museli objednať. Spolky preto slúžili ako čítárne, v ktorých sa ľudia zlepšovali v čítaní. Podľa skúseností mnohých učiteľov, veľkú úspešnosť pri vzdelávaní obyvateľstva dosiahli prostredníctvom divadla. Obľúbené bolo tiež prednášanie histórie „populárnym spôsobom“. Na takýto spôsob prednášania spomína neznámy učiteľ: „Niekoľko prednášok som mal z histórie na východe v dedinách a spozoroval som, že záujem bol veľký, obzvlášť keď prednášku spojil som s niektorým národným veľikášom jeho životopis predniesol pútavo. O Jankovi Kráľovi som hovoril trikrát, o Jánošíkovi počúvali ma celé dve hodiny.“⁴³

Významnou úlohou učiteľov pôsobiacich na dedine bola príprava programu na rozličné slávnosti. Známe sú slávnosti ako napr. Deň slobody, Deň detí, Deň Matiek, Sviatok práce, Mierová slávnosť, atď. Učitelia často aj mesiac pred uskutočnením slávnosti pripravovali s deťmi program. Mimoriadny význam mala slávnosť narodenín prezidenta ČSR T. G. Masaryka. V decembri bola najmä medzi mládežou obľúbená „vianočná nádielka“ spojená s rodičovskou besedou a detským divadlom.⁴⁴

Pod vplyvom prenikania zahraničných pedagogických koncepcií na územie ČSR, mení sa aj pohľad na slovenskú školu. V pedagogických časopisoch začínajú prevládať poznatky z oblasti experimentálnej psychológie, ktoré poukazujú na vysokú účinnosť výchovy. Škola nemá len vzdelávať, ale najmä vychovávať: „Tedy škola ľudová nesmie byť učiarnou, lež hlavne vychovavateľnou.“ Hlavná zásada učiteľa ľudovej školy bola: „Ľudová škola nech je ústavom vychovávacím; to je jej ráz, charakter, úloha, význam, podstata.“⁴⁵

Slovenskí učitelia si uvedomovali, že obrodienie slovenského obyvateľstva sa začína už od detí v ľudovej škole a preto zamerali svoju pozornosť okrem vyučovania v škole na výchovu mimo vyučovania. Pod vedením učiteľov začali vznikať vzdelávacie krúžky. Známe sú krúžky ako napr.: čitateľský, dramatický, recitačný, literárny, hudobný, prírodovedecký,

⁴² ŠTELLER, Arpád: Drobná práca učiteľa na dedine. In: *Slovenský učiteľ*, 1936, roč. 17, č. 7, s. 390.

⁴³ PRÍDAVOK, Osvetová práca učiteľstva, s. 479.

⁴⁴ Bližšie pozri: ŠTELLER, Drobná práca učiteľa na dedine, s. 390-391.

⁴⁵ BIELEK, Karol: Či má ľudová škola len vyučovať a či aj vychovávať. In: *Slovenský učiteľ*, 1921, roč. 2, č. 5 – 6, s. 57.

fotografický atď. Krúžková činnosť spájala organizovanie prednášok a besied. Besedy prebiehali obvykle dvakrát do týždňa, a to najmä na jeseň a v zime. Učitelia videli v besedách a krúžkoch možnosť, ako zisťovať záujmy detí a mládeže, prípadne objavovať nadané deti.⁴⁶

Okrem uvedených krúžkov začína škola v značnej miere rozvíjať športovú aktivitu detí, a to aj po skončení vyučovania. Rôzne športové aktivity a hry bývali organizované na školách väčšinou dvakrát do týždňa, pod vedením učiteľa. Dievčatá a chlapci boli počas aktivít rozdelení. Mnohé školy trpeli nedostatkom priestorov na realizáciu športových aktivít, a preto úzko spolupracovali s telovýchovnými organizáciami Sokol a Orol.⁴⁷

V súvislosti s rozvojom športu začínali vznikať telovýchovné organizácie. Najvýznamnejšou telovýchovnou organizáciou v ČSR bol Sokol. Organizácia bola určená pre všetky vekové kategórie a mala značný vplyv na šírenie kultúrnej a osvetovej činnosti. Cieľom organizácie Sokola bolo pravidelným cvičením pestovať zdravý životný štýl detí a mládeže. V mestách predstavovala organizácia centrum spoločenského života.⁴⁸

O niečo menší vplyv mala organizácia Orol. Táto organizácia vznikla ako reakcia na zakladanie liberálne orientovaného Sokola. Bola spojená s katolíckou cirkvou a politikou HSLS. Organizácia Orol si podobne ako Sokol kládla za cieľ vychovať národne uvedomelých ľudí, ktoríedia prijatú zodpovednosť za seba a za svoj národ. Organizácia Orol viedla svojich členov k príslušnosti ku katolíckej cirkvi.⁴⁹

V roku 1922 začala katolícka cirkev na Slovensku zakladať skautské oddiely a v roku 1928 vznikla samostatná organizácia s názvom Slovenskí katolícki skauti. Členovia skautských oddielov sa pravidelne stretávali na schôdkach. Vedúci oddielov pripravovali pre nich program, ktorý bol dopĺňaný rôznymi záujmovými činnosťami, ako boli napr. vychádzky, táborenie, hry atď. Celoročná činnosť vyvrcholila usporiadaním letných táborov. I keď mala na Slovensku prvoradé miesto pri zakladaní skautských oddielov katolícka cirkev, okrem toho existovali rôzne malé ľavicové skautské organizácie. Najvýznamnejšou organizáciou boli Skauti práce, ktorí vznikli v roku 1920. Neskôr roku 1924 sa spojili Skauti práce s organizáciou Spartakovi skauti, čoho výsledkom bola organizácia s názvom Spartakovi skauti práce.⁵⁰

O vzdelávanie vidieckeho obyvateľstva prejavovali záujem mnohé politické strany. Medzi najvýznamnejšiu politickú stranu v ČSR možno zaradiť práve Republikánsku stranu zemedelského a maloroľníckeho ľudu,

⁴⁶ LENČO, Peter: Teória a prax neformálnej výchovy a vzdelávania. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, VEDA, 2016, s. 329.

⁴⁷ Tamže, s. 331.

⁴⁸ Tamže, s. 332.

⁴⁹ Tamže, s. 332.

⁵⁰ Tamže, s. 333.

tzv. agrárna strana. Presadzovala myšlienku ČSR ako unitárneho štátu a na Slovensku bola druhou najvýznamnejšou politickou stranou hneď po HSLS. V medzivojnovom období agrárna strana prejavovala záujem o šírenie osvetu na vidieku. Dôraz pri uskutočňovaní svojich cieľov kladla na poľnohospodárske školy. Agrárna strana mala pod svojím vplyvom mnohé štátne a neštátne organizácie, ktoré sa zameriavali na šírenie osvetu.⁵¹

Najvýznamnejšia organizácia, ktorá dosahovala najväčšie úspechy pri organizovaní vzdelávacích kurzov bolo Slobodné učenie sedliacke (SUS). Táto organizácia vznikla v Prahe roku 1921 pod názvom Svobodné učení selské. Iniciátorom založenia organizácie bol hlavný predstaviteľ a ideológ agrárnej strany Antonín Matula. Na Slovensku prvá pobočka SUS vznikla v roku 1923 a na čelo výboru bol zvolený A. Štefánek. V tejto funkcii pôsobil až do zániku organizácie na jeseň 1938.⁵²

Kurzy SUS, oficiálne nazývané Riadená úkoleby Vyššej ľudovej školy, začala na Slovensku prebiehať od januára 1924. Vzdelávacie kurzy SUS považovali za svoje prvoradé poslanie rozširovať všeobecné vedomosti absolventov ľudových škôl. Počas celej existencie ČSR prebiehali kurzy SUS v budove hospodárskej školy v Eberharde (dnes Malinovo) neďaleko Bratislavy. Škola stála na bývalých pozemkoch grófa Alberta Apponyiho a vyučovanie prebiehalo v bývalom kaštieli od novembra do februára, čiže mimo sezónnych prác. V roku 1929 boli kurzy predĺžené z pôvodných troch na päť týždňov.⁵³

Významnú úlohu v tomto smere mali miestne hospodárske ľudové školy, ktoré vznikli podľa zákona č. 75 Zb. z. a n. z 29. januára 1920. Právo na ich zakladanie mala každá obec, ak splnila príslušné podmienky, ktoré predpisoval inšpektorát hospodárskych ľudových škôl. Vyučovanie prebiehalo dva roky v priestoroch miestnej ľudovej školy. V prípade záujmu sa mohol zriadiť tretí ročník pre špeciálne odbory: záhradníctvo, vinárstvo, ovocinárstvo atď. Cieľom týchto škôl bolo rozšíriť všeobecné vzdelanie vidieckej mládeže po ukončení povinnej školskej dochádzky a pripraviť ich na praktický život.⁵⁴

Ďalším cieľom, s ktorým rávalo vedenie agrárnej strany, bolo zvýšenie počtu členov strany po absolvovaní kurzu SUS. Títo mali naďalej vykonávať osvetovú a agitačnú činnosť vo svojom okolí, prostredníctvom čoho agrárna strana získavala väčšie množstvo voličov medzi vidieckym obyvateľstvom.⁵⁵

Mnohí učitelia pod vplyvom ideológie agrárnej strany zastávali presvedčenie o výnimočnom poslaní vidieckeho obyvateľstva, pretože práve

⁵¹ HANULA, Matej: Slobodné učenie sedliacke – príspevok agrárnej strany k šíreniu vzdelanosti na slovenskom vidieku. In: KÁZMEROVÁ, Ľubica – FALISOVÁ, Anna – ZEMKO, Milan (eds.): *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918 – 1945)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 87.

⁵² Tamže, s. 90.

⁵³ Tamže, s. 90.

⁵⁴ ŽIŽKA, R.: Hospodárske školy ľudové. In: *Slovenský učiteľ*, 1922, roč. 3, č. 10-11, s. 200-202.

⁵⁵ HANULA, Slobodné učenie sedliacke, s. 92.

tito ľudia boli považovaní za nositeľov pravých a zdravých národných hodnôt. S týmto úzko súvisí zakladanie verejných knižníc na vidieku. Agrárna strana preferovala diela ruralistov,⁵⁶ ktorí sa v 30. rokoch minulého storočia vrátili k vidieckej tematike. Najvýznamnejší predstaviteľ ruralistov je Josef Holeček. Niekoľko diel napísal A. Matula z dôvodu nedostatku povolenej literatúry pre vidiecke obyvateľstvo. SUS zostavovalo zoznam povolenej literatúry a žiadalo zakročiť proti dovozu populárnych filmov zo zahraničia, pričom zdôrazňovalo potrebu rozvoja českej filmovej tvorby.⁵⁷

Vyhlásenie autonómie Slovenska predstavovalo dôležitý medzník v slovenskej osvetovej práci. Všetky organizácie, ktoré plnili osvetovú činnosť prešli pod právomoc Matice slovenskej.⁵⁸ Slovenskí učitelia pod vplyvom politických zmien stáli pred novými úlohami v oblasti ľudovýchovnej činnosti. Slovenské učiteľstvo bolo aj po vyhlásení autonómie považované za hlavný nástroj šírenia kultúry. Skúsenosti, ktoré získali pri vzdelávaní obyvateľstva, im mali slúžiť k novému cieľu ľudovýchovy. Novým najdôležitejším cieľom slovenského učiteľa bolo šírenie slovenského nacionalizmu. Učitelia, ktorí sa nestotožňovali s novým cieľom, mali zakázané pôsobiť na školách a medzi ľudom.⁵⁹

Od slovenského nacionalizmu bol odvodený ďalší cieľ činnosti učiteľa – vytváranie národnej jednoty prostredníctvom školskej a mimoškolskej výchovy. Proces mimoškolskej výchovy pozostával z dvoch stupňov. Cieľom prvého stupňa mimoškolskej výchovy bolo vytvoriť „harmonickú“ spoluprácu medzi učiteľom, deťmi a ich rodičmi. Učitelia pozývali rodičov do škôl na rôzne besiedky, divadlá a kultúrne programy.⁶⁰

V tomto smere učitelia formovali mládež zoskupenú v Hlinkovej mládeži, ktorá predstavovala hlavnú súčasť mimoškolskej výchovy. Cieľom organizácie bola výchovak disciplíny, vernosti národu a kresťanskej viere. K týmto cieľom zodpovedá aj desatoro Hlinkovej mládeže, v ktorom sú vyzdvihnuté cnosti: mravný život a oddanosť Bohu, národu a vlasti.⁶¹

Druhý stupeň mimoškolskej práce učiteľa bol rozšírený na tri oblasti: kultúrna, duševná a telesná. Učitelia boli považovaní za vodcu ľudu, preto ako vzor pre ostatných ľudí vstupovali do Hlinkovej gardy, a to často pod nátlakom, pretože práve ona bola považovaná za hlavný výchovný nástroj disciplíny a poslušnosti slovenského národa. Nová rozvíjajúca sa ľudová výchova mala byť stále „na stráž“ a plniť heslo Andreja Hlinku: „*Boh a národ.*“⁶²

⁵⁶ Ruralizmus: umelecký smer, ktorý hlása návrat k prírode a životu na dedine, pričom vyzdvihuje kladné stránky dedinského života.

⁵⁷ HANULA, Slobodné učenie sedliacke, s. 97-99.

⁵⁸ ČUNDERLÍK, Ladislav: Nové úlohy. In: *Slovenský učiteľ*, 1938, roč. 20, č. 2, s. 72.

⁵⁹ BAJTOŠ, Jozef: Po nových cestách. In: *Slovenský učiteľ*, 1939, roč. 20, č. 5, s. 196-197.

⁶⁰ KÁČER, F.: Učiteľstvo v ľudovýchovnej práci. In: *Slovenský učiteľ*, 1939, roč. 20, č. 6, s. 264-265.

⁶¹ ČUNDERLÍK, Ladislav: Hlinkova mládež a učiteľstvo. In: *Slovenský učiteľ*, 1939, roč. 20, č. 30, s. 211-213.

⁶² KÁČER, F.: Učiteľstvo v ľudovýchovnej práci. In: *Slovenský učiteľ*, 1939, roč. 20, č. 7, s. 333-334.

RECENZIE

SNYDER, Timothy: *O tyranii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia.* Bratislava : Premedia, 2017. 104 s. ISBN 978-80-8159-465-6.

Eva Baumann (rec.)

V roku 2017 vyšla v slovenskom preklade kniha Timothyho Snydera, amerického historika a odborníka na dejiny strednej a východnej Európy, s názvom *O tyranii*. Rozsahom útla, iba 104-stranová publikácia, má podtitul *Dvadsať ponaučení z 20. storočia* a vznikla ako reakcia na výsledky amerických prezidentských volieb v roku 2016. Krátko na to sa stala, podľa denníka *The New York Times*, jednou z najpredávanejších kníh v USA.

Kniha je rozdelená na 20 útlych kapitol, ktoré Snyder koncipoval ako akési krátke, no výstižné ponaučenia a rady pre všetkých, ktorým nie je ľahostajné smerovanie ich krajiny. Vzostup popularity lídrov, ktorí sa netaja snahami centralizovať moc vo svojich rukách, prijímajú zákony a opatrenia, ktoré sú v rozpore s princípmi demokracie a otvorene útočia na konkrétne skupiny ľudí, autor prirovnáva k vzostupu autoritatívnych režimov v 1. polovici 20. storočia.

Paralely, ktoré prináša, sú veľmi jasné a naliehavé. Snyder čitateľa jednoducho vyvádza z omylu, že súčasný moderný svet je natoľko poučený, demokratický a vyspelý, že nemôže zopakovať chyby spred 80 rokov. Už v prvej kapitole s názvom *Nepodrobujte sa vopred*, na príklade volieb v roku 1932 v Nemecku a v roku 1946 v Československu ukazuje, ako jednoducho sa ľudia dokážu postupne vzdať hodnôt a princípov, dokonca začnú dobrovoľne spolupracovať a svojou konformitou uľahčia novému režimu prevzatie moci.

V ďalších kapitolách radí, ako môžu jednotlivci – bežní ľudia bez politického vplyvu, zabrániť rozmachu nedemokratických síl v ich bezprostrednom okolí, blízkej komunite, či regióne. Práve tieto adresné rady tvoria najzaujímavejšiu a myšlienkami najsilnejšiu časť knihy, pretože sú ľahko uskutočniteľné a zároveň podložené zrozumiteľnými argumentmi. Snyder napríklad radí čítať knihy, vyhýbať sa frázam, pristupovať k informáciám kriticky, tráviť čo najmenej času na internete, prekonávať spoločenské bariéry a ak je potrebné, tak aj vyjsť do ulíc a protestovať. Varuje tiež pred polovojenskými organizáciami a najmä ich akceptáciou v spoločnosti – násilie totiž nemení iba atmosféru, ale aj systém.

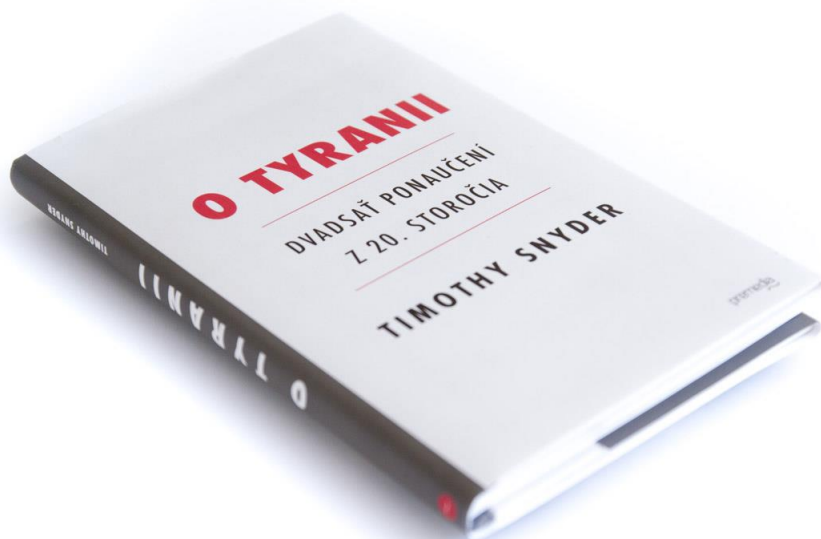
Aktuálna je aj autorova myšlienka v epilógu knihy. Vystríha pred dvoma ahistorickými prístupmi – politikou nevyhnutnosti a politikou večnosti.

Prvý prístup definuje ako presvedčenie, že naša budúcnosť je už viac-menej daná. Tvorja ju predvídateľné kroky k stále väčšej prosperite a tento trend nemôže nič narušiť – a ak aj áno, iba na krátku chvíľu, pokiaľ sa

chyba nenapraví samoreguláciou. Toto presvedčenie v nás vyvoláva pocit, že sa vždy nájde „niekto“, alebo „niečo“, čo akúkoľvek chybu alebo problém odstráni a skutočná kríza tak nikdy nenastane.

Druhý prístup – politiku večnosti – opisuje Snyder ako minulosť bez faktov, ktorú si prispôsobujú národní populistí. Manipulujú ju podľa vlastných potrieb a vytvárajú dejiny plné národných obetí a vonkajších nepriateľov. Politiku nevyhnutnosti Snyder prirovnáva ku kóme a politiku večnosti k hypnóze. Varuje pred momentom, keď sa mladá generácia Američanov (a v našom prípade Stredoeurópanov), vychovaná vďaka politike nevyhnutnosti bez dejín, uchýli k politike večnosti a dá tak voľný priechod agresívnemu a sebeckému populizmu.

Kniha napriek (alebo vďaka?) svojej téme nie je určená pre úzky okruh odborníkov. Nie je potrebné mať hlboké vedomosti o problematike autoritatívnych režimov, aby ju čitateľ pochopil. Pre tých, ktorí sa doteraz politickou situáciou v Európe a USA príliš nezaoberali, môže byť impulzom pre hlbšie zamyslenie sa nad úlohou jednotlivca v spoločnosti a mierou zodpovednosti každého z nás za spoločenský vývoj nielen v našom najbližšom okolí. Svojím rozsahom a štruktúrou je priam predurčená stať sa námetom na diskusie na hodinách dejepisu alebo občianskej výchovy. Jej obsah nám môže slúžiť ako príklad kritického historického myslenia, ktoré sa v našej nejasnej a chaotickej realite stáva cenenou komoditou. Ako v prológu svojej knihy píše Timothy Snyder: história sa neopakuje, ale ponúka ponaučenia.

PEJČOCH, Ivo: *Ženy v třetím odboji : Kurýrky zpravodajských služeb, převaděčky a příslušnice protikomunistických odbojových skupin.* Cheb : Svět křídel, 2014, 175 s. ISBN 9788087567630.

Ivana Dendys (rec.)

Ivo Pejčoch je český historik, který momentálně působí jako vědecko-výzkumný pracovník Historicko-dokumentačního odboru Vojenského historického ústavu v Praze. Specializuje se na národní dějiny 20. století. Ve svých pracích se zaměřuje zejména na problematiku československé armády, třetí odboj, vývoj železné opony, perzekuce v 50. letech, krajní pravici v období první republiky a protektorátu a pod. Jeho práce tvoří početné monografie a studie zabývající se vojenskou technikou.⁶³

Téma třetího odboje se dostalo do sféry zájmu historiků zejména po roce 1990 a až v současnosti je mezi nimi poměrně populární. Existuje množství monografií a vědeckých studií, které se podrobně věnují různým aspektům protikomunistického odboje. Popisují více či méně organizované, ale také úspěšné či méně úspěšné snahy obyvatelů Československa vzdorovat komunistickému režimu. Spomeňme například relativně novou vědeckou monografii *Třetí odboj ČSR v letech 1948 – 1953* od renomovaného českého historika Václava Vebera, kterou v roce 2014 vydala Univerzita Pardubice či sborník z mezinárodní vědecké konference *Protikomunistický odboj v střední a východní Evropě*, který sestavil Peter Jašek a na kterém se autorsky podílelo 40 účastníků konference. Tento byl vydán v roce 2012 Ústavem paměti národa.

Na rozdíl od výše zmíněných monografií si monografie od Iva Pejčocha klade za cíl přiblížit doposud poměrně opomínanou kapitolu boje za demokracii, kterou je účast žen v třetím odboji. Zaměřuje se zejména na období od konce 40. let do polovice 50. let 20. století, tedy na čas, když už byl komunistický režim pevně zakoreněn v řídicích strukturách státu, ale někteří lidé stále důvěřovali, že je možné nějakým způsobem ho zvrátit nebo porazit. V tomto období získal protikomunistický odboj viaceré podoby, pričom k najvýraznejším patrila spravodajská činnosť v spolupráci so zahraničnými tajnými službami. Táto činnosť, rovnako ako mnohé iné aktivity v krajine, ktoré pred oboma svetovými vojnami zastrešovali prednostne muži, prešla procesom emancipácie. Autor v monografii približuje prostredníctvom životopisných medailónov osudy 29 mladých žien, ktoré boli obvinené z protištátnej činnosti, prevádzactva a kuriérskych služieb v prospech „Západu“ a napokon za ne boli aj odsúdené, hoci, ako bolo v tomto období bežnou praxou, nie vždy boli tieto aktivity jednoznačne

⁶³ PhDr. Ivo Pejčoch, PhD. *Vojenský historický ústav* [online]. Praha [cit. 2018-12-16]. Dostupné na internete: <http://www.vhu.cz/phdr-ivo-pejcoch-ph-d/>.

preukázateľné. Mnohé z týchto žien boli odsúdené na dlhé roky vo väzení, no nachádzajú sa tu aj osudy tých, ktorých protištátne aktivity boli dokázané. Zaujímavosťou je stručné spracovanie životného príbehu Hedviky Kramnej, ktorá sa, podľa autora, zapísala do dejín železnej opony ako jediná kuriérka, ktorú zastrelili na československej hranici. Jednotlivé životopisné medailóny nesústreďujú pozornosť iba na konkrétne ženy, ale v krátkosti opisujú aj osudy s nimi spriaznených žien a mužov, s ktorými pri svojich aktivitách spolupracovali.

Autor vo veľkej miere čerpal z archívnych prameňov, no cenné informácie mu poskytli aj samotné účastníčky odboja a ich blízki, vďaka čomu obsah nabera o niečo osobnejší rozmer. Monografia je doplnená bohatým obrazovým materiálom, pričom obsahuje nielen fotografie zo súdnych spisov, ale aj zo súkromných rodinných albumov účastníčok odboja. Je napísaná v českom jazyku a hoci je písaná odborným štýlom, je dobre čitateľná a prístupná aj pre neodborných čitateľov.

Osobne oceňujem autorovu snahu zmapovať osudy žien v treťom odboji, pretože tzv. ženská otázka má v slovenskej, ako aj v českej historiografii ešte pomerne veľa bielych miest. Je zrejmé, že autor sa pokúsil zmapovať ich životy čo najpodrobnejšie, čomu nasvedčuje aj nerovnomerný rozsah jednotlivých medailónov, ktorý bol, pravdepodobne, závislý na množstve získaných materiálov. Monografiu *Ženy v třetím odboji: Kurýrky zpravodajských služeb, převaděčky a příslušnice protikomunistických odbojových skupin* považujem za veľmi inšpiratívnu a podnetnú. Pri čítaní osudov hrdiniek tretieho odboja sa čitateľovi otvárajú nové obzory poznania problematiky protikomunistického odboja, čo u neho môže vyvolať množstvo ďalších otázok a túžbu dozvedieť sa viac.

ILAVSKÝ, Martin: Ako učiť históriu: *History in a Textbook*. Košice : Equilibria, 2016, 253 s. ISBN 978-80-8143-186-9.

Mária Tonková (rec.)

Slovenská historiografia (na vlastnú škodu) len výnimočne venuje pozornosť (dejepisným) učebnicovým textom, resp. možnostiam ich využitia ako pramenných materiálov, a to navzdory tomu, že aj ona má zopár pozoruhodných príspevkov, ktoré ukázali ich potenciál v základnom historickom výskume sociálnej a kultúrnej problematiky (nielen) národných dejín. Konštatovanie o nedostatočnom poznávaní, spoznaní a následne posúdení transformácie historických poznatkov do slovenských dejepisných textov platí ešte výraznejšie pri pohľade na aktuálny stav výskumu našej historickej didaktiky – teda pri úrovni hodnotenia možností praktického využívania existujúcich učebníc. Z oboch uvedených stránok je rovnako zaujímavá nová alternatívna slovenská učebnica stredoškolského dejepisu vydaná v angličtine pod názvom *History in a Textbook*. V našom texte sa preto pokúšame prekročiť hranice „jednoduchej recenzie“ nezvyklej možnej pomôcky pre praktickú výučbu dejepisu na slovenských školách. Upozorniť na latentné základné problémy slovenskej dejepisnej výučby už nepomôžeme len výzvami adresovanými učiteľskej obci. Rovnako zásadný význam, resp. negatívny dosah má klesajúca prestíž metodológie (skúmania teoretických problémov výučby histórie): aj vďaka tomu sa na verejnosti môžu prezentovať projekty zdanlivo riešiace dlhodobé problémy dejepisu, v skutočnosti len neinformovane pracujúce s často nejednoznačnými závermi pedagogiky a málo informovane akceptujúce známe, viac rokov platné, konštatácie historikov – metodikov dejepisnej výučby o nuansách vzťahu akademická – školská história. Akademická (slovenská) historická veda im len napomáha svojim rovnakým nezaujmom.

Slovenská obec historikov a učiteľov dejepisu brala dlhé roky ako svoje – isteže viac-menej náhodné – pozitívum fakt, že v slovenskom jazyku (podobne ako v češtine) existuje tak pojem história, ako i pojem dejepis a že rozdiel pomenovaní odráža i rozdiel medzi vnímaním histórie ako vedy a dejepisu ako vzdelávacej disciplíny (teda, že anglické pomenovanie *history* nie je v druhom prípade potrebné nahrádzať dlhším opisom *History Teaching and Learning*). Vďaka tomu, však slovenský výskum nezachytil ani nové pojmy presadzujúce sa v anglosaskej teórii, resp. v textoch publikovaných v angličtine. Obsahovo (vecne) čisto autorský text Martina Ilavského je vydaný ako text svetových dejín historického učiva pre gymnáziá Slovenskej republiky so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom. Učiteľ bilingválneho gymnázia do zhruba dvestopäťdesiat stranového formátu vtesnal celý chronologický obsah stredoškolskej látky, teda kapitoly od začiatkov ľudskej civilizácie po (takmer) záver studenej vojny v 20. storočí,

hneď pritom poznamenajme, že jeho zameranie rešpektuje ciele a náplň príslušných aktuálne platných štandardov vzdelávacieho programu štátu pre dejepis (všeobecných) dejín. Svojsky sa vyrovnáva aj s didaktickými zámermi programu – teda tým, čo slovenský Štátny vzdelávací program (ISCED) pomenúva ako požiadavky základných predmetových kompetencií (spôsobilostí) tak vo výkonovom, ako i obsahovom vzdelávacom štandarde. Ako zjavné možno teda označiť dve odlišnosti. Text, na rozdiel od odporúčaných (a či skôr: nepoužívaných?) slovenských učebníc, neobsahuje samostatnú kapitolu o metódach práce historika: „historikovu dielňu“ na mnohých miestach skutočne úspešne, lebo funkčne a efektívne, nahrádzajú otázky pod hlavným textom, niektoré obrazové ilustrácie a napokon i poňatie hlavného textu. Formálne je teda jediným navonok podstatným obmedzením učebnice jej jazyk a následná otázka: má či môže sa využívať (len) v bilingválnych gymnáziách? Isteže, môžeme ju položiť aj striktnjšie (obchádzajúc pritom tiež dôležité finančné otázky), dokážu aj stredoškolskí študenti slovenských bilingválnych gymnázií s ich jazykovými zručnosťami (a teda aj ich učiteľ) učebnicu plnohodnotne využiť, zvlášť ak sú prípadne predsa len jazykovo menej skúsení a samozrejme: majú vôbec pri výučbe dejepisu používať iný ako národný jazyk? Všeobecne na túto problematiku v rozličných nuansách odpovedajú napríklad výskumy pedagogických psychológov zaoberajúce sa dlhoročne existujúcou otázkou možného spájania, resp. vytvárania nových vyučovacích predmetov vo vzdelávacom procese, či striktného zachovávaní podľa dosiahnutých odborných výsledkov civilizácie (kánonu). Hoci ona samotná nie je vlastným cieľom recenzie (napokon, stále nie je jednoznačne zodpovedaná), radi by sme v jej súvislostiach aspoň poznamenali, že formálne podstatné obmedzenie textu môže byť zároveň jeho veľkou výhodou: jasným dokladom je práve učebnica *History in a Textbook*. Zdá sa nám, že skúsenejší (a samozrejme motivovaný) učiteľ dejepisu rýchlo objaví možnosti, ktoré mu text predložený v štylisticky starostlivo spracovaných limitoch stredoškolskej angličtiny ponúka tak pre interpretáciu historických znalostí, ako i pri precvičovaní zručností narábania s historickými znalosťami na samotných hodinách národných dejín; naše konštatovanie sa však bezo zvyšku týka aj otvárajúcich sa možností na výučbu a pri výučbe iných gymnaziálnych predmetov (opätovné isté obmedzenie takéhoto zoznamenia sa na učiteľskú profiláciu dejepis – angličtina je pri súčasnej rozšírenosti uvedenej kombinácie skutočne len zdanlivé a v istých podmienkach nie tak významné). Z pohľadu historika by som za všetky možnosti uviedla napríklad netradičné využitie historickej (dejepisnej) terminológie: už jednoduché porovnanie slovenských termínov s čiastočne odlišnými anglickými ekvivalentmi ponúka neprebernú zásobu zamyslení, ktoré – ak ich skúsený učiteľ dokáže študentovi predostrieť (resp. uvedomí si ich sám študent) – poskytnú nečakane odlišné možnosti na bezprostredné vyrovnanie sa s toľko diskutovanými školskými „historikovými

dielňami“. Z pohľadu didaktika by však práve preto bolo treba pridať výčitku či upozornenie: škoda, že autor učebnice túto možnosť aj explicitne nevyužil aspoň v niektorých zjavných prípadoch. Zástancovia väčšieho spájania obsahov jednotlivých školských predmetov pritom nájdú viacero nie priamo pomenovaných, ale jednoznačných možností prepojenia výučby jazyka, literatúry, geografie, etiky (ale nielen tých). Tu možno hľadať aj pozitívnejšiu časť odpovede na vnucujúcu sa výčitku o zanedbaní riešenia problematiky národných dejín v predloženom projekte.

Vyučovanie národných dejín v angličtine – čo aj na bilingválnom jazykovom gymnáziu – je v našich podmienkach zaiste ťažko predstaviteľné, ak už nechceme povedať, že by bolo z mnohých stránok kontraproduktívne. Problém kvantitatívneho a kvalitatívneho pomeru národných a svetových dejín má však aj inú stránku a riešenie ich vzájomného kontextu (teda i začlenenia či nezačlenenia jednotlivých otázok národného vývinu do kontextu všeobecných dejín) je v komplikovaných podmienkach 21. storočia opätovne priamo spojené tak s historiografickými, ako i didaktickými aspektmi výučby dejepisu. Aj predložený tematicky zúžený učebný text priamo zrkadlí otázku a problém slovenského reflektovania problematiky svetových dejín. V historickom výskume za našimi hranicami je príslušná problematika mimoriadne atraktívna; v didaktike sa už priamo pretavuje do zdanlivo banálnej otázky: „*aké národné všeobecné dejiny*“ (t. j. čo treba preniesť do národného kontextu, čo možno odsunúť z takmer neprehľadnej problematiky svetovej histórie, kde navyše bohatstvo odborných výsledkov narastá úmerne s tým, ako sa začíname zaoberať modernými a najnovšími dejinami). Aj túto otázku naliehavo riešia moderné dejepisné texty všetkých krajín, pričom sú poučné nielen príklady nám zdanlivo príbuznejšie – teda učebnice, resp. pracovné zošity, metodické listy atď. malých národov a krajín, veľa inšpirácie možno nájsť aj v dejepisných textoch určených mladej generácii veľkých štátov, ktoré sa problémom zdanlivo nemusia zaoberať tak vyhrotene ako učebnice malých národov (známa skutočnosť, že mnohé procesy z vnútorného, t. j. národného vývoja veľmocí sú paralelne zásadnými otázkami svetových dejín: priemyslová revolúcia v Anglicku, Veľká francúzska revolúcia – aby sme za všetky menovali aspoň tie najvypuklejšie, resp. v dejepisnej praxi chronicky najznámejšie príklady ...). Ako sa v predloženom texte detailnejšie odráža problém nutnej národnej optiky všeobecných dejín, v slovenských podmienkach teoreticky zanedbávaný, v praxi učebníc len mechanicky riešený, poukážeme aspoň pri niektorých konkrétnejších súvislostiach jednotlivých kapitol.

V každom prípade však, už vzhľadom na súčasnú situáciu výučby dejepisu na Slovensku, možno pokojne vyhlásiť, že pozitíva pre nás nezvyklého textu prevažujú nad(možnými)negatívami, resp. niektorými jeho nedostatkami či slabšími miestami. Zdôrazňujeme spomenutý fakt skôr, než

sa budeme podrobnejšie venovať obom nami zmieneným aspektom. Celková úroveň práce tak či tak nedovolí, aby jej znenie, vymykajúce sa bežnému slovenskému pohľadu a perspektíve, vyvolalo čo aj nechcený nepriaznivý efekt. A napokon, v čase keď hlasito deklarované snahy systémovo budovať historické vedomie nastupujúcej generácie tak, aby si (vy)pestovala pocit súdržnosti s predchádzajúcimi generáciami svojej komunity i medzi sebou navzájom, zabezpečovať, aby študenti neboli len pasívnymi aktérmi výučby a konzumentmi hotových historických poznatkov, nielenže dlhodobo dosahujú takmer mizivé výsledky, ale je čoraz zrejmejšie, že sú len nezáväznými klišéovitými vyjadreniami zodpovedných inštitúcií, možno všetky prípadné výčitky – od nie celkom vhodného pomeru zastúpenia jednotlivých tém až po použitie angličtiny – považovať za druhotné.

Rozsah jednotlivých kapitol už spomínaného chronologicky rozsiahleho záberu textu pochopiteľne kolíše – už preto, že zahŕňa časovo nerovnaké obdobia: od cca jedenástich strán (prvá kapitola: *Ancient civilizations*/Staroveké civilizácie pri zaradení kultúry starovekej Číny mapuje obdobie od cca 10 000 pr. Kr. po cca 2500 – 2300 pr. Kr., resp. po začiatok 3. storočia pr. Kr.) po cca (obvyklejších) 22 – 25 strán; autor však dodržiava aj u nás všeobecne prijímaný úzus základného členenia všeobecných dejín (teda kapitoly s rozsahom nad dvadsať strán sú aj kapitoly interpretujúce krátke časové etapy 19. a 20. storočia: priebeh a dôsledky priemyselnej revolúcie, prvá, druhá svetová vojna a ich dosahy ... atď.) a pracuje v zhode s koncepciou, že sa treba podrobnejšie venovať novším dejinám. Nemožno namietat ani proti tomu, že celá polovica, resp. takmer dve tretiny celkového rozsahu učebnicového textu sa venujú obdobiu moderných dejín a sú do značnej miery „eurocentricky“ zamerané, lepšia možnosť rozčlenenia v súčasnosti nejestvuje, rozmanité iné kritériá sa neosvedčili v praxi žiadneho štátu, nielen u nás.

Základné triedenie a vrstvenie jednotlivých chronologických celkov teda možno považovať za účelné (v nasledujúcom výpise ich pre potreby hodnotenia charakterizujem mojím všeobecnejším názvom, za ním uvádzame anglické pomenovania kapitol, resp. ich podkapitol): 1. Staroveké civilizácie/*Ancient civilizations*; 2. Antický grécky a rímsky svet/*Ancient Greece, Ancient Rome*; 3. Svet stredoveku – účinne sa venujúci tak politickým, ako i sociálnym dejinám dokonca vrátane dôležitého neeurópskeho sveta/*The Middle Ages, Feudalism, Monasteries, Towns and Urban life*; 4. Priebeh a dôsledky renesancie a reformácie/*The Renaissance, The Reformation, The Counter-Reformation*; 5. Svet osvietenstva od vzniku osvietenských ideí po ich uplatnenie v anglickej občianskej vojne, americkej a francúzskej revolúcii, Napoleonovom impériu a vzdanlivom návrate svetového poriadku prostredníctvom viedenského kongresu/*The Enlightenment, The English Civil War, The American Revolution, The French Revolution, Napoleon, The Congress of Vienna*; 6. Priemyselná revolúcia

a modernizácia/*The Industrial Revolution, Ideas and Ideologies of The Modern Age, Nations and Revolutions, Unification of Germany, Unification of Italy*; 7. Vek rozširovania „európskeho sveta“ a jeho dôsledky/*The Age of Exploration, Building Colonial Empires of the New World, The Atlantic Slave Trade, Modern Colonialism, The road to War*; 8. Prvá svetová vojna/*World War I, The Paris Peace Conference*; 9. Spoločenské, politické a ekonomické premeny medzivojnového obdobia/*The Russian Revolutions, Fascism, The Western World between the war, Steps to World War II*. Za nie plne organické spojenie obsahu považujem len spojenie druhej svetovej vojny s priebehom studenej vojny v záverečnej kapitole: 10. *World War II, The Cold War*.

Ambiciózny text vyznieva však aj čiastočne problémovo. Kým celkové delenie učebnice vhodne pomenúva základné časové a tematické medzníky spomenutých, pochopiteľne „eurocentristických“, ale pri pohľade na naše učebnice predsa len vyváženejších všeobecných dejín, vnútorný obsah viacerých kapitol nevzal do úvahy, že pre potreby slovenského stredoškolača by bolo treba špecificky upraviť v každých (európskych) podmienkach len zdanlivú jednotnú náplň všeobecných dejín. Základný zámer je pochopiteľný: dodržať predpísané členenie nášho vzdelávacieho programu (slovenské kurikulum tento problém takisto v podstate nevníma). Napriek tomu by sme očakávali, že pri autorovej systémovo cieľavedomej pribojnosti – o to viac v jeho kritériách celkovo veľmi zhusteného faktografického výberu, ktoré sú poučenému čitateľovi na prvý pohľad zrejme – buduje ho ctižiadostou či ašpiráciou urobiť ďalší logický krok – a tak sa pokúsi premýšľať nad spomenutou „slovenskou“ (dejepisnou) „konceptiou“ všeobecných dejín (teda o pohľad na svetové dejiny zo slovenskej perspektívy, alebo veľmi zjednodušene povedané: čo v učebnici pre slovenského prijímateľa predsa len chýba). Táto, pre nás podstatným spôsobom chýbajúca, dimenzia je o to zrejmejšia, že Martin Ilavský sa vo svojom popise skutočne dokázal vyhnúť viacerým faktom a súvislostiam, ktoré sú u nás stále prijímané ako nutná súčasť (stredoškolských) vedomostí a ich vypustenie pôsobí užitočne a funkčne alebo aspoň prijateľne. Konštatujeme to i pri vlastnom priznaní, že rozmanité pochybnosti a otázky o zaradení – alebo skôr nezaradení – mnohých skutočností, resp. súvislostí sa nám vynárali pri čítaní takmer každej kapitoly. V každom prípade však Martin Ilavský dostatočne účinne predvádza ako podať ucelený výklad stredoškolského učiva v kratšom variante – teda bez toho, aby si učiteľ, viac či menej oprávnené nespokojný so znením našich doterajších učebníc, pripravoval vlastné materiály k jednotlivým konkrétnym témam. Vieme, že mnohé problematické výsledky i pseudovýsledky individuálnych učiteľských pokusov sa stávajú častou zbraňou voči používaniu učebníc, keďže zdanlivo podporujú predstavy o ich údajnej zbytočnosti. Učiteľské pokusy „do it yourself“ nie sú dostatočne úspešné a efektívne z rôznych dôvodov, nebezpečne – pretože chaoticky –

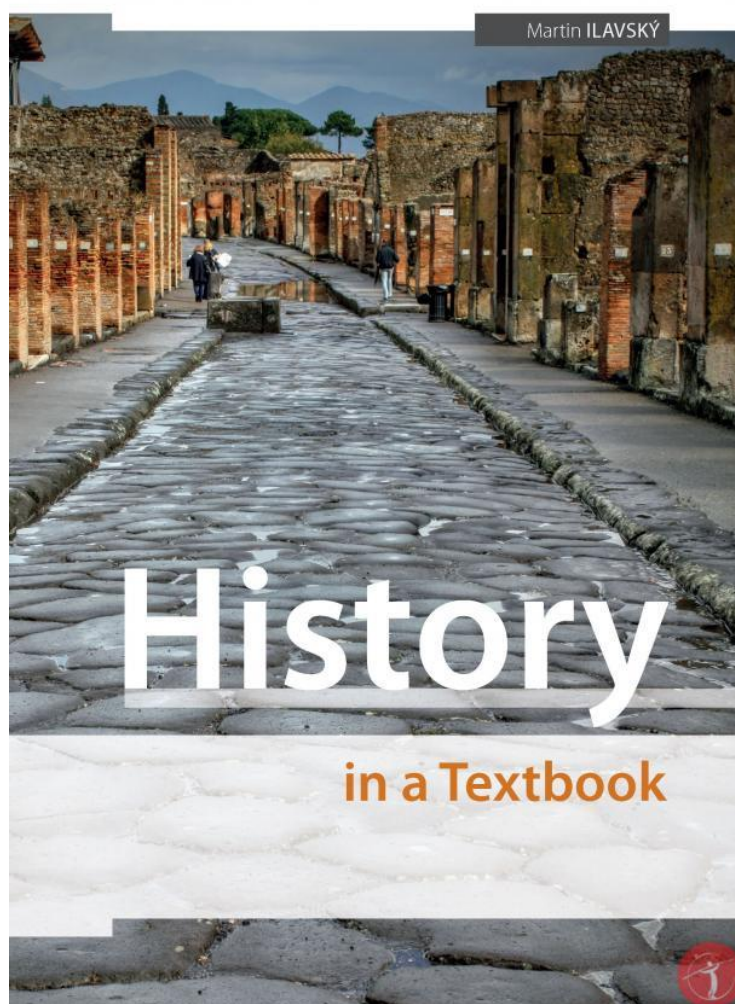
však likvidujú celkový dohodnutý ako tak funkčný systém (konceptiu historického výkladu). Nechceme podrobnejšie rozvádzať túto stránku problémov aktuálneho slovenského dejepisného vyučovania, môžeme však zdôrazniť, že aj predložená ucelená autorská predstava M. Ilavského jasne potvrdzuje, čím učebnice doteraz zohrávajú nezastupiteľné miesto vo vzdelávacom procese.

Alebo je autorské v zásade vydarene kondenzované zhutnenie problematiky príslušných tém len výsledkom úspešného využitia obsahového zacielenia využívaných zdrojov? Je totiž faktom, že vysoko koncentrovaný text nesie jednoznačné stopy dejepisných materiálov anglosaskej produkcie (použitá bibliografia sa napokon nachádza v závere učebnice). Je zrejmé, že platia obe nami popisované skutočnosti. Anglofónne zdroje zapôsobili na podobu autorskej faktografickej i metodickej inšpirácie vo veľkej miere šťastlivo, na druhej strane ho o to viac odviedli od načrtnutej otázky – do akej miery môžu byť dejepisné kapitoly svetových dejín v slovenskom prostredí identické s kapitolami britských či francúzskych, nemeckých, talianskych, škandinávskych atď. učebníc. K tejto stránke problému patrí nielen obsah a jednotlivých kapitola vnútorné usporiadanie niektorých častí textu. Jeho dôležitou stránkou je samotný rozsah, pomenovanie a charakteristika príslušnej problematiky. A tak by sme ako špecificky účinnú časť textu radi akcentovali napríklad náplň kapitoly venovanej rozširovaniu európskej dominancie do neeurópskeho sveta (resp. umiestnenie veľkých geografických objavov zo začiatku novoveku vo výkladovom texte). Práve spôsob zaradenia zemepisných objavov (s. 142 – 165) podľa nás študentovi vytvára zrozumiteľnejší obraz o ich podstate a dôsledkoch než na Slovensku obvyklé začleňovanie látky ako samostatnej chronologickej jednotky charakterizujúcej začiatky novoveku. Rovnako ako šťastné a dobre spracované pôsobí záverečné zaradenie podkapitoly *Cesta k vojne* v kapitole charakterizujúcej hlavné stránky medzivojnového vývinu. Veľmi úspešne sa na anglosaskej dejepisnej produkcii autor poučil v zdanlivo úspornej kapitole o civilizáciách staroveku, pričom napríklad len niekoľko riadkový text v jeho začiatku pod nadpisom *Dejiny a civilizácia* mimoriadne vydarene nahrádza rozvláčne vysvetlenia slovenských dejepisných textov zaoberajúcich sa cieľmi a metodikou práce historika podľa požiadaviek našich štandardov. Jeho tri základné otázky (*Kedy začali dejiny? Čo bolo pred dejinami? Čo je civilizácia ?*) mali byť v texte vyznačené polotučným písmom. (Niekoľko podobných podľa nás technických nedopatrení sme objavili na viacerých miestach učebnice.) Úspešná stránka inšpirácie anglosaskou produkciou je zjavná práve v kapitolách zaoberajúcich sa chronologicky staršími obdobiami (pozri tiež *Dedičstvo iných mezopotámskych ríš; Dedičstvo iných raných civilizácií* prvej kapitoly, celé členenie druhej kapitoly – s rovnako špecificky výstižnými časťami: *Geografia tvaruje grécku každodennosť... atď., časti o ranom stredoveku... Už*

spomínaná tematika u nás tak sprofanovanej „dielne historika“ má ďalšie rovnako kvalitné zastúpenie v podkapitolke o písaní gréckych dejín). Tu nájdeme aj množstvo výstižných odsekov v pozoruhodnej skratke, sviežo a zapamätateľne vystihujúcich znaky príslušného obdobia, systému, ríše... Pochybnosti nad celkovým pomerom jednotlivých podkapitol, resp. účelnosťou usporiadania súčastí textu sa, naopak, skôr zvyšujú pri poznávaní kapitol venujúcich sa novovekým, resp. moderným a najnovším dejinám. V týchto častiach sú totiž zjavnejšie „biele miesta“ dôležitých historických problémov bližších nášmu geopolitickému priestoru, ktoré si anglosaská dejepisná produkcia jednoducho nevšima (nepotrebuje všímať), pre slovenský dejepis sú však nezastupiteľné. Kým stvárnenie problematiky renesancie, reformácie či katolíckej reformy (autor pracuje s termínom protireformácie) možno považovať za výstižné a pre slovenského prijímateľa plne dostačujúce, v nasledujúcich častiach učebnice je už badateľný problém nezastúpenia osmanskej problematiky, habsburskej ríše... a napokon ako by sa v texte presadila britská optika veľmi ohraničeného záujmu o pevninskú Európu, zaiste že motivovaná a zvyšujúca sa upevňovaním britského impéria s jeho akčným rádiom mimo Európy. Pre slovenského historika veľmi úzky a pre nášho študenta jednostranný je pohľad na veľké procesy prvej fázy moderných dejín. Kým priemyselnú revolúciu možno skutočne najúčinnnejšie vysvetliť sústredením sa na opis procesov v jej rodisku – Veľkej Británii (hoci práve pri charakterizovaní jej dôsledkov, podobne ako dôsledkov Veľkej francúzskej revolúcie by sme radi zaznamenali dnes tak žiadaný aktualizálny pohľad, t.j. prepojenie na súčasnosť: podobajú sa negatívne dôsledky vtedajších ekonomických procesov so súčasnými (strata pracovných miest, zhoršenie životných podmienok najnižších vrstiev, nechcené dôsledky revolučných otrasov atď.), širšie pripomenutie rovnakých procesov v (strednej) Európe by už bolo nesmierne vhodné (habsburská monarchia). V podkapitole *Národy a revolúcie* / *Nations and revolutions* je chýbajúce jasnejšie zameranie na stredoeurópske teritórium priam kontraproduktívne, hoci časť „jar národov“ / *The Spring of Nation* stvorí text všeobecne sumarizujúci charakter revolučnej vlny rokov 1848/1849 medzi Čechmi, Slovákami, Rumunmi, Poliakmi, Írmi, Ukrajincami, Nemcami a Talianmi. (Naše učebnice, naopak, takmer úplne vypúšťajú detailnejšie pohľady na národné hnutia Srbov, Grékov, Poliakov, čiastočne Belgičanov. Je otázkou, do akej miery je pre slovenského študenta takýto pohľad pochopiteľný a únosný. Nasledujúce dve veľké podkapitoly sa venujú modernému zjednocovaniu Nemecka a Talianska. Inými slovami – nerieši sa čoraz neodbytnejšie sa vnucujúca otázka – skutočne treba moderné národnooslobodzovacie hnutia a procesy stále vysvetľovať práve na ich národných príkladoch? Do akej miery je takto jednoznačne postavený slovenský štandard problematiky moderných

procesov národnej emancipácie zbytočným, mechanizovaným? O to viac, keď vidíme, ako anglosaský pohľad na svetové a európske dejiny v zásade nepotrebuje postihnúť dejiny i staršie vývojové procesy kontinentálnej časti predovšetkým východnej Európy. Skutočne stačí začať vnímať napríklad ruské dejiny až od ruských revolúcií roku 1917?

Ako sme už však priznali: hoci takýchto negatívnejších postrehov či otázok sa vnucuje viacero, žiadna z nich neprevýši záujem o text, kladúci (možno aj nechtiac) zásadné otázky o podobe slovenskej dejepisnej výučby. A v súčasnej situácii môže byť sľubným praktickým či parciálne akceptovateľným výsledkom hľadania konkrétnych nových ciest z jej takmer bludného kruhu neriešených problémov.

SPRÁVY

Medzinárodná vedecká konferencia *Inovatívne trendy v odborových didaktikách – Prepojenie teórie a praxe výučbových stratégií kritického a tvorivého myslenia* 2018

Eva Baumann

Dňa 21. novembra 2018 sa na pôde Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre konala vedecká konferencia *Inovatívne trendy v odborových didaktikách – Prepojenie teórie a praxe výučbových stratégií kritického myslenia vo vyučovaní*. Konferenciu organizovala Pedagogická fakulta UKF v spolupráci s Fakultou prírodných vied UKF, Filozofickou fakultou UKF a Štátnym pedagogickým ústavom.

Vedecká konferencia sa stala už druhý rok miestom pre diskusiu odborníkov z radov komunity odborových didaktikov prírodovedných, spoločenskovedných, umelecko-výchovných, výchovných a jazykových predmetov. Cieľom konferencie bolo prezentovať najnovšie zistenia odborovodidaktických výskumov a skúsenosti z aplikácie stratégií kritického a tvorivého myslenia v pedagogickej praxi.

Na úvod konferencie odzneli v prvej časti spoločného panelu s názvom *Reflexia praxe slovenského školstva a vízie pre vzdelávanie v 21. storočí* dva podnetné a energické príspevky. Prvý príspevok *Tragédia myslenia v slovenskom školstve a ostrovy pozitívnej deviácie* predniesol Mgr. Juraj Hipš, riaditeľ a lektor Komenského Inštitútu v Bratislave. Nasledoval príspevok Mgr. Ondreja Gažoviča, PhD. *Kritické myslenie vo výučbe na stredných školách a univerzitách v SR: postrehy z praxe*, ktorý ponúkol jednoduché, ale overené a efektívne tipy, ako študentov aktivizovať a rozvíjať ich kritické myslenie.

V druhej časti spoločného panelu konferencie s názvom *Reflexia praxe v teórii odborových didaktík* vystúpil doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, PhD. (Pedagogická fakulta, MU v Brne) s príspevkom *(Trans)disciplinárni didaktika jako básová disciplína pro učitelskou profesii*. Nasledoval príspevok prof. PhDr. Ľubomíra Helda, CSc. (Pedagogická fakulta, TU v Trnave) s názvom *Prírodovedné vzdelávanie na Slovensku a jeho konfrontácia na globálnej scéne* a príspevok doc. PaedDr. Zuzany Kováčovej, PhD. (Filozofická fakulta, UKF v Nitre) s názvom *Jazyk a asociačno-obrazné osvojovanie poznatkov*. So záverečným príspevkom úvodnej časti konferencie vystúpila PaedDr. Ľubomíra Valovičová, PhD. (Fakulta prírodovedných vied UKF v Nitre), jeho názov bol *Je veda populárna?*

Po obednej prestávke pokračovala vedecká konferencia rokovaním v štyroch sekciách: 1. Pedagogické a psychologické aspekty rozvoja kritického myslenia žiakov, 2. Inovatívne trendy v odborovej didaktike prírodovedných predmetov, matematiky, informatiky a techniky, 3. Inovatívne trendy

v odborovej didaktike spoločenskovedných predmetov a 4. Inovatívne trendy v odborovej didaktike materinského jazyka a cudzích jazykov.

V tretej sekcii venovanej spoločenskovedným predmetom odzneli príspevky zamerané na problematiku didaktík občianskej náuky, etickej výchovy, dejepisu, či výchovy k zdraviu. Úvod patrilo doc. PaedDr. Ľubici Predanocyovej, PhD. a doc. Gabriele Jonáškovéj, CSc. (Filozofická fakulta UKF v Nitre) s príspevkom *Aktuálne problémy didaktiky občianskej náuky*. Nasledoval príspevok doc. Gabriely Jonáškovéj, CSc. (Filozofická fakulta UKF v Nitre) s názvom *Úloha učiteľa pri rozvíjaní kreativity a kritického myslenia v predmete občianska náuka*. Ďalší príspevok s názvom *Rozvíjanie tvorivého a kritického myslenia v etickej výchove* patrilo doc. PaedDr. Igorovi Lomnickému PhD. (Filozofická fakulta UKF v Nitre, Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky). Nasledoval referát Mgr. Lenky Magovej, PhD. (Filozofická fakulta UKF v Nitre, Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky) *Príbeh a jeho potenciál v rámci rozvoja tvorivosti na hodinách etickej výchovy*. Podnetný príspevok predniesla aj Mgr. Michaela Hrivňová, PhD. (Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta), ktorého názov bol *Možnosti rozvoje kritické zdravotní gramotnosti žiakov ve vzdelávacím oboru Výchova ke zdraví v České republice s využitím kurikulárních dokumentů*. Nasledovali príspevky RNDr. Márie Nogovej, PhD. (Štátny pedagogický ústav, Bratislava) s názvom *Vlastiveda a generácia Z* a PaedDr. Márie Zahatňanskej, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove, FHPV, Katedra pedagogiky) s názvom *Inováciou k tvorivosti*. Výsledky výskumu prezentovala v referáte *Vývoj postojů k životnímu stylu u studentů studijního oboru Výchova ke zdraví na PdF UP v Olomouci* PaedDr. et Mgr. Marie Chrásková, PhD. (Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravotní vědy). Nasledoval príspevok Mgr. Imricha Ištvana, PhD. (Katedra pedagogiky FHPV Prešovskej univerzity v Prešove) s názvom *Kooperatívne metódy a ich uplatnenie vo výučbe*. Na záver rokovania v tejto sekcii odznel príspevok Mgr. Ivany Dendys (Pedagogická fakulta UK v Bratislave, Katedra histórie) s názvom *Využitie didaktických hier a herných princípov na hodinách dejepisu* a príspevok Mgr. Evy Baumann (Pedagogická fakulta UK v Bratislave, Katedra histórie) s názvom *Koncepcia historickej empatie ako inovatívny prístup v didaktike dejepisu*. K všetkým odprezentovaným témam zazneli v rámci diskusie podnetné komentáre.

Vedecká konferencia bola výborne organizačne pripravená a mala vynikajúcu odbornú úroveň. Príspevky odzrkadľovali pestrosť a rôznorodosť odborových didaktík a nadšenie účastníkov konferencie pre oblasť ich výskumu. Súčasťou konferencie boli aj sprievodné workshopy pre učiteľov, cvičných učiteľov a študentov učiteľských študijných programov. Na záver konferencie sa uskutočnila vernisáž výstavy prác študentov učiteľstva výtvarného umenia v kombinácii s názvom *Kritické myslenie a tvorivosť vo*

úýtvarnej edukácii. Nasledoval sprievodný program divadla FORUM v Pavilóne hudby Pedagogickej fakulty UKF v Nitre a koncert Konfrontácie – Moyzesovo kvarteto v Synagóge v Nitre. Výstupom z vedeckej konferencie bude zborník recenzovaných štúdií. Vybrané štúdie budú zaradené do vedeckého časopisu Slavonic Pedagogical Studies Journal – The scientific educational journal.

Medzinárodný workshop *Atlas ťažkých otázok*

František Strapek

Dňa 15. marca 2018 sa v priestoroch Lab Cafe v Bratislave konal workshop európskych a slovenských historikov a spisovateľov pod názvom *Atlas ťažkých otázok*, ktorý nadväzoval na medzinárodné podujatie „Stredoeurópske fórum o fašizme“. Na workshope vystúpilo viacero hostí z rôznych spoločenských oblastí, ktorí sa svojou prácou a tvorbou zameriavajú na aktuálne problémy a výzvy súčasného sveta. Záujem o podujatie prejavilo množstvo ľudí, pričom spektrum účastníkov bolo veľmi pestré. Početnú skupinu tvorili členovia rôznych neziskových organizácií, ďalej nasledovali učitelia zo základných a stredných škôl, ale aj univerzít, no a v neposlednom rade bola zastúpená aj novinárska obec.

Na úvod sa prihovorila novinárka Marta Šimečková, ktorá v krátkosti predstavila OZ Projekt Fórum ako zastrešujúcu inštitúciu celého podujatia a rovnako tak stručne oboznámila účastníkov o programe workshopu. Následne sa moderovania ujal historik Jakub Drábik pôsobiaci na Historickom ústave SAV, ktorý v prvom pracovnom bloku privítal švédsku spisovateľku a novinárku Elisabeth Åsbrink. Témou rozhovoru bola predovšetkým spisovateľkina kniha – historická reportáž o vyrovnávaní sa so švédskym antisemitizmom 30. rokov 20. storočia, ktorá sa primárne venuje zakladateľovi nábytkárskeho gigantu IKEA, Ingvarovi Kampradovi a bližšie hovorí o jeho stykoch a podpore švédskych fašistov. Autorka okrem iného spomenula, že najzásadnejšími dôsledkami globalizácie sú podľa nej v dnešných časoch zvyšujúca sa nerovnosť medzi bohatými a chudobnými a neustále porovnávanie a predbiehanie sa krajín a miest vo svete, kto je na tom lepšie a kto horšie. Åsbrink sa zároveň vyjadrila aj k učiteľom a knihovníkom, ktorých považuje za nositeľov slobody a základ demokracie.

V druhom bloku vystúpil anglický historik a vysokoškolský profesor Roger Griffin, ktorý sa dlhodobo venuje sociálno-historickej a ideologickej problematike fašizmu. Téma jeho výstupu znela „Prečo je fašizmus moderný?“. Griffin poukázal na viacero dôležitých hľadísk pri nazeraní na dejiny a o ich samotnom učení. Mimo iného spomenul rozdielny záujem o historické témy u mužov a žien, vyjadril potrebu priblížiť dejinné udalosti súčasnej mládeži, pre ktorú sú niektoré témy príliš časovo vzdialené a poukázal aj na to, že fašizmus má svoju vlastnú verziu a formu v každej z krajín, kde sa vyskytol/vyskytuje. V neposlednom rade sa o Slovákoch vyslovil ako o historicky starom, ale duchom mladým národe.

V predposlednom bloku vystriedal v úlohe moderátora J. Drábika filozof a aktivista Fedor Blaščák, ktorý privítal holandského spisovateľa marockého pôvodu Abdelkadera Benaliho. Nosnou témou rozhovoru bol život

mladého moslima v Holandsku s jeho pozitívami a negatívami, ako aj možnosti radikalizácie moslimskej mládeže a vplyv ideológie nenávisti. Benali sa vyjadril o potrebe zlepšenia komunikácie nielen medzi moslimami a nemoslimským obyvateľstvom v Európe, ale predovšetkým aj v rámci samotných moslimských rodín. Za najväčšiu hrozbu však aj naďalej považuje vystúpenia rôznych politikov a aktivistov, ktorí svojimi tvrdeniami a správaním čoraz viac prispievajú k radikalizácii spoločnosti.

Záver patril výskumu sociologičky Lýdie Marošiovej, ktorá sa dlhodobo venuje mládeži a vo svojom výstupe poukázala na príčiny, ktoré vedú mladých ľudí k extrémizmu. V prvom rade šlo o rodinné zázemie, sociálne pomery a informovanosť, v menšej miere osobná skúsenosť. Najzásadnejším aspektom však u všetkých respondentov bola „túžba niekam patriť“. Marošiová zdôraznila potrebu venovať sa problému nárastu extrémizmu u mládeže aj zo strany školy a učiteľov, ktorí by mali svojich žiakov viesť k tomu, aby pred verbálnym a fyzickým násilím dali prednosť radšej dialógu a pristupovali k problémom konštruktívne.

Program, ako aj samotní hostia zaujali všetkých účastníkov workshopu, ktorí sa do interaktívnej časti zapájali nielen prostredníctvom kladenia otázok rečníkom, ale aj diskusiou v rámci pracovných skupín, kde sa riešila otázka – Ako vníma učenie dejepisu súčasná mládež? Organizátori na záver skonštatovali, že sa takéto podujatie pre učiteľov a metodikov dejepisu a občianskej výchovy uskutoční aj budúci rok.

AUTORI

Mgr. Eva Baumann

Interná doktorandka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Ivana Dendys

Interná doktorandka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Bc. Jaroslav Durec

Študent Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Miroslav Neumann

Interný doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. František Strapek

Interný doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Mária Tonková, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave